

854-32

22

FERIT
HALLUNI

Apeli

NOVELË

SH-32

H22

FERIT
HALLUNI

Apeli

NOVELË

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

Një fjollë ere, si një gjarpër i hollë e i padukshëm, fishkëlliu një çast përmes drurëve gjysmë të zhveshur të pllajës. U grind e ulëriu te cepi i fjetinës, pastaj rrëshqiti e humbi diku tutje nëpër natë, duke e trashur gjithnjë e më shumë gërvimën e saj rrëqethëse.

Qe një erë brisk e ftohtë, që i shkundi edhe ato pak gjethe që kishin mbetur nëpër degët e lisave. Gëzim Grezda mendoi se tani pylli, ku ai gjente shpeshherë prehje, duhej të ishte shkretuar fare dhe se degët e trunget patjetër rënkonin heshturazi nga dhimbja e braktisjes së trishtë. Shkretëtirë. Shkretëtirë e ftohtë, si në Polin e Veriut.

Nga era që frynte dhe nga mendimi që i shkrepri në kokë, ai u tkurr dhe e ngjeshi kokën midis supëve. Në errësirën e thellë të natës, nën jakën e ngrihur të kapotës, koka e tij e rrumbullakët humbi thuasë krejtësisht, aq sa iu duk vetëm kapela, strehën e së cilës e kishte ngjeshur deri poshtë mbi sy. Pëshpëriti me vete, i zymtë në fytyrë:

«Dhe sa kohë na mbeti?... Katërqind e njëzet e pesë ditë. Katërqind e...»

Buzëqeshi hidhur nën peshën e rëndë të ditëve që i kishin mbetur; pastaj, për një copë herë ua qepi sytë të tjerëve. Sami Kaja, si gjithnjë ëndërrues, diç po thurte me atë mendjen e tij prej poeti, duke kundruar me ngulm kurorën ende të gjelbër të kumbullës disa hapa përballë tij. Në të majtë, Qani Shkoza jepte e merrte me nënoficer Malon.

— Të lutem, shoku kujdestar, — thoshte Qaniu. — ma ndërroni kapelën! Ju e shihni dhe vetë, më rri beterr e madhe, sidomos tani që kam qethur flokët.

Nënoficeri, një burrë rreth të dyzetave, faqekuq dhe me qafën e trashë që i kërcente sipër jakës së xhakëtës, ia ktheu me mospërfillje:

— Hajde, hajde tani, bëhu djalë i mirë! Qepe kapelën nga prapa, të të rrijë paq në kokë!

— Po sillësh si burókrat, shoku kujdestar.

— Oj! Si the, si the?!...

Gëzim Grezda i hoqi sytë prej nënoficerit dhe vështroi për një hop Kolë Rajcën, atë malësor të gjatë, paksa të kërrusur, që po merrej me një zarf të madh blu, të cilin e mbante në duar prej dy-tri orësh. Gëzim Grezdes, papritur e pakujtuar i erdhi për të qeshur. Kolë Rajca po i gëzohej atij zarfi mu si një nxënës dëftesës me nota të shkëlqyera.

Gëzimi përveshi buzën e poshtme që e kishte ca më të shkurtër nga ajo e sipërmja, u tkurr dhe përsëri zuri të merrej me ditët, madje edhe me orët që i kishin mbetur për të kaluar atje, në lartësi, ndanë pyllit të zhveshur...

Ende nuk kishte filluar apeli i mbrëmjes, po kompania ishte mbledhur aty ku mbledhej zakonisht, në një shesh të vogël, përpara fjetinës. Drita e zbehtë

e llambës elektrike sipër derës mezi ndriçonte she-shin. Nëpër fytyrat e lodhura të ushtarëve lodronin kohë pas kohe dritë-hije kalimtare, që u jepnin pamjeve të tyre një notë serioziteti të pakapshëm. Duheshin edhe pesë minuta që të fillonte apeli, kurse komandanti i kompanisë nuk kishte ardhur. Ai vinte zakonisht në orën fikse. Ky ishte një zakon të cilin nuk e prishte kurrë.

Ndërkohë, ata prisnin. Dhe kjo pritje përsëritej rregullisht, çdo natë, në të njejtën orë dhe në të njejtin vend, pa as më të voglin ndryshim. Megjithatë, në vetvete apeli ruante kurdoherë diçka solemne. diçka krenare, diçka që i lidhte ata edhe më shumë me popullin, me familjen, me shokun, me tokën. At-dheu kërkonte që biri i tij, ushtari, të ishte çdo herë aty, në rresht, dhe gjithnjë i gatshëm.

— Sa është ora, Adrian? — pyeti Gëzim Grezda.

— Nëntë pa katër minuta.

— Pa katër?!...

Si të qe kujtuar për diçka të rëndësishme, Gëzimi nxori një çast kokën mbi jakën e ngritur të kapotës, pastaj nxitoi e bëri disa hapa përpara, derisa u gjend pranë tringut të njomë të kumbullës. degëzat e së cilës përkundeshin nga era. Me një lëvizje të shpejtë, hoqi me biçalk një vijë mbi lëkurën e ndritshme të atij tringut të njomë dhe thirri i gjallëruar:

— Hej, iku dhe një ditë, shokë!

Sami Kaja e pa dhe lëvizin e habitur. Aty për aty, ai nuk e kuptoi qëllimin e Gëzim Grezdës. Më parë atë shenjë ai e bënte në rripin e mesit çdo ditë dhe me kujdes të veçantë, po shokët i patën folur, ndaj hëpërhë kishte hequr dorë. Tani qe kujtuar dhe po e niste rishtas në atë tring peme.

— Ç'pate, «poeti» im, i dashur?! — ia ktheu Gëzimi Samiut. — Mos ta prishi kush frymëzimim?

Po tjetri iu përgjigj serioz:

— Mos e prek më kumbullën!

— Ou, e pse? Një vijë e hollë s'i bën gjë asaj. Apo jo, o Kolë? Ti je malësor dhe e di më mirë nga unë dhe nga ky poeti ynë.

Dhe pa pritur përgjigje, Gëzim Grezda qeshi si duke u tallur.

— Nuk është puna te bima, po te lakrat që ke ti në kokë, — tha Samiu i përmbajtur.

— Ou!... Me gjithë mend e ke?

— Si kujtove! Oj, kënkon të shfaqësh vetëm mër-zitjen duke gërvishtur gjithandej padurimin tënd të çuditshëm!

Gëzimi u kthye nga të tjerët dhe vazhdoi:

— E dëgjuat poetin? Na kënaqi, hë?

— Ç'i zbardh dhëmbët! Ai mirë të thotë! — ia priti Qani Shkoza. — Akoma ti me ato të tuat? Fiasko që fiasko dashke të mbetesh!

Gëzim Grezda u inatos në çast nga nofka që Qaniu i kishte ngjitur para dy muajsh. Deshi t'ia kthente ashpër, po nuk arriti, se erdhi Kujtim Hysi, komandanti i kompanisë. Ata u rreshtuan përnjëherë, secili në vendin e vet. Kujtimi u hodhi një vështrim të menduar, pastaj nisi apelin:

— Adrian Beli!

U duk sikur era reshti nën pushtetin e zërit të plotë e të prerë të komandantit të kompanisë. Dëgjohej vetëm shushurima e lehtë e gjetheve që binin.

— Këtu!

— Bardh Pepa!

— Këtu!

— Bilbil Krasta!

— ...

Heshtje. Nuk u përgjigj asnjëri. Komandanti ngriti sytë dhe vështroi rreshtat e kompanisë. Përsëriti emrin e ushtarit.

— Kë-këtu!

Ishte një zë i ulët, aq sa mezi u dëgjua, zë i shqetësuar. Kujtimin i ra ndër mend pse Bilbili përgjigjej në atë mënyrë. Atë ditë, kompania kishte zhvilluar qitje luftarake dhe nga tri goditjet, ai ushtar nuk kishte realizuar asnjërin. Dhe kjo pati ndodhur vetëm nga një pakujdesi e vogël, nga mosgradimi në rregull i shënjestrës.

Kujtimi e donte Bilbilin. Ai ishte fytyrëqeshur, me pamje gati si prej fëmije. Tregonte për të afrim e përkujdesje si prej vëllai të madh, ndonëse edhe vetë nuk ishte më tepër se njëzet e shtatë vjeç. Uli sytë mbi evidencë dhe lexoi:

— Qani Shkoza!

— Këtu!

— Kolë Rajca!

— Realizoi shkëlqyeshëm detyrën, — kumboi aty për aty një zë tjetër, thujse në një kohë me zërin e Kolës.

— Çfarë?

Komandanti i kompanisë ngriti kokën lart.

Nuk iu përgjigj njeri. Pyetja e tij mbeti një copë herë pezull në hapësirë. Nuk ishte bërë zakon deri atëherë që gjatë zhvillimit të apelit të jepeshin përgjigje të tjera veç fjalës «Këtu!» Kurse tani... Kush ishte ai që kishte folur? U përpoq ta dallonte nga zëri. Dhe e dalloi. Ishte Sami Kaja. Vetëm atij mund t'i shkonte nëpër mend kjo gjë, Samiut.

Kujtim Hysi buzëqeshi dhe aty për aty vendosi që t'i tregonte për këtë ngjarje sekretarit të partisë

dhe komisarit të batalionit. Me këtë mendim në kokë, vazhdoi të bënte apelin në atë natë nëntori të ftohtë dhe me erë.

2

Me t'u larguar komandanti i kompanisë, Kolë Rajca ndjeu të pushtohej sërishmi nga mendime të gëzuara. Një rrëqethje kënaqësie ia përshkoi gjithë shtatin, ia gjallëroi fytyrën dhe ai pati dëshirë të rrinte, sadopak me vetveten. Qe një nga ato çaste, kur nga lumturia burri kthehet në fëmijë. E kishin nderuar në mënyrë të veçantë faqe të gjithë shokëve. Pas afro nëntë muajve shërbim nën armë, po nderohej kështu për herë të parë.

Iu bë sikur dëgjoi edhe një herë zërin e plotë e të prerë të komandantit të kompanisë. Dhe pas tij përgjigjen e shokut:

«Realizoi shkëlqyeshëm detyrën...»

Solli ndër mend zërin e Sami Kajës dhe buzëqeshi me vete. Kishte dhe të tjerë, predhat e të cilëve kishin goditur mu në shenjë, po vetëm për atë ishte bërë ky përjashtim. Hej, Sami Kaja!...

Priti sa të futeshin shokët në fjetinë.

— Ku vajti Kola? — pyeti Adrian Beli me të ardhur.

— Ka rënë në hall «Harusha»! — tha Qani Shkoza për Kolë Rajcën. — Nuk di kujt t'ia dërgojë fletën e nderit, tatës apo së dashurës së zemrës. Kjo është çështja.

Kolë Rajca u mënjanua ca dhe e vështroi kushe-di për të satën herë zarfin e madh blu, të cilin e mbannte nëpër duar që nga koha kur ia kishin dhënë. Ndjeu

ta sulmonte një valë e re gëzimi, të oilën rrallëherë e kishte provuar. Në jetën e tij të re kishte pasur edhe ditë të tjera të shënuara, por si kjo e sotmja jo. Kjo ishte një ditë e veçantë. Në gjithë qenien e tij sikur qe futur një dritë e butë, e ngrohtë dhe e ëmbël, që ia ledhatonte pareshtur sedrën prej malësori. Ai as që e vinte re erën që vazhdonte të fishkëllente përmes drurëve të zhveshur të pyllit, duke u grindur e shamatuar me një teneqe në cepin e fjetinës. Atë zarf të madh blu ia kishte dhënë vetë, me dorën e tij komisari i batalionit. Atje, ndanë pozicioneve të zjarrit, në prani të gjithë repartit, pasi sekretari i partisë, Luan Sava e kishte parë me sy të qeshur. Dhe tani, brenda atij zarfi fshihej e gjithë krenaria e tij, kënaqësia e tij. Një fletë nderi.

«Do t'ia çoj tatës, — thia pas pak me vete Kola. — Tata do të gëzohet. Tata do ta vendosë në një korvizë me xham, atje përsipër oxhakut... Po Diella...?»

Papritur e pakujtuar, ndjeu se u turbullua. Fytyra iu mbush me gjak të nxehtë dhe për disa çaste e harroi fare zarfin. Pse i ra ndër mend ajo...?

Kujtesa mori rrugët e fshatit të lindjes.

«Si shumë herët i ke dhënë rrugë zemrës, or ti, Kolë Rajca! — i pati thënë një mëngjes nënkryetari i kooperativës, xhaxhai i Diellës. — Mos e lodh veten kot në punë që s'japin bereqet! Diella nuk është për ty».

Malësori i ri qe shtangur në vend nga goditja. Ish-te skuqur në fytyrë dhe mbi supe pati ndier peshën e rëndë të maleve. Dhe gati sa s'i kishte thënë: «Sa për të parën, zemrës e mendjes u ka hapur rrugë Partia dhe e drejta më thotë të mos dëgjoj asnjë këmbanë tjetër, kurse për të dytën... e ka në dorë Diella ta zgjidhë atë punë.»

Po Kola nuk pati folur. Fjala i qe lidhur në grykë e i ishte dukur sikur për një çast ia kishin mbytur fjalën disa guralecë të vjetër malesh. Guralecë me myshk. Mos vallë ky ishte vërtet fundi i atyre vështrimeve të heshtura, por të ëmbla që ata të dy, Kola e Diella i hidhnin njëri-tjetrit sa herë që rrinin bashkë e takoheshin rrugëve të fshatit në kalim? Jo. Kola e ndiente thellë që edhe Diella e donte. Pra, ç'kërkonte ky nënkryetari?!

Solli ndër mend atë ditë kur të rinjtë e fshatit u mblodhën në kuvend dhe vendosën njëzëri që gratë dhe vajzat të hiqnin rubat nga koka. Rubat e vjetra të maleve. E para që u ngrit dhe e hodhi rubën mu në sytë të gjithë shokëve dhe shoqeve qe Diella. Me sytë që i shkëlqenin, ajo e pati shikuar Kolën drejt e në bebëza, si t'i thoshte: «Hë, si të dukem tashti?».

Dhe ai i qe përgjigjur me vështrimin e vet: «Si rrezja e diellit kur bie në ujën e pastër të burimit.»

Pas tri ditësh, që nënkryetari i kooperativës i kishte thënë ato fjalë, Kola e takoi përsëri Diellën në pyllin me mare, sipër fshatit. Po shkante ushtar dhe e donte patjetër fjalën e saj. Po Diella nuk foli. Ajo vetëm pohoi me kokë se do t'i shkante në takim. Ishte një pohim që e mbushi me gjak fytyrën e djaloshit malësor. Kola e priti gjithë atë pasdreke Diellën, por ajo nuk erdhi që nuk erdhi. Mos ndoshta nuk e kishite kuptuar drejt atë, apo ai, xhaxhai i saj... U shqetësua, ndjeu t'i pritëshin gjunjët, se iu kujtua çfarë i kishte thënë nënkryetari: «Si shumë herët i ke hapur rrugë zemrës; or ti, Kolë Rajca! Diella nuk është për ty. Zakoni e do që për këto punë, malësori t'ia mësyjë fshatrave përtej. A kaq shpejt e harrove zakonin, a?».

Paskërka akoma njerëz që i ushqejnë zakonet e vjetra të maleve, apo ky xhaxhai i Diellës ka ndonjë hall tjetër?

Kolë Rajca u inatos keq me «malet», duart zunë t'i dridheshin, e, pa ditur ç'bënte, goditi fort me çifteli trugun e një arre të egër. Çiftelia u thye dhe ai nuk e takoi më Diellën. Pas pesë ditësh shkoi ushtar. Ai ishte ndoshta i vetmi malësor që nuk e kishte marrë me vete në ushtri çiftelinë. Po në repart nuk e dinin se cila ishte arsyeja. Ai nuk i shkruante Diellës dhe ajo s'bënte zë. Po Diella jetonte në një skutë të thëllë të zemrës së tij, si një yll që regëtin pareshtur në largësi, herë fort, herë zbehtë.

Kolë Rajca mezi u shkëput nga kujtimet dhe vështrroi përsëri zarfin blu. «Do t'ia çoj tatës, për besë, — tha kësaj radhe pa mëdyshje. — Tata do të gëzohet. Tata do ta vendosë në një kornizë me xham përsipër oxhakut, aty ku ishte dikur çiftelia».

Nga mendimet e shkëputi zëri i Qani Shkozës:

— Hej, «Harushë», ku e ke mendjen?

— Hë?! — tha malësori i hutuar. — Ti, Qani je?

— Nga koka gjer në këmbë, një metër e shtatëdhjetë centimetra, — qeshi tjetri. — Ç'po bën vetëm këtu?

— Hiç, — vuri buzën në gaz Kola. — Po mendoja për... — Gati sa s'i tha që po mendonte për Diellën.

— Lëri mendimet tashti, «Harushë»! Shko e fli, se je lodhur!

— Ani, mirë! — tha Kola. — Po ti?

— Unë kam shërbimin. Hajt pra, ma bëfsh natën qumësht të ëmbël!

Qani Shkoza u largua duke i shkelur syrin Kolës. Ky e ndoqi një copë herë me sy, derisa ai humbi nëpër natë. «Pasha besën, djalë ma të mirë nuk ban ma

nana! I shkathët e i pastër si rrëke mali», — tha me vete për Qaniun.

Ndenji dhe pak aty, duke menduar për fshatin, për prindërit dhe për Diellën, pastaj u nis drejt fjetinës.

Kolë Rajca hyri ngadalë në fjetinë, duke pasur kujdes të mos zgjonte njeri. Posta e fjetinës, një ushtar i shkurtër kokëtullë, e shikoi Kolën me kureshtje. Kola kujtoi se ai deshi t'i tërhiqte vëmendjen që të mos bënte zhurmë, ndaj ngriti lart pëllëmbën e tij të madhe si putër ariu, si t'i thoshte tjetrit: «Mos ki merak, or ti, nuk baj zhurmë. E kam në kujdes vetë.»

Shokët ishin shtrirë të gjithë nëpër shtretër dhe nuk ndihej pothuajse asgjë, veç një pëshpërimë që vinte prej fundit të fjetinës. Ngjante sikur dikush recitonte me zë fare të ulët vargjet e një poezie. «Samiu! — tha Kola me vete. — Samiu ban vjersha, vjersha të bukura».

Thithi duhmën e ngrohtë të trazuar me erën e djersës, pastaj, duke ecur lehtë, dëgjoi papritmas një zë që thirri: «Këtu!» U kthye përnjëherësh prapa dhe, pas pak, buzëqeshi me vete. Një ushtar kishte folur në gjumë. Atij iu kujtua në çast se diçka e tillë kishte ndodhur edhe gjashtë muaj më parë.

Kolë Rajca ecte ngadalë drejt shtratit në fund të fjetinës. Pas pak u pengua te një palë këpucë, që nuk ishin vënë në radhë me të tjerat. Dikush e pa dhe qeshi me zë të ulët, po Kola nuk i dha rëndësi. Ai e kishte mendjen te Diella dhe tek ai nënkryetari, xhaxhai i saj. Eci më tej dhe shikoi edhe një herë zarfin e madh blu. Të nesërmen, shumë-shumë të pasnesërmen, do ta postonte. «Për besë, do t'ia çoj nënkrye-

tarit të kooperativës! — tha me vete. — Ndoshta kë-
shtu i bie në dorë edhe Diellës, Ajo do të gëzohet».

Nuk arriti t'i jepte fund mendimit. Papritur, ndjeu
t'i fluturonte zarfi nga duart. Mbeti një grimë herë i
hutuar.

— Oj, — ia bëri duke vështruar majtas, djathtas. —
Kush ma mori?!

Asnjëri nuk iu përgjigj. Prapa shpinës së tij di-
kush përshpëriti ca fjalë, prej të cilave Kola nuk kup-
toi asgjë. U inatos dhe iu drejtua Gëzim Grezdës, që
atë çast u ngrit ndenjurr mbi shtrat, dhe zuri ta shi-
konte si me tallje.

— Ti, Gëzim?... — e pyeti me të shpejtë.

— Unë!?... Çne!

Kolës i erdhi inat. Ai nuk i zuri besë Gëzimit. «Ky
i ka gjuhën dhe dorën të gjata në lojna», mendoj i
shqetësuar. Ai i binte shpeshherë më qafë. Sa herë
Kola ulej të shikonte programet e televizorit, dhe kur
në klasë binte errësira, Gëzimi ia merrte kapelën nga
koka. Po dhe kur hynte Kola në mensë, Gëzim Grez-
da thërriste: «Hej, hapuni, hapuni! Po vjen furra
«Hofman!» Muço, të keqen, — i thoshte pastaj kuzhi-
nierit, — nxirrma një tenxhere me fasule!» E këto Ko-
lës nuk i pëlqenin. Skuqej në fytyrë, turbullohej, por
e përmbante veten. Vetëm një herë, s'dihet se si i ki-
shte thënë Gëzimit: «Or ti, Shih rrugën e mos nguc
grerëzën me krande, se, për besë, nguc të zezën tën-
de»! Po si përgjigje pati marrë një të qeshur tallëse.
Ja dhe tashti! Gëzimi po e mërziste me ato shakatë pa
kripë. Kola ndjeu ta humbiste durimin dhe për një
çast harroi se të tjerët flinin. E ngriti zërin e iu hakë-
rrua:

— Po kush ma mori, atëherë?

— Unë! — përshpëriti një zë i mekët, të cilin Kola
nuk e dëgjoi dhe i tha prapë Gëzimit:

— Or-ti, mos luëj, ma jep këtu zarfin!

— Për nder, je i lezetshëm! Ç'ke, ore, me mua!?

Nuk e dëgjon Adrianin?!

— Adrianin?!

— Kolë! — tha në çast ky i fundit. — Ta mora unë. Thashë ta shihja një herë. Kë katër orë që e mban nëpër duar dhe nuk e lëshon!

— Sille këtu!

Pa thënë asnjë fjalë tjetër, Kolë Rajca zgjati dorën dhe mori zarfin. Dukej që ishte inatosur keq.

— E kuptove tashti se kush ta kishte marrë? — S'iu ndenj pa folur Gëzim Grezdës. — Mua, për vete, — shtoi duke shtrembëruar fytyrën e tij rrumbullake, — nuk më hyn në punë fleta e nderit. S'bëhem fort merak për të. Edhe shtatë të më japin nga ato, s'ma bëjnë qejfin sa një triditësh leje.

Kola nuk foli. Po një tjetër aty pranë mezi e përmbajti të qeshurën.

— E kush të jep leje ty, o i gjorë! — Ishte zëri i Bardh Pepës.

— E pse të mos më japin? Apo nuk ia bëra fytyrën fërtele atij imperialistit a revizionistit në tabelë! Hahaha...

— Qëllove mirë vërtet, po kjo nuk është kryesore, — foli përsëri Bardh Pepa, sekretari i rinisë së kompanisë.

— E kush na qenka, sipas teje, kryesorja?

— Njeriu, — tha Bardhi.

— Aa, tani më mbushe mendjen! Bravo, për nder, bravo! Nuk e dija.

— Po ta dije, nuk do të sillleshe...

— Hej, ju atje, mbani qetësi! — ushtoi befas një zë. — Tani e gjetët kohën të bëni muhabet!? Ne po flemë! Jemi të lodhur.

— Fli, biri i nënës, — u dëgjua një zë tjetër, —
Nina, nana! Fli!

Kurrë nuk kishte ndodhur kështu gjer atëherë.
U ndien hapat e nxituar të postës së fjetinës, që u
ngut të vendoste qetësinë.

Kolë Rajca u zhvesh dhe u shtri me kujdes në
shtrat. U rrotullua një copë herë nëpër çarçafët e
freskët dhe pas pak e ndjeu se atë natë s'do të vinte
gjumë në sy. Kështu i ndodhte gjithnjë, kur sillte ndër
mend Diellën, ose kur diçka nuk i shkonte në rregull.

Zuri të mendonte sërish për fletën e nderit, të
cilën do t'ia dërgonte të nesërmen atij nënkryetarit të
kooperativës, për Diellën që nuk erdhi pasdite të bi-
sedonte me të, për çiftelinë e thyer dhe përsëri për
nënkryetarin, për Gëzim Grezdën. Qepallat dalngada-
lë po i rëndoheshin, megjithatë gjumi, që do ta shpë-
tonte nga ato mendime, nuk po e zinte. Duke u për-
pjekur t'u shmangej mendimeve, i zunë veshët paprit-
mas një si fëshfëritje gjethesh në pyll. U përqëndrua
dhe dëgjo:

— Ma lexo dhe një herë, Sami! — tha zëri i parë.

— Jo, shokët po flenë.

— Lexomë, të paktën, vetëm strofën e fundit!
Heshtje. Samiu nisi të lexonte:

...Dhe kështu, ai mbeti midis malesh,

I ndezur yll ndanë pozicioneve.

Si një shkëmb i paepur, si një zjarr rrebesh
në zemrën dhe tytën e pushuar të batalioneve.

— Hë, të pëlqen? — pyeti ai pas pak.

— Posi.

— Kurse mua... nuk më ngroh.

— Lëri ato e mos e zgjat! Dërgoje që nesër për
botim.

— Kam frikë, — tha Samiu. — Poezinë e parë që dërgova nuk ma botuan. Prandaj Gëzimi ka ca të drejtë, kur tallet nganjëherë me mua.

— Këtë e ke të bukur. Dërgoje, dëgjomë mua.

Kolë Rajca mbajti vesh edhe pak, por nuk dëgjoi gjë më. U kthye në krahun tjetër. I mbylli sytë fort dhe u përpoq të flinte.

Duhej të ishte mezi i natës, kur dëgjoi një zhurmë të lehtë hapash, që ia përzunë përfundimisht gjumin nga sytë. U kthye nga e majta dhe pa Qani Shkollën, që po i afrohej lehtazi shtratit të tij. Deshi t'i fliste Qaniut, por hoqi dorë. Si do ta kalonte gjithë atë natë pa gjumë? «Qani është i lodhur, — mendoi. — Le të flejë». Vështrroi në heshtje profilin paksa krrut të Qaniut, kokën e tij të qethur vezake, që humbiste thujtë krejtësisht nën kapelën e madhe dhe i erdhi për të qeshur.

Qani u zhvesh dhe u mat të shtrihet.

— S'ke fjetur akoma, Bilbil? — pyeti shokun në shtratin majtas.

— S'po më zë gju-gjumi.

— Pse?

— Ku-ku ta di unë. Më çajnë kockat. Pastaj, të them të-të drejtën, ajo pu-puna sot në po-poligon...

— Harroje! Gjëra që ngjasin.

— Më vjen të pëlças nga inati. Tu-turpërova veten dhe ko-komandantin. E di, kur isha në po-po-zicion...

— Fli tashti! — e ndërpreu Qani.

Kola preku me gishtërinj fletën e nderit nën jashtëk. Ajo i solli ndër mend pozicionet e zjarrit, shungullimën e krismave dhe për një copë herë iu duk sikur ajri i fjetinës u mbush me erën e barutit të djegur.

Biseda midis sekretarit të partisë, Luan Savës dhe Nasi Vodicës pati mbaruar. Nasi Vodica u ngrit më këmbë dhe gati sa s'e çiku me kokë tavanin e zyrës. Ishte trupgjatë, me ballë të gjerë e të rrudhur dhe me flokët e dendur të thinjur thujajse krejtësisht. Sytë e zinj, si dhe ngjyra e rreshkur bojë gruri e fytyrës, sajonin një kontrast të prerë me leshrat e zbardhura. Përnjës e tij, zakonisht e rreptë dhe e menduar, të linte përshtypjen e njeriut që kthehet nga lufta, kurdoherë me shprehjen e fitores në sy, kurdoherë me bindjen e njeriut që është i gatshëm të rikthehet përsëri atje, po ta lypë nevoja.

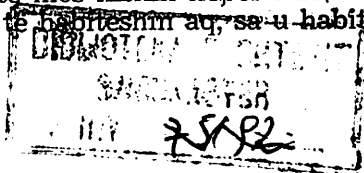
Luani, duke e parë Nasi Vodicën ashtu të bëshëm dhe me shikim të menduar, tha me vete: «Do ta ruajë vallë edhe sonte komandanti zakonin e tij të mirë? Do takohet si gjithnjë me ushtarët, të bisedojë me ta?»

Nasi vinte herë pas here aty, në kuotën treqind e një dhe me atë zërin e tij paksa të ngjirur, për shkak të një laringiti të vjetër kronik, shtrohej në biseda të gjata me ushtarët. Lufta Partizane, strategjia dhe taktika e saj, ishin tema më e preferuar e atyre bisedave, për të cilat ai dukej sikur vinte enkas. Por, nuk qe plotësisht kështu. Ai në radhë të parë kishte për qëllim të kryente detyrën. Ishte nga ata që s'të falin fijen e flokut në punë.

— Atëherë, mendoj të mos humbasim kohë, — tha ai pas pak, duke shprehur në tonin e tij një notë serioziteti të veçantë. — Mblidhni oficerët! Ah, mos keni këtu një furçë?

Sikur të thoshte mos kishin nëpër xhepa ndonjë bombë, ata nuk do të habiteshin aty, sa u habitën nga

1037

ajo pyetje: Ç'i duhej furça në mes të natës dhe, veç kësaj, në ato rrethana?! Sekretari i partisë e vësh-troi në bebëza. Çlirim Shpati, komandanti i batalionit, buzëqeshi dhe i uli sytë poshtë. Çizmet e komandantit të njësisë ishin ndotur me baltë.

«Ka ecur më këmbë», — tha me vete Çlirimi.

I sollën furçën dhe ai u pastrua shpejt e shpejt.

— Nisemi, shoku Nasi? — pyeti sekretari i partisë.

Tjetri pohoi me kokë dhe ata dolën pa folur nga dhoma. Pas një çerek ore, të gjithë oficerët ishin mbledhur në zyrën e vogël të komandës, ku prej një kohe nuk qenë parë aq njerëz. Ata e kuptonin se ardhja e komandantit të tyre në atë orë të natës do të kishte të bënte patjetër me ndonjë provë gatishmërie ose... me ndonjë stërvitje të madhe, aspak të zakonshme. Në jetën e tyre, stërvitjet, lëvizja ishin si të thuash eliksiri që u ripërtërinte pareshtur forcën, dijen, bashkimin... Dhe nga kjo ata e pritën urdhrin si çdo herë, seriozë në fytyrë dhe me atë gjakftohtësinë e zakonshme të njerëzve, të cilët janë mësuar me sakrificën dhe të papriturat. Vetëm njëri prej tyre diçka murmuriti me vete. Ky ishte Kujtim Hysi, komandanti i kompanisë së dytë të batalionit të lartësisë. Para dy orësh ai kishte biseduar në telefon me Verën, të shoqen dhe i kishte premtuar që të nesërmen, aty rreth drekës, do të ishte në shtëpi. Ata kishin gati rreth dy muaj pa u parë me shoshogin dhe i pati marrë malli. Veç kësaj, nga dita në ditë Vera priste që të lindte dhe ai kishte dëshirë t'i gjendej pranë. Për këtë pati biseduar edhe me komandantin, kurse tashti...

«Ajo me siguri do të habitet që nuk e mbajta fjalën», — tha me vete Kujtimi.

Pastaj e flaku tej atë mendim dhe u përqendrua në detyrën që i priste. Komandanti i batalionit foli me zë të prerë:

— Mund të fillojmë, shoku komandant?

Nasi Vodica bëri «po» me kokë, pastaj hoqi kapelën. Në çast, në zyrë u ndje një lëvizje karrigesh. Çlirim Shpati hapi hartën mbi tavolinë. Të gjitha vështrimet u ngulën mbi të. Në sipërfaqen e saj, diku qartë dhe diku të kapërthyera me njëra-tjetrën, dukeshin ca shenja e vija të kuqe e të kaltra. Për një sy të pamësuar me të tilla pamje, ato vijëza e shenja do të dukeshin sigurisht si hieroglifë, apo konglomerat hieroglifësh, të cilat i kishte hedhur aty një dorë e kujdesshme. Po nuk qe kështu e vërteta. Vijat e shenjat ishin «lufta», ose më saktë ideja e luftimit. Secili nga oficerët mundi të kapte në përbërjen e tyre diçka nga mendimi i komandës së batalionit për manevrën e ardhshme dhe e përfytyroi veten në krye të rreshtave:

Shigjetat e kuqe, që përfaqësonin skuadrat, topat dhe kompanitë, u dukën sikur lëviznin në drejtim të ndryshme. U shtynë përpara me forcë, diku u ndalën në trajtën e një gjysmëharku, duke u ndeshur «për jetë a vdekje» me ato të kaltrat, të cilat tentonin të zgjateshin drejt tokës sonë.

Atë çast u dëgjua zëri i komandantit të batalionit:

— Sot, në orën 20.00, sipas orës operative, të kaltrit (arniqtë), me forca të mëdha numerike dhe teknike, tentuan me një sulm të befasishëm të pushtonin luginën matanë kuotës 702, me synim që të krijojnë atje një plasdarm të favorshëm për veprime të mëtejshme agresive kundër territorit të vendit tonë...

Në zyrë u bë heshtje. Secili nga pjesëmarrësit

mori një pamje serioze. Në fytyrat e tyre lexohej gatishmëri, vendosmëri, guxim e trimëri për t'u hedhur menjëherë në zjarr sikur me të vërtetë armiku të trokiste në derë.

Komandanti i batalionit vazhdoi:

— ...Në këto kushte, komanda e batalionit, me miratimin e Partisë, merr vendimin që të organizojë menjëherë mbrojtjen aktive në qendër dhe në krahët dhe me tri kompani të përqëndruara në rajonin e kodrave të Skënderasit, në bashkëveprim me çetën territoriale, të kryejë kundërgoditjen deri në asgjësimin e plotë të kundërshtarit. Për këtë...

Kujtim Hysi u tendos. Atij iu kujtuan në çast kompania, apeli i mbremjes, zëri që ishte përgjigjur në vend të Kolë Rajçës dhe ndjeu rëndësinë e ngrohësinë e asaj fjalës «këtu», që shqiptohej kurdoherë solemnisht brenda rreshtave.

U kujtua që duhej të shkruante dhe nxori bllokun e shënimeve nga çanta. Komandanti i batalionit tani do t'i jepte secilës kompani detyrën dhe doemos, atij i duhej të merrte shënimet përkatëse. Po tamam atë kohë kur po bëhej gati të shkruante, dëgjoji zërin e Çlirim Shpatit:

— Hiqe bllokun, shoku Kujtim! Përpiqu t'i mbash mend të gjitha dhe t'i riprodhosh në çastin e duhur!

Ai u skuq në fytyrë. Nuk qe mësuar t'i tërhiqnin vëmendjen në sy të të tjerëve. Veçanërisht vështrimi i Nasi Vodicsës iu duk sikur e zhbiroi tejprtej. U hutua, po e mori veten shpejt dhe e ndjeu se prej tij kërkohesh të komunikonte gjallërisht me idenë e luftimit që po paraqitej.

— Për këtë, — vazhdoi komandanti i batalionit me atë zërin e tij kumbues, që tingëllonte si thirrje, — kompania e parë, me drejtimin nga Lëndina e Du-

shqeve, do të kryejë marshimin me itinerar: Kuota treqind e një, Varri i Nazikut, Qafa e Kodrës së Bardhë. Kompania e dytë...

Me të mbaruar shpjegimin e detyrës, komandanti i batalionit ngriti sytë nga harta dhe ua qepi oficerëve.

— Qartë? — pyeti ai.

— Si urdhëron! — iu përgjigjën të gjithë njëherësh.

Nasi Vodica u ngrit në këmbë, bëri dy-tre hapa përpara tavolinës ku shtrihej harta dhe po vështron-te me radhë oficerët përreth tij.

Sekretari i partisë, Luan Sava, vuri buzën në gaz. Në fytyrën e Nasi Vodicsës ia vuri re keqardhjen që nuk mundi të takonte ushtarët, siç bënte ngahera kur vinte në kuotën treqind e një.

4

Nata që pus e errët. Frynte erë dhe piklonte shi. I shoqëruar nga komandanti dhe komisari i repartit, Nestor Dine, Nasi Vodica, ndaloi papritur mu në mes të sheshit të pjerrët të kuotës treqind e një dhe përkuli kokën. Akrepat fosforeshentë të sahatit tregonin një pa dhjetë minuta pasmesnate.

— Kemi dhe pak kohë, — murmuriti ai. — Në orën një fiks. Pastaj ai shikoi lart kupën e zezë të qiellit prej nga vazhdonin të binin piklat e shiut. Era përplasej pas trungjeve të lisave dhe kohë pas kohe kuishte me ca fishkëllima rrëqethëse. Nga veriu tutje bubullonte. Nga fjetina e gjatë dhe e heshtur, që ngrihej midis ca lisave të rinj, mezi shquhej një dritëzë

ë mekur, që e tregonte godinën larg, shumë larg, diku në skajin më të thellë të asaj nate të errët.

Nasi Vodica u kthye nga komandanti i batalionit dhe sëç murmuriti: Me sa dukej, kërkonte me sy borizanin. Dhe ja, metali i verdhë i borisë ndriti njëzet-tridhjetë hapa larg. Silueta e Nasit, e lartë dhe e drejtë si një lis, me atë kokën e bardhë si të mbështjellë me fasho, i ndolli sërish Çlirim Shpatit imazhin e njeriut që porsa ishte kthyer nga lufta.

Për çudi, Nasi nuk po fliste dhe as po jepte ndonjë shenjë me dorë që të shërbente si sinjal. Ai, i heshtur dhe i menduar, që kthyer me fytyrë nga fshati, ku errësira e natës shpohej nga disa xixëllime të zbehta dritash. Të dukej sikur po përgjonte diçka.

Çlirim Shpati i hodhi sytë nga vështronte eprori dhe u përqendrua. Prej fshatit atje në fushë, vinin ca zëra të trazuar. Era i hallakaste nëpër errësirë dhe aty, në lartësinë e kuotës treqind e një, ata sa mezi dëgjoheshin. Vetëm kur era reshti një grimë, u ndje deri diku qartë një zë, i cili ngrihej mbi të tjerët me një kumbim të largët, sikur vinte prej diku, nga thellësia e tokës.

Nasi Vodica u gjallërua.

T'u këndojmë — o, trimave,

që flenë lëndinave!

Dyshek kanë tokën -o,

Jorgan kanë gunat - o...

Që një këngë labë. Çlirimi me komisarin buzëqeshën, ndërsa Nasi zgjati kokën edhe më në drejtim të fshatit, si për ta dëgjuar më mirë këngën. Dy të tjerët kujtuan se do t'ia merrte edhe ai këngës. Për «labçën» kishte «dobësi».

— Ç'bëhet kështu?... — pyeti ngadalë. — Dasmë, duket, hë? — Iu bë sikur dasma për ato rrethana, kur do të niste «beteja», dilte jashtë realitetit. Por, ndryshoi shpejt mendim. Jeta vazhdonte normalisht.

U kthye buzëgaz nga komisari dhe Çlirim Shpati.

— Dëgjoni? — tha me një zë, ku ndihej qartë kënaqësia. — Njerëzit këndojnë.

— Dasmë, shoku komandant! — iu përgjigj komisari, dhe iu kujtua ftesa që Qamil Riza ia kishte dhënë para dy ditësh.

— E kush martohet?

— Sekretari i rinisë së fshatit.

— Sekretari i rinisë?!...

— Po, — shtoi komisari, — i biri i Halil Rizës, që ka qenë komandant i batalionit tonë gjatë Luftës. Të gjitha dasmat e shtëpisë së tij në nëntor i bën ai.

Nasi diç ndjeu t'i vërshonte përbrenda me rrëmëhim. Ai sikur i harroi erën edhe shiun, që sa vinte po shtrëngonin më shumë dhe mbajti vesh zërat që këndonin. E përfytyroi veten midis dasmërëve dhe papritur ia mori isos nën zë. Po heshti shpejt.

«Pas pak, të gjithë këta dasmorë do të kthehen në ushtarë, — tha ai me vete. — Edhe Halili vetë... Dhe kënga do të kthehet në pushkë.»

— Po shtrëngon shiu, shoku komandant, — tha Çlirimi, duke iu trembur laringjitit kronik të eprorit. — Vishni pelerinën!

— Pelerinën?... Ah, po, faleminderit! — foli pa e pasur mendjen. Pastaj ai shikoi edhe një herë orën e iu kthye Çlirim:

— Jepni sinjalin! — i tha shkurt, me një zë çuditërisht të butë.

Dhe Çlirim Shpati i dha shenjë borizanit. Ky u shkund, bëri dy-tre hapa përpara, e vuri borinë në

buzë me një lëvizje të prerë, dhe në çast kuota tre-qind e një e humbi qetësinë. Tingujt e mprehtë të borisë ushtuan rreth e qark, u shkrinë dy-tri sekonda me zërat që vinin nga ana e fshatit, mandej u ngritën mbi të duke pushtuar krejtësisht ajrin e ftohtë e të lagësht të asaj nate nëntori.

5

Pas bataresë së atyre tingujve metalikë të borisë, gjatë të cilëve reshti e u mëk çdo gjë, edhe era përjashta, edhe zukatja gjumës-jellëse e shiut mbi çatinë e fjetinës, edhe lëvizja e hapave të rojës, ngjau sikur dheu u çau diku aty pranë dhe nata e humbi njëherë e mirë pushtetin e saj të zyrtë.

Qe gati një përmbyse, që u jepte krahë mendimit dhe muskujve.

Në fillim u ndjenë disa hapa të shpejtuar, pastaj thirrje «alarm»! dhe në çast lëvizja shpërtheu gjithçka rreth e rrotull: Ushtarët kërcenin nga shtretërit e ngrohë ende të përgjumur, po tingujt e alarmit ua kthjellonin menjëherë mendimet. Ndiheshin murruritje, zëra të ulët, fjalë të përgjysmuara, hapa të nxituar drejt armaturave. Midis gjithë kësaj lëvizjeje, në dukje marramendëse, u dëgjua një zë i hutuar:

— Hej drejt! Po ku më shkoi njëra këpucë?!

Ai që i tha këto fjalë u rrotulla një hop rreth vetes dhe, si nuk e gjeti këpucën, iu drejtua i shqetësuar Sami Kajës:

— Eh, ç'u turpërova, or burrë i dheut!

— Shih se mos e ke nën jastëk! — ia priti dikush duke qeshur.

— Nën jastëk?!

Ushtari u hutua edhe më.

— Po e ke në dorë, or t'u mbylltë! — i tha Qano Shkoza, duke mbërthyer me nxitim këmbalet. — Nuk e shih?!
Tjetri u skuq vesh më vesh. E vështroi një herë si me dëshpërim këpucën, që e kishte në dorën e majtë, ofshau dhe zuri ta vishte shpejt e shpejt.

— Skuadra e dytë! — thirri Sami Kaja dhe u nis të dilte nga fjetina.

— Hej, — i tha Gëzim Grezda një ushtari që nxi-toi pranë tij, duke i marrë padashur njërën këmbale. — Ku i ke sytë? Nuk plasi vërtet, që fluturon ashtu si...

Gëzimi po vishej pa u ngutur.

— Më vjen keq vetëm për një gjë, — i tha Adrian Belit, që nxitonte duke mbërthyer në krah çantën e shpinës.

— Për çfarë? — tha Adriani.

— Po shihja një ëndërr...

— Ëndërr?! Ama, gjete kohën tashti!

— Ishte e bukur. Sikur te postëblloku i repartit kishte ardhur ajo dhe më kërkonte...

Dikush u përplas te një shtrat e gatë sa s'u rrëzua. Ishte Kolë Rajca, që po vraponte drejt daljes.

*
* * *

Pikërisht në kohën kur mbi kuotën treqind e një çdo gjë lëvizte, fshati atje poshtë, në fushë që ngritur i tëri në këmbë. Burra dhe gra me armë qenë nisur ca në drejtim të kuotës treqind e një, të tjerë

nga Lëndina e Dushqeve. Në fshat kishin mbetur pothuajse vetëm pleqtë dhe fëmijët. E vetmja shtëpi, ndoshta, që ndryshonte nga të tjerat, ishte ajo e dasmës.

Nusja ndjeu në çast të rrëqethura në trup. Vetmia ia trazoi qetësinë, gëzimin. Dasma e saj papritur ishte këputur në mes... Në fillim kishte ikur Qemali, dhëndri, pastaj të tjerët, me radhë. Më në fund dhe xha Halili shtatëdhjetepesëvjeçar.

— Po ikën? — i tha ajo Qemalit, në çastin kur ky po bëhej gati të dilte nga shtëpia.

— Po, — tha ai dhe buzëqeshi.

— Si ndodhi kështu?

— Alarm!

— Do të rrish shumë atje?

— Ku ta dish.

— Mbage këtë trëndafil me vete!

Nusja mezi e mposhti zymtinë në fytyrën e saj të freskët e të bukur. Pastaj i hodhi sërish një sy dhomës: Tavolina të boshatisura, gota të lëna përgjysmë, karrige të shpërndara andej-këtej, pa pikë rregulli, mandej... Ajo u habit. Si nuk i kishte vënë re!... Buzëqeshi. Katër-pesë fëmijë tetë-nëntëvjeçarë ishin ulur në krye të tavolinës kryesore, në vendet ku disa çaste më parë kishin qenë dasmorët më të moshuar dhe i trokitnin gotat me njëri-tjetrin, duke imituar të rriturit. Nuses iu çel fytyra. Iu duk sikur dasma e saj vazhdonte përsëri, e pacenuar në harenë dhe gëzimin e saj, veçse kësaj radhe në një mënyrë krejtësisht të re, origjinale. «Fëmijët» pëshpëriti, pa e ndarë gazin nga buza. Ajo ishte mësuesja e fshatit. Pa te fëmijët jo vetëm nxënësit, po dhe jetën e saj. Lëvizti. Me atë fustanin e bardhë, që ia hijeshonte edhe më shumë trupin e hedhur dhe me atë buzëqeshjen e çil-

tër në fytyrën ngjyrë trëndafili, ajo që kthyer gati-gati në një simbol.

Iu afrua fëmijëve dhe i përkëdheli. Dasma e saj vazhdonte.

6

Kujtim Hysi u dha në krye të kompanisë së dytë, me atë pamjen e njeriut që bëhet gati t'u transmetojë të tjerëve një lajm tepër të rëndësishëm. Serioz i e i tendosur, i mbërthyer në rripa, me helmetën në kokë dhe me atë kapotën e gjatë që e tregonte edhe më trupmadh nga ç'ishte në të vërtetë, ai u hodhi një sy rreshtave. Kështu bënte gjithnjë kur dilte në kyre. I shikonte një nga një ushtarët, duke vënë lehtëzi buzën në gaz, sikur të donte të shprehte kështu besimin që kishte tek ata.

Lëvizi një hap para, pastaj foli. Ndërkaq përnjëherë zunë të dëgjoheshin komanda të prera, lëvizje të mbytura hapash, ndërsa një fashë drite e fortë, e cila luhatej sa andej-këtej, përpiquej të ndriçonte skuadrat, togat dhe kompanitë. Qe një ndriçim që afrohej dhe ikte, një ndriçim që zgjatej si shirit nëpër hapësirë e që prapë shkurtohej e zhdukej, për t'u rikthyer përsëri pas pak.

«Artileria», mendoi komandanti i kompanisë së dytë dhe u hodhi edhe një sy rreshtave të murmë e të heshtur nga kreu gjer në fund. «Kanë ndryshuar, — tha. — Brenda një viti duket sikur janë pjekur e burrëruar sa për pesë vjet. Uniforma apo rreshti i ka burrëruar kështu? Të dyja bashkë, ndoshta».

— Kompania! — thirri dhe, ndërsa pritej të vazhdonte, ndali pakujtuar. Vështrimi i mbeti i mbërthyer

në një pikë të vetme nga e djathta. Atë çast, drejt tij po vinte me vrap dikush. Ishte njëri nga ata të fshatit. Po cili? Kur ai u afrua e i kaloi pranë me nxitim, syri i mprehtë i Kujtim Hysit vuri re diçka që e habiti. «Po ky ku shkon kështu?!...» pëshpëriti. Tjetri nuk e kishte veshur kapotën dhe në xhepin e djathtë të xhaketës i zbardhëllonte një trëndafil.

«Si është e mundur kjo?!...» murmuriti i çuditur komandanti i kompanisë së dytë. Pastaj buzëqeshi. U kujtua që atë natë në fshat kishte pasur dasmë. Ushitari me trëndafil në xhepin e djathtë të xhaketës duhej të ishte patjetër dhëndri, Qemal Riza.

— Kompania... — thirri sërish, pasi Qemali hyri në rresht, por kësaj radhe me zë më të fuqishëm. — Pas meje!...

.....
Natë - pus e zezë. Natë e qullët, kohë e keqe. Megjithatë, kompania ecte me një hap. Komandanti në krye ushtarët pas. Llap-lluc, llap-lluc.

— Nga vemi kështu?

— Drejt pozicioneve.

— ...

Kishin gati rreth dy orë që marshonin në drejtim të kodrave, në veriperëndim të kuotës treqind e një. Ishte një varg kodrash, gjysmë të zhveshura, me lartësi thujtë të barabartë, që mbështeteshin në brinjët e njëra-tjetres me një rregullsi gati të habitshme. Dhe ndoshta sepse në to derdhej shumë djersë, ata e quanin atë vend me emrin që i kishte dhënë Sami Kaja: «Krehri i djersës».

Po të dilje në qafë, atje ku kompania kishte pozicionet, do të shihje një fushë, dhe përtej saj lumin me ujërat e tij të rrëmbyera. Matanë lumit ishte një kodër tjetër e lartë shkëmbore. Ajo ngjante më shu-

më me një mal, e me gjuhën e hartave thirrej kuota shtatëqind e dy.

Të gjitha këto, që nga «Krehri i djersës» e gjer te kuota shtatëqind e dy, ushtarët e kompanisë së dytë i njihnin pëllëmbë për pëllëmbë, se i kishin shkelur kushedi sa herë, në të trija pozicionet: barkas, më gjunjë dhe më këmbë. Kështu, secili prej tyre ishte në gjendje të thoshte me hollësi ç'lloje shkurresh kishte andej, madje edhe ngjyrën e petaleve të luleve që buisnin në pranverë.

Bënte ftohtë dhe binte pareshtur shi. Qerthulli gjysmë i zhveshur i lisave, mes për mes të cilit lëvizte kompania, nuk i bënte dot ballë shiut të rrëmbyeshëm, i cili lëshohej pjerrtas mbi ushtarët, duke ua bërë ujë rrobat, pajimet. Ishte një sulm i pandërprerë pikash shiu të ftohtë akull, që të hynin thellë, gjerë në palcë.

— Pthu! — turfulloi Gëzim Grezda, duke u dridhur nga koka deri në këmbë. — Shi i tmerrshëm!

— Shi i tmerrshëm! — tha dhe Qani Shkoza dhe ngriti kokën lart. Gati sa s'ia dha këngës. Kështu bënte zakonisht kur binte shi. T'i thoshe në kohë tjetër këndo, do të duheshin disa minuta derisa ai të lironte nofullat, kurse në shi... S'qe nevoja ta shtyje. Ia merrte menjëherë vetë. Siç dukej, në këtë mënyrë. «këngëtari i shiut» sfidonte vetë shiun. Ai deshi ta bënte këtë edhe atë cast, po e kuptoi që kjo nuk qe punë me vend dhe heshti. Gëzim Grezda u grind sërish.

— Sonte do ta kemi punën pisk, dreqi e mori! Nuk do të ishte keq të kishim të paktën kostume impermeabil.

— Edhe këbucë. — deshi Qaniu.

— Eh, sikur t'i kishim!

— Je në vete?! — tha Samiu pa kthyer kokën prapa. — Ç'thua?

— Pse, nuk të pëlqen ty kjo?! — u tall me Samiun Gëzimi.

— Aspak.

— Do të të laget poezia, o i shkretë! — i tha me shpoti Gëzim Grezda. — Një tru poetik që laget, thonë, s'bën asnjë lek.

Heshti një hop, pastaj iu drejtua Samiut:

— Nuk bëmë kërkim të «dredhim» një shaka?!

— Lëri shakatë! Unë thashë se nganjëherë s'më pëlqejnë mendimet që të hipin ty në kokë. Gjithnjë ankohesh dhe s'di çfarë kërkon.

— E di ç'kërkohet? Diell, neon të kaltër, paqe. Ma merr mendja që edhe ti, si poet....

— Nëse do paqen, përgatitu më parë për luftën! — ia ktheu Samiu. — Akoma s'e ke marrë vesh këtë ti?

— Aha, sa për politikë s'ta kalon kush ty. Edhe komisari të çmon. Ndoshta dhe në poezi...

Nuk u kuptua qartë se çfarë deshi të thoshte atë çast Gëzimi. Fjala i mbeti papritmas në grykë, se u dëgjua zëri i prerë, e i njohur i komandantit:

«Nga e djathta një grup armiqsh!»

Pothuaj brenda një sekonde kompania u shpërnda dhe u bë njësh me tokën e qullur. Asnjëri nuk pati kohë të mendonte se për të satën herë komandanti i kompanisë dha variant, Nuk mundi ta mendonte këtë as Gëzim Grezda, që ecte duke turfulluar me vete dhe duke i numëruar çapet një nga një. I qullur, i lodhur, ai i hodhi sytë rreth e rrotull, pastaj kërcëu hendekun në anën e majtë të rrugës. Zuri vend prapa trungut të një lisi. «Kush shtrihet në ballë! — mendoi i pushtuar nga një plogështi e bezdisshme. — Këtu jam mirë. Asnjëri nuk më shih. As komandanti...» E kishte pisk punën me komandantin. Si

nuk po ia gjente akoma pikën e dobët atij!? Përpi-
kmëria e komandantit të kompanisë ishte një mur që
ai nuk po e çante dot. «Dreqi e mori, ai ka për grua
kushërirën time, pa le! Dhe miku nuk mohohet.»

U përpoq të shikonte shokët që ishin shtrirë në
hendekun e rrugës me shpinë nga ai, po mugëtira e
trashë e pasmesnatës nuk e la të shihte qartë asgjë.
Vetëm se dëgjoji një zë të ulët që e thirri:

— Gëzim!

Nuk iu përgjigj. Trungu i lisit pas të cilit kish-
te qëndruar që i hollë dhe ai sigurisht dukej nga të
gjitha anët. «Ama, ç'pozicion kam gjetur!» mendoj
dhe buzëqeshi hidhur.

— Gëzim, — u dëgjua përsëri zëri i parë në errë-
sirë. — Ulu këtu! Nuk është mirë kështu!

Gëzimi prapë nuk u përgjigj. I Kolës ishte ai zë?
Jo. I skuadërkomandantit të tij, Samiut. «Eh, ç'm'u
qep dhe ky poeti! — tha me vete i mërzitur. — Ç'dre-
qin ka me mua! Sikur u bë kiameti pse po rri këtu!»

— Shtrihu të them! — nguli këmbë Samiu! —
Zibato urdhrin!

Gëzim Grezda pa një dritë të zbehtë elektrik, që
shëtiti një çast përgjatë hendekut, në anën e majtë të
rrugës dhe lëvizi. «Komandanti», tha dhe u shtri. Për-
njëherë ndjeu t'i futej në trup lagështira e tokës dhe
u drodh. «Thua të më ketë parë?» Nëpër damarë si-
kur iu rrokullis një masë akulli e shkrirë. «Hej, dreq,
— murruriti i inatosur. — Punë të bukur që po bëj-
më. E pse? Kot së koti. Se mos është luftë e vërtetë!
— Ndjeu papritur një therje në mes, një si thikë të
mprehtë. U shqetësua, por e mori me mend shpejt
se e kishte nga lodhja. — Ehu, ky është ndoshta ve-
tëm fillimi!»

Kështu i ndodhte gjithnjë, kur ndiente lodhje.

Ngankohej me mendime të zymta, të hallakatura... Iu bë se në atë errësirë të thellë të natës dalloi shikimin zhbirues të Sami Kajës dhe ktheu kokën nga ana tjetër. «Ec e duroje tashti këtë poetin! Serioz i madh është!»

Vështroi një copë herë atë që ishte në krahun e tij të djathtë. Mezi e njohu. Ishte Kolë Rajca, malësori i gjatë. Qe shtrinë sa gjatë gjerë në hendek dhe me pushkën, që në duart e tij të mëdha ngjante tepër e shkurtër, shikonte diku përpara, përmes errësirës. Gëzim Grezda buzëqeshi duke shtrembëruar fytyrën. «Ja, dhe ky shuli s'do t'ia dijë për asgjë! Të gjitha gjërat i merr me seriozitetin më të madh! Ç'mendje!»

*
* * *

Gëzimi e ndjeu furtunën që në çastin kur i thanë se e thërriste komandanti i kompanisë. «Aha, më paska parë! Prite tashti edhe breshrin! Kështu ma bëri edhe atëherë, kur ika në fshat...». La rreshtin dhe pas pak u gjend përballë Kujtim Hysit. Vështrimi i tij iu duk shpotitës.

Komandanti i kompanisë ngriti dorën e djathtë lart dhe me një lëvizje të prerë uli strehën e shkurtër të helmetës poshtë, gjer mbi sy. Kështu bënte zakonisht, kur inatosej ose kur vërente se diçka nuk shkonte në rregull.

— Pse nuk e zbatoni detyrën tuaj, shoku ushtar? — e pyeti Kujtim Hysi, me ton të përmbajtur. — Nuk e dija, që ju, veç të tjerave, edhe fshiheni.

Gëzim Grezda nuk foli për një çast. Në kundërshtim me parashikimin e tij, furtuna nuk solli bresh-

rin që priste. Përkundrazi. Në fjalët e komandantit ai ndjeu një klimë të butë. «Ndoshta s'më ka parë mirë, — tha me vete. — Ndoshta vetëm dyshon»

— Unë?... E keni gabim, shoku komandant! S'kam përse të fshihem. Nga kush do të fshihem? Deri tashti, in disiplinimin tënd e kam kërkuar gjithnjë të ndonjë motiv, caktuar, të ndonjë shkak i veçantë, kurse sot bindem se ky ndoshta buron vetëm nga... karakteri yt!

— Shoku komandant! Po, Ti kërkon të shmangesh gjithnjë detyrës. Gëzimi uli kokën.

Shkoni në presht, tani! — tha shkurt komandanti kompanisë. — Dhe mos e përsëritni më këtë që bëte sot! Mos u fshihni kurrë! Dilni kurdoherë në ballë! Detyra kërkon nga ushtari që të jetë trim, guximtar, i ndershëm! Shkoni, pra, në presht!

Breshri ishte më i mirë nga ato fjalë, të cilat komandanti kompanisë ia tha atij, me zë të ulët dhe gati-gati shogënisht. Gëzim, Gëzda, ndjeu turbullim, turp, uli kokën dhe u largua pa thënë asnjë fjalë. Ata e cërrin përshtur në presht, në kolonë për dy. Rrugë dukej sikur s'do të kishte fund kurrë.

— Nata e zgjat rrugën, — tha Kolë Rajca. Përshtypje! — foli Sami Kaja, që ecte në kra-

Nata nuk ka sy, — vazhdoi Kola në të tijën, — nuk ka dritë. Të detyron të bësh hapat ngadalë. Kolë Rajca ecte për krah Samit i heshtur. Gëzim petri kishte të mëdha. Dukej sikur kërcente nga njëri kënd te tjetri. Sami mbetej pothuaj gjithnjë prapa tij, po ai e priste.

Shiu tani kishte pushuar dhe nuk ndihej më ajo trokitja monotone e tij mbi metalin e helmetës. Dë-

ka e qullët, farfujitëse endej nëpër hapësirën e ftohtë të natës!

— Më duket se po bie borë, — tha me zë të ulët Kolëz. —

Sami Kaja buzëqeshi lehtëzi nën strehën e rëndë të helmëtës. Bile u çudit ca me Kolën. «Paska qejf të flasë sonte, — pëshpëriti me vete. — Duket, ajo fleta e nderit ia ika zgjidhur ca gjuhën».

— Shi me dëborë, — ia ktheu Samiu.

— Nga e sheh ti? — pyëti tjetri.

— Shoh disa fluturata të errëta para syve, që shkrihen shpejt.

Ata hesh tën. Balta sa vinte trashej dhe hapat hidheshin me vështirësi. Llap-lluc, llap-lluc. Një këngë monotone, e shurdhët, që e këndonin pareshtur këmbët me baltën.

— Kolëz! — tha Samiu.

Tjetri nuk arriti të vazhdohte. Diku, nga krahu i majtë u dëgjuan pëpritmas tri krisma pushke, pastaj një kërkëllimë e thatë mitralozi. Ata ngritën për një çast kryet dhe mbajtën vesh. Ishte vërtetë kërkëllimë mitralozi, ajo që dëgjuan, apo që vetëm një halucinacion? Ndërgjegjja e ushtarit punonte.

— Marshim i sforcuar! — erdhi nga përpara urdhri i komandantit të kompanisë.

Këto fjale u transmetuan gojë më gojë nga kreu gjer në fund të kolonës dhe kompania e nxitoi hapin. Secili, sipas mënyrës së vet, bluante copëza mendimesh, që lidheshin me detyrën por që kalonin edhe më larg. Një nga këta që edhe Kujtim Hysi.

«Më duket mua sikur po ecim ngadalë, — tha ai me vete, — apo nata sterrë e zezë e krijon këtë përshtypje?» Pastaj vazhdoi: — Jo. Ne po marshojmë

shpejt. Këtë e dalloj nga hapat. — Më pas atij iu kujtua e shoqja. — Po bëhet një muaj që s'e kam parë Verën, — tha. — Jo, dy muaj, — e ndryshoi mendimin. — Sot ajo duhet të lindë. Në mos sot, nesër. Djallë, apo vajzë? Po të jetë djallë, do t'i them Verës ta quajmë Luftar. Po të jetë vajzë, Bora. Borana!»

Diku përpara, matanë kuotës shtatëqind e dy gjëmoi. Ai u kthye dhe i hodhi një sy kolonës së kompanisë. Mbi supet e saj pa ca si flutura të bardha dhe mendoi se tanimë dëbora kishte nisur të bindte më e dendur.

Ngriti kryet dhe vështroi përpara. Edhe pak e do të fillonin të ecnin në «Krehrin e djersës». Diku atje, në shpatin e një kodre të pjerrët, përballë kuotës shtatëqind e dy ishin pozicionet e kompanisë.

Kolë Rajca po mendonte: «Fletën e nderit e vura nën jastëk. Mos e luan kush? Sa të kthehem do ta postoj menjëherë në fshat. Do t'ia çoj atij nënkryetarit të kooperativës, axhës së Diellës. Diella... si nuk më shkroi dy gishta letër një herë, mor jahu?»

U mundua të shikonte tutje, luginën që shtrihej midis «Krehrit të djersës» dhe kuotës shtatëqind e dy. Iu bë sikur ajo me të vërtetë nxinte dhe sikur me të vërtetë rënkonte nën peshën e rëndë të këmbëve që kërkonin ta «shkelnin». Turfulloi si një furrë e ndezur dhe shpejtoi hapin. Harroi Diellën, nënkryetarin, çiftelinë e thyer dhe fletën e nderit, që e kishte lënë nën jastëk. Tashti nderi i tij ishte aty, në atë lëvizje të fuqishme drejt pozicionit dhe pastaj... Balta dhe të ftohtët nuk ishin asgjë përpara asaj që e priste. Pozicioni i tij ishte diku aty afër. Ndoshta jo më larg se treqind metra. Shtrëngoi pushkën në pëllëmbën e tij të madhe dhe iu hodh tutje.

«Kolë Rajca!» — iu duk sikur e thirri dikush. U kthye për një çast prapa. Mezi vuri re Bardhë Pepën, Adrian Belin, pastaj... Po tjetri? Bilbil Krasta, që kishte qenë pas Adrian Belit, nuk dukej më në vendin e tij. U shqetësua. Në mesnatë ai se përse i që ankuar Qaniut, Ndaloi.

«Sami Kaja e pa dhe foli me vete:»
«Pse ndali Kola? (Mos vallë e shqetëson diçka?)»
«Llap-lluc, llap-lluc. Pati përshtypjen se po futej në një tunel miniere, në një tunel që ngjitej, ngjitej, si afëherë kur shkonte pas Sali Vatës, mjeshtrit të tij hero... Po tani nuk kishte në ballë, si zakonisht, atë fenerin ndriçues të minatorit, nuk kishte as pistoletën. Në vend të tyre, mbante helmetën e ushtarit, pajimet dhe pushkën. Llap-lluc, llap-lluc. Toka nën këmbë sikur po bëhej gjithnjë e më e fortë. Kjo do të thoshte që po e lirin prapa balltën e trashë të fushës dhe po i ngjiteshin «Krehrit të djersës». Do të ishte shumë interesante një poezi me motivet e këtij marshimi nëpër natë dhe borë. Pranë u dukën prapë Kola, që heshte si bora, pastaj komandanti, shokët, pozicionet... A ishte mjaft, vallë, një poezi e shkurtër për të gjitha këto? Jo. Duhej pa tjetër një poemë. Një poemë epike: Vargje me pushkë, vargje me krisma. Ushhtarë! Një imazh i vërtetë lartësie.»
«Pas tij ecte dhëndri, Qemal Riza. si...»
«Hapat i hidhte të mëdhenj në të përpjetën e kodrës. E përpjeta sa vinte po bëhej më e vështirë.»
«Ore, t'u mbylltëj me trëndafil në xhеп ke ardhur të luftosh? Hiqe, a derëbardhë, se merove dy njanë!»
«Ai shikoi një hop breth e i trotull i i shqetësuar! Nën oficer Maloja, që ia kishte thënë ato fjalë në depo duke u gajasur, nuk dukej gjëkund i aty afër.»

Prapa Qemalit çapitej Gëzimi!
Një dhembje therëse, si një e shpuar thike e
nxehtë iu ngjit vetëtimthi nga këmba e djathtë gjer
lart, në brez dhe fytyra iu mbush me djersë. Përsëri
zuri të pëshpëriste:

«Ku e gjetën dhe këta, xhanëm, këtë kohë të
poshtër!? Po ta dojë puna, edhe pa kalitje ia dal mba-
në detyrës. Përse gjithë kjo hata në këtë kiamet të
madh? Kushedi si do të jem katandisur! Një grumbull
mishi, rrobash dhe hekuri! Ah, budalla! Pse nuk
shkove te doktori? Shpirt njeriu është ai. Një të për-
kukur më dysh t'i bësh në sy, demek nga dhembjet
e barkut, dhe hop të shtron në spital! Si thotë, si tho-
të, kur nuk është i sigurt për diagnozën?... Ah, po.
Gjendje observacioni.»

— Nga e djathta! — thirri Qemal Riza, duke për-
cjellë urdhrin dhe ia ndërpreu kështu mendimet Gë-
zimit.

Duke shkuar gojë më gojë, ai urdhër u tret andej
nga fundi i kolonës. Kompania vazhdoi t'i ngjitej me
shpejtësi shpatit të «Krehrit të djersës». Gëzim Grez-
da lëvizte me përtim dhe pas një çasti shtrembëroi
sërish fytyrën nga dhembja në këmbë. Sa vinte po i
përsëritej gjithnjë e më tepër kjo dhembje e mallkuar.
Një si gur gjithë thepa dukej sikur i kishte hyrë bre-
nda në këpucë dhe kohë pas kohe ia gërricte lëkurën
me ashpërsi. Kur u mat të ulej, pa një si hije që që-
ndroi pranë tij.

— Ç'pate? — i tha ai që u ndal.

— Ç'pate?!...

Gëzimi nuk e njohu përnjëherë atë që foli. Po
silueta e tij e gjatë e bindi se kishte të bënte me Ko-
lën. «Ky e ka vendin në krye të skuadrës së parë!
Ç'do këtu?!»

— A mos je gjë e sëmure, Gëzim? — e pyeti Kola.

— Jo, poq më mori shpirtin këmba... Më duket sikur më shpion një thikë e itmeirshme!

— Përnjimend?

— Jo, për dy mend, — u mundua të tallej Gëzimi.

— Duro! Burri duro!

— Kólës iu kujtua në çast Bilbil Krasta. Trupin ia kishte pushtuar nxehtësia, kockat, i çanin, gjunjët i dridheshin e megjithatë ecte përpara. Nuk mposhtej. Kurse ky Gëzim Grezda!

— Nuk mund të bëj hap! Po t'mierrohem, — u ankua Gëzimi.

— Mos e thuj atë fjalë, or ti! Para kemi pozicionet!

— Pozicionet?...

— Po!

— Unë po i tap shpirtin drejt e ti kërkon të më japësh mësim! Hajde mendje, hajde!

— E ke nga pecet, — i tha Kola. — Ato ti nuk i mbështjell asni të berë mirë, ndaj të mbliqhen shuk dhe të vrasin m'usi një thep i keq guri.

— Oht, të falem nderit! — u tall Gëzimi dhe ndaloi nënsëri. Fytyra vezake iu vesh me djersë. Poshtë, në këmbët ndjeu diçka të qullët dhe deshi të ulej menjëherë aty ku ishte, por e ndërpreu zëri i Kólës.

— Mos! Nuk ke kohë për atë punë!

— Po! Nuk mundem, më; kupton? Nuk mundem! — foli me inat tjetri.

— Nuk mundesh?...

Kolë Raica heshti një cast. E pastaj aty për aty i shkroi në kokë një mendim që e habiti edhe vetë atë. A thua i harrovë aq shpejt «Joints e kati Gëzimit m'ia kurrizin tënd, o Kolë?.. Gati sa nuk iku. Po e mbajtë në vend një zë i brendshëm «Eh, Kolë, Ko-

lë! Po hakmerresh, a? Burmi të madhe po bën, besa!
Po shoku i mirë në ditë të vështira njihet, mior ti!

Flaku tej mëdyshtjen, u shkund e lëvizi!

Hyp këtu! — ju drejtua Gezimit dhe u përku!
Si? —

— Mos e zgjat më! Hyp këtu e kapu te supet e
mija!

— Po tallësh, apo?...

— Hyp, të thashë! — tingëlloi i rreptë zëri i Kolës:

Gezim Grezda shqeu sytë nga habia: Kolë! Kolë!
po i ofronte ndihmë, që ai të mos vuante me, të mos
vorohej!... Nuk po u besonte veshëve!

Shtangu, pa ditur ç'te bënte.

Një fashë drite, si një tub i hollë, i verdhë e i
zbehtë, shpoi për një çast errësirën. Ajo lëvizi nga
dale dhe si më përtesë nëpër hapësirën e lagur, ndri-
çoi për një copë herë kolonën e kompanisë, që vazh-
donte t'i ngjitej së përpjetës së kodrës, pastaj u ndal
mbi fushën e zeze të orës. Shigjetat tregonin tre pas-
meshate.

Kujtim Hysi, komandanti i kompanisë së dytë
mendoi se gjatë atyre dy orëve që marshonin, çdo
gjë kishte ecur për bukuri dhe, i kënaqur, nga kjo, e
ndal një çast hapin. Mbi rreshtat e ushtarëve, kupa
e errët e qiellit hidhte pareshtur fluturë debore, flu-
tura të venbra, të cilat pasi hallakateshin, një copë
herë nëpër hapësirë, shtroheshin qetë-qetë mbi hel-
metat, supet dhe pajimet. Toka e ngopur me ujë i

priste ato me lehtësi, duke i gllabëruar aty për aty, mu si një qenie e gjallë e uritur.

Kujtimi ia qepi sytë, edhe për pak kohë kolonës, pastaj u habit. «Si është e mundur kjo?! — murmuriti i hutuar. — Si është e mundur, kur unë s'di asgjë?! Asgjë!»

Në rreshtat mungonin dy ushtarë. Kolë Rajca me Gëzim Grezdën. Kujtim Hysi mendoi një sekondë se mos i kishin bërë sytë, por jo. Në kolonën e kompanisë mungonin vërtetë dy ushtarë, dhe pikërisht Kola me Gëzimin. Ai i dinte një për një pozicionet e të gjithëve, madje edhe vendin e secilit në rresht, kurse tashti... Ç'kishte ndodhur?...

E ndjeu veten mjaft të shqetësuar. Dhe kush mungonte, pa le! Kola me Gëzimin. Mirë Kola, që kushedi ç'i kishte ngjarë, po Gëzimi? Gëzim Grezda ishte pika e tij e dobët. Me të ai e ndiente veten disi ngushtë. Nuk gjente dot me të një gjuhë të përbashkët, ose më saktë, nuk e kuptonte. Gëzimi e shqetësonte, si zakonisht, me fodullëkun, me atë mënyrën e çuditshme se si mbante uniformën dhe me ato rrëshqitjet e tij. Shkurt, në kuptimin e ngushtë të fjalës, rreshti për Gëzimin ishte gati-gati një burg. Në çdo rast, kur kjo ishte e mundur, ai shmangej. Kështu pati ndodhur edhe para tri javësh. Në fshat kishte ardhur të jepte shfaqje një ansambël amator i njohur dhe ai la shërbimin e iku. Kujtim Hysi i foli, po ushtari, pas çdo fjale të tij kërkonte leje të largohej. T'i ngacmonte keq nervat ajo mënyrë të sjelluri dhe komandanti i kompanisë e pa të udhës ta bisedonte këtë çështje më lart, në komandën e repartit. Dhe shkoi.

«Dëgjoni, shoku Kujtim! — i pati thënë atëherë Çlirim Shpati, komandanti i repartit. — Nuk e shoh aspak të arsyeshme që ti ke ardhur këtu të ankohesh

pikërisht për një shokun tënd të armës. Ç'kuptim ka kjo? Shkoni pra atje, në kompani dhe i rregulloni vetë punët tuaja! Nëse nuk e bëni këtë, atëherë...» Po sekretari i partisë, që ishte aty, e qetësoi thirrja në çast me atë logjikën e tij të shtruar. «A jeni i bindur që ju i keni konsumuar të gjitha forcat për edukimin e këtij ushtari? Pa dyshim që nuk jeni i bindur për këtë. Pra, shkoni dhe punoni më mirë me ushtarin! Ne kemi besim që ju keni majft forca për këtë».

Tek solli ndër mend këto, Kujtim Hysi u drodh. Pas kësaj, ndjeu ta pushtonte një farë plogështie e inati trazuar bashkë, që e kishte lënë veten të ankohej për një çështje e cila i përkiste atij dhe vetëm atij.

Dhe Kujtimi nisi të përpiquej ta merrte «kalanë» nga brenda. Ç'është e vërtet, këtë punë ai kishte menduar ta bënte që në fillim, po e rrembeu «kuroçë» e bimbës dhe harroi për një kohë «rrenjen». Pas takimit me sekretarin e partisë dhe komandantin e repartit, ai iu vu seriozisht kësaj punë. Brenda një kohe të shkurtër mësoi se Gëzim Grezda e kishte lënë në mes vitin e fundit të shkollës së mesme. Arsyeja nuk dihej saktë. Disa thoshin se eë përjashtuar për punë të një vajze. Sidoqoftë, ai ishte vërtitur gati një vit rrugëve pa punë, dhe gjatë atyre muajve që shërbente nën armë shkruante letra një ditë po, një ditë jo, dhe i vinin herë pas herë pako dhe lëke. Kuit i shkruante kaq shumë Gëzimi dhe përse? Kush ia dërgonte gjithë ato pako dhe të holla? Babai i tij punonte diku, në një ndërmarje të Tiranës si ekonomist. Kurse e ëma... Zemra e saj përgjerohej për djalin e saj të vetëm. Çfarë e tërhiqte Gëzim Grezdën nga rreshti?... Kjo ishte një pikëpyetje që duhej sqaruar.

Ndërkohë, Kujtim Hysi ndjeu të shqetësohej sërish: «Mirë ky Gëzimi, po Kola?! E kush, pa! Ata të dy...»

Tani mbetet sinjali për kompaninë tinte. Tri raketat të kuqe dhe...

Ai përfytyroi se si do të rrëshqiste kompania nga pozicionet e tanishme nëpër fushën e quallur, si do të kapërcente lumin, pastaj mendoi për daren e zjarrtë, ku do ta fuste kuotën shtatëqind e dy, të cilën kundërshtari e kishte pikësyzimin kryesor. Vendi e njëjtte mirë dhe përpos kësaj, kishte menduar për këtë gjatë gjithë rrugës. Me njëren togë, atë të parën, të cilën do ta komandonte vetë, do të sulmonte ballë për ballë, duke tërhequr kështu, me sa ishte e mundur, të gjithë zjarrin e kundërshtarit mbi vetë, ndërsa me dy togat e tjera do të kryente krrahë e shpinëmarrje të menjëhershme. Shikimi, do të organizonte një darë në zjarrin e së cilës zori se mund të dilte njeri «i gjallë»...

Po ndërkohë, në pozicionet e kompanisë së dytë vazhdonin ende heshtja. Kujtim Hysi e kishte vendosur kompaninë përgjatë shpatit të kodrave, përballë kuotës shtatëqind e dy dhe vetë zuri vend në mes, aty ku i transheja lakohetja ca dhe zgjatej përpara mu si një huindë. Nga e majta dhe e djathta përgjontin skuadrat, togat. Nata po ngrinte me një ngadalësi të pakapshme siparin e saj të zi dhe tutje, përpara mezi shquheshin dy majat e rrumbullakëta të kuotës shtatëqind e dy. Të mbeshtjella nga mugefira e trashë e mëngjesit të parë, ato ngjasonin çuditërisht me ca si gungat të kobshme nate, të cilat thurimin paretur dhe me dhimbje trupin e tyre të ngopur me ujë dhe dëborë. Diku poshtë, në këmbët e kuotës shtatëqind e dy. Një luftë me ujëra të trëbullta, që rrëshqitnin pa ndërprerje, duke sjellë gjer aty, në tranishe uturimën e tyre të mbytur.

«Furtuna», jam «zjarr!» «Furtuna», jam «zjarr!» «Si më ndëgjoni! Marrje! «Furtuna»!... «Furtuna»!...»

U dëgjua përsëri zëri i radistit të komandantit të batalionit, që kërkonte me ngulm të hynte në lidhje me dikë, pastaj ra heshtja sërish! Nga krahu i majtë i kompanisë, krismat sa vinin e po bëheshin gjithnjë e më të dendura. Përmes atyre krismave të largëta, komandanti i kompanisë dëgjoi papritmas një rënkim. Ishte vërtet rënkim, apo ashtu iu bë? Ai priti një çast, sa reshtën krismat, mandej mbajti vesh. Nuk ishte gabuar! Qe tamam një rënkim, një rënkim i lehtë e i përmbajtur, që i ngjante më shumë një rrëqethjeje të përgjithshme trupore. «Kush rënkon kështu?» pyeti veten ai i shqetësuar. E mori me mend, se do të ishte sëmurur ndonjë nga ushtarët e kompanisë. Po cili, vallë? Gëzim Grezda?... Jo. Kolë Rajca ecte duke turfulluar përpjetë kodrës, duke e mbajtur atë mbi supë. Jo, Gëzimi nuk ishte i sëmurë. Po atëherë, kush? Rënkimi i erdhi nga e majta, kurse Gëzimin ai e shihte nga e djathta.

Gjithnjë i merakosur, Kujtim Hysi i hodhi sytë në të majtë. Pesë-gjashtë hapa larg dukej Kola, pastaj Bardhi, Bilbili... Më tutje s'binte në sy asgjë. Muguëtira e trashë dhe dëbora që binte pa pushim, nuk e linin të shihte gartë, Megjithatë, ai e mori me mend që njëri nga ata të tre duhej të ishte sëmurë. Po cili, ore, cili? Bardhi? Zëri si buçimë i tij dallohej lehtë, edhe njëqind metra larg. Atëherë, Bilbili...

Duke menduar këto, Kujtimi sa mezi dëgjoi ca fjalë të shkëputura, fragmente të një bisede, që herë lidhej e herë zgjidhej.

— Bilbil, — thirri, Kola, me zë të ulët, — a je shëndoshë?

— Mi-mirë jam, Ko-Kolë! S'kam asgjë.

Brokullima e ujërave që derdheshin pareshtur në transhe nga rrëkerat e shpatit të kodrës e mbuluan

!thitrase fare, atë zë të dridhur të Bilbilin dhe Kujtimin më shumë e mbi me mend! përgjigjen, sësë e dëgjoj qartë.

— Mos je i sëmure, or ti? — u dëgjua përsëri zëri i Kolë Rajoës!

— Jo, jo. Ashtu... Astë thëmes doktorin?

— Lë-lëre atë fjalë!

— Komandanti i kompanisë priti edhe pak pa lëvizur, pastaj urmat të misëj në drejtim të Bilbil Krasit. Por... nuk arriti, se dëgjoj në çast zërin e radistit,

që hyri në didhje me dikë. «Tani...» — tha me vete ai, — do të jepet sinjali.» U përqendrua; shikoi përpara dhe priti, që në hapësirën mbi fushën e qullur, përketej lumit të shfaqeshin tri raketa të kuqe, sinjali që do të shpörte tutje priten dhe atë i heshtjen e pëngjurmur në transhën.

— Përketej lumit të shfaqeshin tri raketa të kuqe, sinjali që do të shpörte tutje priten dhe atë i heshtjen e pëngjurmur në transhën.

— Përketej lumit të shfaqeshin tri raketa të kuqe, sinjali që do të shpörte tutje priten dhe atë i heshtjen e pëngjurmur në transhën.

— Përketej lumit të shfaqeshin tri raketa të kuqe, sinjali që do të shpörte tutje priten dhe atë i heshtjen e pëngjurmur në transhën.

— Përketej lumit të shfaqeshin tri raketa të kuqe, sinjali që do të shpörte tutje priten dhe atë i heshtjen e pëngjurmur në transhën.

— Përketej lumit të shfaqeshin tri raketa të kuqe, sinjali që do të shpörte tutje priten dhe atë i heshtjen e pëngjurmur në transhën.

Dhjetë-pesëmbëdhjetë hapa nga e djathta e komandantit të kompanisë, «Gëzim» Grezda turrulloi i inatosur, kroi xhepat dhe, si e pa që cigaret i qënë qullur, thirri

Qanil!

Por nuk mori përgjigje. Qanili nuk e kishte dëgjuar.

Gëzimi e thirri përsëri.

Fol! Cfarë ke?

— Më qenkan qullur cigaret! Po shiko se mos të ndodhet ty ndonjë!

Hig, M'u kujtua, digka. (M'u shpirt) musoi).
— Tashti!?
— Po!
— Je i vetmi, për besë! Ke lindur në ditë karnavalesh, më duket.
— Epo, ç'të bësh! Ca kanë lindur në ditë karnavalesh, ca janë vetë karnavale!
— thumboi Qaniu.

Gëzim Grezda u përmbajt. Përkuli kokën brenda transhesë, bëri çmos ndezi një cigare nga ato të qullurat dhe u lehtësua.

— Pa hë, ç'qe ajo që t'u kujtua!? — pyeti Qaniu, duke e thithur cigaren fort, si për inat të tij. — Hë, më qafsh, tregoje, se i qan tregimet ti!

Priti që Qaniu të fliste, por më kot.

Hë pra, fol! Pse hesht?

Më vonë, më vonë. Tashti jemi në detyrë.

Nuk na dëgjon kush, mos k'frikë!

Mirë, atëherë, po ta them. Njëherë, gjatë Luftës, një farë Xhuzepjeje i shkrep në kokë të ndizte një cigare, kështu si ti. Ishte një natë, ja si kjo, në pozicion.

I lini fjalët ju aty! — tha Sami Kaja — Vroj toni!

Qaniu yuri përsëri buzën në gaz. Gëzim Grezda thithi prapë fshehtas Cigaren.

Hë pra, vazhdo!

Priti! — tha Qaniu. — Mos u mërzit! Ky Xhuzepja, bëri ç'bëri dhe e ndezi. Një partizan, që kishte zënë pozicion diku përballë Xhuzepes, e pikasi, e mori në shenjë dhe e qëlloi. U dëgjua në cast një britmë e mbytur dhe «e uthi kartën» i gjori Xhuzepje. Thonë që i ra fytyra në m... se po kryente nevojën.

Kjo çenka historia?!

Po! — tha Qaniu serioz dhe shikoi përpara.

Gëzim Grezda nuk foli më. «Po ky pinguini, italian si Xhuzepja më bëri!» — I hipi gjaku në kokë. E thithi dhe një herë fort cigaren, pastaj e hodhi tutje, matanë pozicionit. Cigarja bëri një hark të vogël në errësirë, mandej u shua diku poshtë, në shpatin e pjerret të kodrës.

Qani Shkoza e pa dhe vuri buzën në gaz. «Një në dorë», thirra dhe vazhdoi përgjimin.

Kujtim Hysi e kuptoi shpejt se komanda e batalionit e kishte kaluar kompaninë e tij. Ai e ndjeu këtë nga krismat e pushkëve dhe të mitralozave, (që sa vinin shtoheshin diku në thellësi të krahut të djathtë të kuotës shtatëind e dy), dhe nga heshtja në transhe. Asnjë urdher, asnjë sinjal nuk kishte deri në atë çast për kompaninë e dytë. Ndërkohë «beteja» vazhdonte, kurse ata prisnin... Prisnin midis ujërave që llokoçiteshin poshtë qembëve të tyre me një uturimë rrëqethëse dhe dëborës, që derdhej së sipërmi pa pushim.

Ai pëshytyu papritmas një copë baltë që i ce futur në gojë dhe pastaj ndjeu të pushtonte një farë padurimi. Mendoi se ajo pritie e gjatë në transhenë e mbushur me ujë do ndillte dalngadalë dhe tinezisht ngacmime nervash, lodhje, mpirje gjymtyrësh.

Lëvizi një çast në vend si për t'u shpirë. Këmbët i ndjeu tepër të rënduara dhe iu duk sikur nuk mund t'i shkeputte ato nga toka. Poshtë tyre dëgjoi edhe një herë llapashitjen kërcënuese të ujit, që do e hollonte gjithnjë e më shumë baltën e transhesë. Pas disa minutash, uji mund ta pushtonte krejtësisht transhenë,

dhe atëherë... Në çast i erdhi në kokë një mendim që e shqetësoi. «Po sikur ushtarët të mpihen? Mpirja ndjell ngërçin, ky paralizën dhe lëvizja atrofizohet, humbet kuptimin e saj të vërtetë...»

Kujtim Hysi sollti ndër mend rënkimin e Bilbil Krastës dhe provoi papandehur një si shtirëngim në krahatorri. Por u çlirua shpejt.

I hodhi sytë në të dy krahët e hendeklidhjes, e oila zgjatej e lakohej në tënë gjatësimë e shpatit të kodrës, përballë lumit që uturonte. E ndali për një çast vështrimin mbi Kolë Rajoën. Malësori i gjatë e i urtë ishte ngulur në pozicionin e tij si një shqipe e stërma dhe dhe dilte gati një pëllëmbë mbi transhe. Kokën e kishte përkulur ca përpara, e dukej sikur përpiqej të mbante vesh dikë që fliste poshtë transhesë.

— Ule kokën, Kolë! — i tha komandanti me qiltërsi e iu kujtua se në xhep kishte një letër për Kolën. Atë ia patën dhënë në postë, dy orë më parë se të jepet alarmi. Ajo mbante vulën e Pogradecit dhe ishte nisur nga Guri i Kuq. Adresa e dërgesit mungonte. Kush ia dërgonte vallë? Malësorët sikur s'korrespondojnë. Ata i duan njerëzit e tyre pa letra.

Komandanti i kompanisë shëtit vështrimin për gjatë transhesë. Ja, Sami Kaja — përherë serioz dhe me sy të menduar. Poeti i kompanisë. Qani Shkoza, «koleksionisti i çikërrimave humoristike». Gëzim Grezda... «Si tha për pozicionin?! Groba?! Nuk e di se ky pozicion sot bën që ta gëzojë përgjithnjë ditëlindjen! Qemal Riza, dhëndri? Adrian Beli dhe më tutje...» Mu gëtitira e mëngjesit i shpërftyronte disi tiparet e ushtarëve, po ai e mori me mend që në distanca të barabarta larg njëri-tjetrit përgjohin sytë e lodhur të kompanisë, përgjohin pa pushim.

Duke vlerësuar situatën nga dendësia e zjarrit, në krahun e djathtë të kuotës shtatëqind e dy, kujtim Hysi mendoi se brenda pak casteve komanda e batalionit do të jepte patjetër sinjalin për luftim! Po nuk doli ashtu. Nga prapa i erdhi sërish zëri i radistit: «Furtuna!»... «Furtuna!»... Jam «zjarri!» Si më dëgjoni? Marrje! «Furtuna!»... «Furtuna!»

U dëgjuan ca fjalë të përgjysmuara, gati pa kujtim, pastaj zëri i radistit u ndërpre. Ai priti një minutë se mos dëgjonte a se mos shihte ndonjë sinjal, që do ta shkëpuste më së fundi kompaninë prej aty e do ta vinte në lëvizje, po përsëri nuk pa asgjë. Ishtë e qartë se atij dhe kompanisë së tij u duhej të qëndronin ende duke përgjuar. Po sa kohë kishin aty, në trëndshenë e mbushuri me ujë gjer në gju?

Kujtim Hysi ngriti paksa dorën e majtë lart dhe shkeli butonin e elektrikut të dorës.

— Shoku komandant! — dëgjoi papandehur një zë. U kthye menjëherë atdij nga i erdhi zëri dhe mezi dalloi Kolë Rajcën.

— Çfarë është? — iu përgjigj me një frymë.

— Bilbil Krasta është sëmurë. Mjeku thotë që duhet me e largue nga pozicioni. A më jepni leje të organizoj evakuimin?

— Po, Kolë! — tha Kujtimi i menduar.

Kolë Rajca u largua, ndërsa komandanti i kompanisë nisi të mendonte: «Po sikur ta tërheq kompaninë disa metra prapa, atje ku vendi është ca më i pjerret dhe ujërat më të pakta?». Këtu, kushedi dhe sa kohë do të na duhet të presim, kurse ushtarët!... U kthye një hop pas, pastaj buzëqeshi me veten dhe me mendimin që i shkrepiti në kokë. «Jo, — tha ai, — asnjë hap s'do të tërhiqemi, edhe sikur transheja të mbushet

krejtësisht me ujë! Ky është pozicioni i kompanisë si-
me! Ky!... Në këtë kohë dëgjoim një llokoqitje këmbësh mi-
dis ujerave të transhësë dhe i ktheu sytë menjëherë.
Pesë-gjashtë hapa më tutje pa komisarin e batalionit
që po afrohej. — Andej nga krahu i djathtë, forcat tona kanë
avancuar për bukuri! — i tha komisari me të mbërrit-
tur. — Tani mbetet grushti kryesor në qendër. Komandanti i kompanisë e dëgjoim dhe nuk i ktheu
përgjigje, por pohoi me kokë. Ai kuptoi që komisari
nuk kishte ardhur në transhenë e mbushur me ujë
vetëm që të thoshte ato fjalë, se gjendja atje sa vinte
e po bëhej gjithnjë e më e vështirë.

Kujtim Hysi e shikoi për një çast komisarin me
besim. Pastaj buzëqeshi lehtë. Por komisarin e kishte
të fjetur shikimin diku përpara dhe nuk e vuiri re atë
buzëqeshje të tjetrit. Mugëtira po grisej dhe po bënte
dëborë pa pushim.

9

Jo më larg se njëqind hapa nga transheja, ku
ujërat sa vinin e po derdheshin më shumë me atë
murmurimin e tyre të ftohtë kërcënues, në një shesh
të vogël, nën kreshten e kodrës ngrihej një si rrënoje,
që nxinte midis vellosh gjysmë të errët të mëngjesit.
Me një fage muri prej gurësh të vendosur me dorë dhe
fare pa çati, ajo i ngjante më tepër një pozicioni. Pi-
kerisht atje ishte vendosur komanda e batalionit, pi-
ka nga ku drejtoheshin të gjitha veprimet e repartit.
Çlirim Shpati, komandanti, ndiqte ndërkohë
shkëmbimin e zjarrit andej nga krahu i djathtë i ku-

tës shtatëqind e dy dhe herë pas here komunikonte e jepte urdhra të prerë në drejtime të ndryshme. Ai ishte përfshirë plotësisht nga detyra dhe nuk e vinte re mjekun e repartit, një mesoburrë të gjatë e të hequr paksa në fytyrë.

Ky mjek, disa minuta më parë kishte qenë në pozicionet e kompanisë së dytë. Atij s'i ndahej nga sytë transheja, që po përmbyste nga ujërat. Tani ai kërkonte t'ia thoshte këtë komandantit të batalionit. Atje ishte krijuar një gjendje e jashtëzakonshme. Vërehej heroizmi i ushtarëve, po edhe pakujdesia, një pakujdesi që mund të kushtonte shtrenjtë.

— Shoku komandant i batalionit! — foli mjeku, porsa e pa që Çlirim Shpati i dha fund një bisede në radio.

— Unë... — ia preu fjalën në mes tringëllima e ziles së telefonit. Çlirimi mori receptorin. Nga ana tjetër e telit erdhi në çast një zë i largët, i trazuar me krisma pushkësh:

— Shoku komandant! — tha zëri matanë telit me aq nxitim, sa që mjekut iu duk sikur po njoftonte për një urgjencë mjekësore.

— Flisni, flisni! Ju dëgjoj mirë! — tha Çlirim Shpati.

— Me zjarr të pandërprerë, kompania e parë mbërriti Qafën e Ujkut. Batalioni «armik» u pykëzua në qendër dhe u nda në dy pjesë. Tri kompani të tij përqipen të pushtojnë kuotën shtatëqind e dy, kurse njëra mori drejtimin e pyllit me duksh. Si të veprojt?

— Lëremi të lirë krahun e djathtë! — ia këtheu Çlirimi menjëherë. — Mbuloni me zjarr luginën matanë kuotës shtatëqind e dy! Qartë? Përsëriteni detyrën!

Zëri matanë telit zbatoi urdhrin dhe humbi sa-

kaq. Në veshët e Çlirim Shpatit buçiti mbytur një tingull metalik i vrazhdë. Ai mendoi se patjetër duhej të ishte përplasur ndonjë helmetë pas ndonjë guri në pozicion. Rrudhi një grimë fytyrën e bëshme, pastaj e hodhi shikimin mbi fushën, që shtrihej përpara «Krehrit të djersës». Mëngjesi po zbardhte si me përtesë. Përmes mugëtirës që po çahëj ngadalë ngadalë Çlirimi dalloi ca njolla të mëdha, të bardha, si çarçafë të grisur flakur andej-këtej pa kujdes.

«Tashti erdhi koha për kompaninë e dytë, — për shpëriti dhe menjëherë iu kujtua se në vendkomandë nuk ishte i vetëm. Pesë minuta më parë aty kishte ardhur mjeku i batalionit. Çfarë kërkonte aty? U kthye nga ai, dhe e pa me vërejtje. Lexoi në fytyrën e tij shqetësimin që e brente. Ky indryshon nga çdo mjek tjetër që njoh unë, — tha me vete. — Duket sikur ka lindur e është ritur nëpër transhera bashkë me ushtarët. Po tani pse ka ardhur? — pyeti sërish veten. — Ah, sigurisht, për Bilbil Krastën.»

Vuri lehtë buzën në gaz, pastaj tha:

«Elisni, doktor! Kishit gjë?»

«Kompania e dytë ndodhet në kushte tepër të vështira. Ka mundësi që ushtarët të sëmuren...»

Çlirim Shpati ngrii me vërtik kokën lart. Në jetën e tij prej ushtaraku me bindje të shëndoshë në detyrë, nuk e kishte dëgjuar ndonjëherë një mendim të tillë. Për një çast mjeku iu përfytyrua si një person tjetër me duar të bardha e fytyrë të butë. «Po ky nuk e kupton se çfarë po flet!» tha me vete. Buzëqeshi hidhur, pastaj iu drejtua mjekut:

«Dhe çfarë propozoni ju?»

«Në rrethanat e jashtëzakonshme të krijuara, mendoj që kompania e dytë të tërhiqet nga transheja dhe pastaj, kalimi i lumit...»

— Doktor! — Në zërin e Çlirim Shpatit u ndje një çast një notë rreptësie, që ai s'mundi ta përmbante. — Të tërhiqet kompania nga pozicioni!... Të heqim dorë nga kalimi i lumit?... A e dini se ç'po thoni!?

— Natyrisht, shoku komandant! S'ka përse të sakrifikohemi.

— Kjo është e çuditshme!

— Besoj se fola qartë, — tha tjetri. — Unë jam mjek. Detyra më shtyn t'juaj them hapur mendimin tim. Aty më parë pashë një ushtar të sëmurë, që po dridhej në pozicion nga ëthet e megjithatë nuk pranonte kurrsesi të largohej nga vendi i tij. Mirëpo ai mbase s'e kupton sa keq rrezikohet, kurse ju... Desha të them që unë jam mjek dhe nga pikëpamja profesionale, së paku, nuk mund të pajtohem me një gjë të tillë. Besoj se më kuptoni, shoku komandant.

— Po, ju kuptoj, por vetëm nga pikëpamja profesionale, — ia ktheu Çlirim Shpati. — Po ju e kuptoni se ç'po shprehini nga ana taktike e politike?

Mjeku ndjeu se po shqetësohej. Nuk donte që biseda të merrte atë rrugë. Megjithatë këmbënguli.

— E marr vesh fare mirë, shoku Çlirim! Po nuk duhet të harrojmë se forcat na duhen jo vetëm sot, po edhe nesër.

— Ç'thoni kështu?! — u nxeh komandanti. — Nuk e kuptoni akoma që ne pikërisht për atë të nesërme, për të cilën sapo folët ju, po dërdhim sot mund e djersë?! Apo mos vallë mendoni se kërkojmë qëllimisht kushte të vështira, që të lodhen, të rraskapiten e të sëmuren njerëzit?... Jo, doktor, e keni gabim, shumë gabim! Ju duhet ta dini që jemi të detyruar të përgatitemi për ditë më të vështira, për rrethana të rënda! Asnjërit prej nesh nuk i lejohet të tërhiqet qoftë edhe një pëllëmbë nga pozicioni i tij. Kjo është

toka jonë, është pozicioni ynë, të cilin na e ka caktuar atdheu. ta mbrojmë, qoftë edhe me gjak po qe nevoja, kurse ju... Shkoni, doktor, në transhe! Shkoni atje, ku tani janë ushtarët! Qëndroni afër tyre dhe do ta bëni vetë analizën e mendimeve tuaja. Shkoni në transhe!

Komandanti i batalionit i dha fund papritur fjalës së tij. Radisti aty pranë tha: — Shoku komandant, «Furtuna» në radio!

«Furtuna» ishte emri i koduar i Nasi Vodices, komandantit të tij epror. Çlirim Shpatit solli ndër mend atë pamjen babaxhane të Nasit, flokët e tij të thijnur dhe mori kujdet shpejt. I vendosi ato në vesh, pastaj foli:

«Furtuna!» «Furtuna!» Jam «zjarr!» Ju dëgjoj mirë! Marrje!

Nasi Vodica tha diçka nga ana tjetër me atë zërin e tij të ngjirur. Çlirim Shpatit iu duk sikur ai i përsëriti urdhrin: «Hajdeni tani, bir! Përpara dhe me kujdes!»

Komandanti i batalionit nuk e zgjati. Mendoi një çast kompaninë e dytë, kuotën shtatëqind e dy që rrezikohej të pushtohej nga të «kaltrit» dhe fill pas kësaj, me pëllëmbën e dorës së djathtë shtrëngoi dorëzën e pistoletës shenjdhënëse. E ngriti atë lart dhe i tërhoqi këmbëzën.

10

Tre fishekzjarrë të kuq shpërthyen njëri pas tjetrit lart, në hapësirë, e ndricuan për një copë herë vendin rreth e rrotull, pastaj ranë poshtë me një nga-

dalësi nazike, duke sajuar secili nga një hark, i cili u shua diku poshtë, në fushën e lagësht. Pas kësaj, çdo gjë rreth e rrotull u mbështoll sërish nga murgë-tira e zbehtë.

— Erdhi çasti, — tha Kujtim Hysi.

— Filloi! — tha, pothuaj në një kohë me të, edhe Kolë Rajca, që deri atë çast nuk ia kishte ndarë sytë për asnjë minutë kuotës shtatëqind e dy.

— Fishekzjarrë mbi pozicione! — pëshpëriti për së dyti me vetë Sami Kaja.

— E tmerrshme! — foli e u drodh Gëzim Grezda. — Në një mot të tillë, drejt i mori, edhe njeriu ndryshket. — Ju kujtua e ëma dhe ju duk sikur i erdhi në vesh zëri i saj: «Kujdes, bir i nënës! Mbështillu mirë dhe ruaju! Mëma të ka të vetëm, të ka yllin e zemrës!»

Ktheu kokën nga e djathta dhe vështroi andej si i hutuar... Pesë-gjashtë hapa larg tij pa Qani Shkozën, që rrahu me pëllëmbën e dorës së majtë të ngri-turën e pozicionit të zbardhur nga dëbora dhe tha:

— Mirë fort, Tani përpara, drejt kuotës shtatë-qind e dy!

— Kompania! — gjëmoi zëri i komandantit. — Për marrjen e kuotës shtatëqind e dy, para!

U dëgjua një murmurimë lehtësimi dhe brenda një sekondë të gjithë u gjallëruan. Shporrën tej të ftohtët dhe mpirjen që solli me vetë qëndrimi i gjatë në transhe pastaj, duke rrokur pushkët, lëvizën givmtyrët. Në pjerrësinë e kodrës që zbriste në fu-shën e përbaltur, Kujtim Hysi vuri re së pari komi-sarin e batalionit dhe fill pas tij togën e parë të kom-panisë. Pastaj ai pa togat e tjera, të cilat kërcyen e dolën jashtë nga transheja pothuaj në një kohë me të parën. Zinxhiri i gjatë, aty-këtu i thyer, i formacionit të luftimit të kompanisë, lëvizi me shpejtësi përpara.

Kujtimi e kuptoi se shqetësimi i tij i mëparshëm për ushtarët e zhytur në ujërat e transhesë kishte qenë tepër i nxituar dhe pohuajse fare i kotë. Si kishte arritur të mendonte ashtu ai për ata?

Përveshi paksa buzën e poshtme, që e kishte ca më të trashë nga ajo e sipërmja, për qeshi, për një çast mendimin e tij sentimental dhe me pistoletën në dorë çau përpara.

Vetëm kur kompania la prapë pjerrësinë e kodrës (dhe shkeli mbixtabanin e butë gjithë baltë të fuqshës, Kujtim Hysi dalloi sërish komisarin, që nuk po i ndahej për asnjë hap kompanisë së tij. I erdhi mirë, e megjithatë mendoi në fund të fundit se ky veprim i komisarit nuk ishte mbase dhe raqi domosdoshëm.

— Shoku Nestor! — i tha atij. — Ndoshta ju nuk arriti të thoshte asgjë se atë çast nga kuota shtatëqind e dy erdhën krakitja e pandërprerë e një mitralozi, pickama therëse e pushkëve dhe toga e parë e kompanisë së dytë u rrethua nga zjarri. Kujtimi mendoi se jo pa qëllim kishte ardhur aty komisarit. Pra, mbil atë togë binte drejtimi kryesor i goditjes së batalionit, ku edhe terreni ishte më vështirë për t'u përballuar. Po vallë kjo ishte e tërë mësymja? Jo, Kohët e fundit komisar i vinte gjithnjë e më shpesh në kompani. Ai hynte brenda saj, ashtu si përherë, gati-gati pa t'u vënë re dhe në mënyrë krejtësisht të natyrshme. Ja, siç erdhi atë çast, në transhën e mbushur me ujë, prej ku kompania vrontonte. Çe preokuponte tjetër komisarin? Kandidati i partisë, Kujtim Hysi, apo Gëzim Grezda?... Ç'lidhje

kishin këta të dy? Kandidatit i dalin detyra të mprehta: Ai duhet t'i kryejë mirë, me durim e urtësi, për më tepër kur në rreshtat e kompanisë së dytë ekzistonte një «xhoko», si Gëzimiq, të cilat shprehin...
100 Kujtimi shkoi një sekondë majtas e djathtas. Dy togat, e dyta dhe e treta, humbën nëpër mjegullën e përhime të mëngjesit, nga ana e majtë e kuotës shtatëqind e dy. Në formacionin e togës së parë, ai i pa me një sy pothuaj të gjithë ushtarët që marshonin në këmbë përpara: Kolën, Samiun, Bardhin, Qaniun, Qemalin, Adrianin... Midis tyre edhe Gëzim Grezdën.

101 Duke ecur gjithnjë në formacion luftimi, as Kolë Rajoa, as Sami Kaja, as Qaniu, nuk e vunë re që njëri nga shokët e tyre u shkëput nga treshiti papritur dhe mbeti disa hapa prapa. Ata nuk e kishin mendjen aty. Kuota shtatëqind e dy ishte pika më e lartë, që sundonte në trurin e tyre me një forcë të palëkundshme, drejt së cilës nxitonin gjithnjë nëpër fushën e përballurij...

102 Ndërkohë ushtari që mbeti pas shkrofëtisë me vete i shqetësuar. Një dhembje therëse, e mprehtë si gjilpërë e skuqur, në zjarrin ngjit si me korent gjer lart në brez dhe ai ndali në vend. Ndjeu se nuk mund të bënte asnjë hap më tej. Lëshoi një pasthirrmë të thekur, ndërsa fytyra iu shtrembërua e iu mbush me djersë.

103 E kaptoi që gjithë kjo i vinte nga një gozhde në këpuce. U kujtua që e kishte dalluar që një natë më parë e nuk i dhë rëndësi. «Le të kalojë njëherë kjo natë, pa nesër ia them kujdestarit», — kishte menduar.

104 Qëndroi edhe për një cast tjetër pa lëvizur, me ndjenjën e athët të dhembjes në fytyrë. «Pthu, ta hajë drejt, ta hajë!» — pëshpëriti. — «E pësova si Shvejku. Si të bëj tashti? Të njëto shokët?»

Hoqi dorë nga ky mendim aty për aty. Kujt t'i thoshtë? Kolë Rajoës? Ai boll kishte bërë. Samiut? Jo. Në asnjë mënyrë! Seriozitetin e tij ai s'para e durronte. Nuk i dukej aspak poetik ai seriozitet. Atëherë t'i thoshte Qami Shkozës! Ju kujtua ajo ngjarja me ciganën në transhë dhe së shpejti erdhi këmi këmi «Hëj, drejt ç' i pjell mendja edhe këtij pinguin! E ka s'juar vetë atë store, apo të ketë ndodhur vërtet dikur?» Kundre të qeja në një bërë të tilla në këto mënyra të mendimit dhe kur po matej tabënte këtë, papandehur dëgjoji një njeri që qeshi. «Ajo e qeshur sikur ia mpiru edhe më këq forcat e danit në bërë. Hëj Gëzimo! Ili je komedia vetë. Vërtet nuk më njeh?! ... Sono io. «Tavare kosit» është bërë këto ditë. Ky përfytyrim iu shtua befasi. Nga prapa kraheve dëgjoji një zhurmë të mbytur hapash. Në çastin kur indjeu se dhembja e liri ca, e gjithë fusha e përballtur u ndriçua papritur nga një dritë e fuqishme, që erdhi prej kuotës shtatëqind e dy. Pastaj përmë herë ngjëmoi një shungullimë të kishtë. Gëzim Grezda vuri re me habi se nuk qe shkëputur dhe aq shumë nga toga e tij. Bile, ishte aq afër, sa dëgjoji një zë të njohur që thirrte: «Barkas! Barkas!» Gëzim Grezda — Barkas? Ili — Barkas! Barkas! Barkas! Gëzim Grezda — Barkas? Ili — Barkas! Barkas! Barkas! Qëndroi për disa sekonda në këmbë me një shprehje të çuditshme në fytyrë. Diç murmuriti me vetë. Thoshe se e dëgjohte për herë të parë atë fjalë. Kjo ç'habiti i shkaktuar edhe nga që rrallë kishte marrë pjesë në stërvitje. Ca kohë punoi si karrocieri i reparit, pastaj karrocieri u kthye pakujtuar në disenjatori. S'prish punë pse nuk ia thoshte edhe aq këtij zanati? Mjaft që qe strukur nën një strehë, larg vapës, shiut, dëborës, larg rreshtit dhe vëmendjes së oficerëve. Po

kjo nuk vazhdoi gjatë. Një ditë prej ditësh, në mbledhjen e efektivit të kompanisë së dytë, Sami Kaja kishte marrë fjalën dhe: «O poeti im i mrekullueshëm, ç'deshe që e hapë gojën!»

«Unë mendoj se në, — pati thënë atëherë Samiu, — kemi ardhur këtu të kryejmë me nder shërbimin nën armë. Pra, asnjë sika të drejtë të spostohet nga detyra e shenjtë e ushtarit të popullit. Flas kështu, sepse ka alkoma ndonjë, si për shembull Gëzim Grezda, që nuk e kryen si duhet këtë detyrë. Unë them që ai të mos e zgjasë më këtë punë! Që nesër të dalë në fushën e stërvitjes! Besoj se edhe shokët janë dakord! Punën e disenjatorit, në e kë qejf, le ta kryejë jashtë kohës së stërvitjes! Kaq kisha»

«Kur fliste Samiu, fjala zinte vend. Kështu Gëzim Grezda e «braktisi» që të nesërmen «strehën» e tij të ngrohtë dhe së bashku me kompaninë e dytë shkoi nëpër marshime përmes vapës, shiut, dëborës, ditën dhe natën.

«Gjithçka më erdhi nga poezia e këtij Samiut...» mendoi. «Gjithë toga e parë e kompanisë së dytë që shtrirë mbi tokën e përbaltur të fushës dhe zvarritej.

Gëzimi turfulloi me vete dhe u bë edhe ai njësh me tokën. Zuri të zvarritej: «Më mirë këssoj, — tha pas pak ai. Si nuk u kujtova më parë! Më këmbë isha më keq»

Nuk arriti të bënte as dhjetë metra përparë, kur papritur ndjeu t'i futej diçka e butë, e qullët në qafë dhe ai u rrëqeth. Një minutë më pas, midis trupit të tij dhe baltës së fushës u vendos një kontakt i plotë. Rrobat nuk e luanin më funksionin e tyre. Ato qenë qullur aq keq, sa dukej sikur tani ishin pjesë e baltës së ftohtë.

Pështyu një copë baltë të përzier me deborë, pastaj shau ndyrë motin e keq. «Ku e gjetën edhe këtë këtë kohë të poshtër, drejt e mori! Të ishte vërtet luftë, hajdede!»

Ngriti kokën dhe shikoi përpara. Lumin nuk ia kapën sytë; degjoi vetëm uturimën kërcënuese të tij. Toga kishte lënë prapa zonën e ndriçuar të fushës dhe tani që ndalur një cast ndanë lumit.

«Hajde tashti, ec e kaloje po deshe këtë lumë! Komandanti i repartit e ka kollaj, një urdher dhe matanë, kurse ne...»

Mbeti një grimë i habitur. Fare pranë tij dalloi siluetën e komandantit të batalionit dhe të një tjetri, që dukej sikur e kishte varur kokën aq shumë, sa mënd do t'i binte përtokë. E njohu menjëherë. Ishte doktori. Ai që... Komandanti i batalionit dëgjoi tha doktorit, pastaj hyri në ujërat e turbullta të lumit. Pas tij shikoi edhe doktori, pastaj me radhë gjithë toga e parë.

Gëzimi rrotulloi vështrimin në të katër anët. Në breg kishte mbetur vetëm ai. Po sikur të shkonte nga e djathta, ku ishte një urë? Solli ndër mend komandantin e kompanisë, shokët që me siguri do ta shihnin kur të kalonte urën dhe hoqi dorë. Pas pak e pushtoi maçi kundër vetes. E harroi dhimbjen. Murmuri ca fjalë të pakuptueshme, pastaj hyri dhe ai në ujërat e turbullta të lumit, në mes të valëve të ftohta.

Pushka kërciste. Midis krismave, që sa vinin e denjësoheshin me zhurma pickuese, hynte herë pas here edhe kërkëllima e pandërprerë e një mitralozi të lehtë. Ngjitja e vështirë dhe e mundimshme nëpër shpatin e pjerrët thikë të kuotës shtatëqind e dy vazhonte.

Komandanti, i kompanisë qëndroi për një çast prapa një shkëmbi të mbuluar nga dëbora dhe i bëri me dorë skuadrës së parë të spostohej ca nga toga dhe të merrte nga e majta, nëpër shtegun e Përroit të Verdhë. Skuadërkomandanti kapsalliti për një çast sytë e tij të vegjël. Ai pati përshtypjen sikur po e shmangnin nga sektori më i vështirë i zjarrit. Por, ç'të bënte? Si ta kundërshtonte urdhrin? E udhëhoqi skuadrën andej nga i thanë. Ndërkohë, Qani Shkoza foli me zë të lartë:

— Gëzimi nuk duket, o Sami!

— Qysh!? — ia ktheu Samiu i shqetësuar.

— Që matanë lumit nuk e kam parë më.

— Si është e mundur!?

Samii Kaja ndaloi papritmas dhe e shikoi Qaniun si i hutuar. Çfarë po i thoshte ky kështu?! Hodhi sytë poshtë në lumë.

— Trembem, se mos lumi... — tha Qaniu, pa e shprehur të plotë mendimin. Atë çast u dëgjuan njëra pas tjetrës ca krisma të vetmuara pushkësh. Samiu çau përpara drejt majës së kodrës, që zbardhëllonte nga dëbora. Pastaj shkoi edhe Qani Shkoza. Dhe, pa kaluar veçse disa minuta, toga e parë e kompanisë së dytë zuri e para kreshtën e kuotës shtatëqind e dy. Pastaj arriti atje e dyta, e treta. Në fillim u ndie një frymëmarrje e thellë, e ndërprerë, gati si një gulçimë, mandej ajo u normalizua dalngadalë. Ushtarët e shikuan njëri-tjetrin në sy me një shprehje triumfi në fytyrë. Kuota shtatëqind e dy ishte përsëri e tyre.

— Hej! — thirri Qani Shkoza, duke ngritur me dorën e djathtë pushkën lart. Deshi të thoshte diçka, por s'dihet pse ndërroi mendje dhe mbeti për një çast me pushkën ngritur, si një skulpturë e gjallë partizanë në sfondin e bardhë të kuotës së arritur.

— Maja e fitores! — thirri Sami Kaja. — Ata që u ngjitën majave kanë kurdohere pranë triumfit! Kanë gjithnjë të drejtën të përhëndesin të parët mëmëngjesin.

— Ama u lodhëm, hë? — tha Adrian Beli.
— Ani, mirë, — ia priti Kola. — Burrnia ka faqen e bardhë, se lahet me djersën e vet.

— Si, si? —

— Djersa e nderon ballin, Adrian. E lan atë dhe e bën më të pastër.
— Dy tre ushtarë qeshën duke kaluar pëllëmbët mbi ballin e djersur. Ndërsa Kola heshtu i menduar. Ndërkaq, me sytë hedhur andej nga lumi, Qani Shkozai iu drejtua Sami Kajës, që e kishte në krah.

— Ore, për ideal, nëse nuk ia ka mbathur gjëkundi, diç duhet të ketë ngjarë atij Gëzimit. Akoma nuk duket! — tha Qaniu.

— Çfarë, ore!? — ndërhyri shpejt Qemal Riza.

— Ia kam frikën lumit, për ideal, — iu përgjigj Qaniu. — Djalë mamake ai!

— Nuk ma ha mendja. Gëzimi di not, ndofta më mirë nga unë e nga ti.

— Po atëherë?...

— Atëherë... Mbase ka kaluar andej nga ura dhe vonohet ca.

— Të kthehem e të shikoj njëherë, Sami?

— Jo, — tha Samiu i menduar. — Të njoftojmë komandantin e kompanisë.

— Shko pra atëherë! Të mos humbasim kohë!

Sam Kaja u nis. Qaniu ngriti paksa lart cepin e përparmë të helmetës, që i qe zbardhur nga dëbora dhe i hodhi sytë përsëri poshtë, nëpër shpatin e kuotës shtatëqind e dy.

— Prit, Sami! — tha përnjëherë, me një zë që i ngjante më shumë thirrjes. Ja, tek duket!

Skuadërkomandanti ndaloi e i hodhi sytë anej nga tregoi me dorë Qaniu. Mëngjesi tashmë kishte zbardhur mirë dhe ai e pa qartë. Gëzim Grezdën, që po ngjitej drejt tyre. Dukej sikur po nxitonte për të fituar kohën e humbur.

— Gëzimi?! — pëshpëriti Samiu!

Shikoi një çast nga shokët. Ata po vështronin poshtë nga ana e lumit. Kishin harruar për pak kohë lodhjen, të ftohtin dhe dëborën që binte pa pushim. Të dukej sikur i thoshin me sy njëri-tjetrit: «More, është në të ky Gëzimi, apo jo?»

Pritën në heshtje, gjersa Gëzim Grezda u ngjit sipër në kreshtë.

Komandanti i kompanisë mezi po e përmbante veten. Kishte qëndruar një hap larg, përballë Gëzim Grezdës dhe, ende pa folur asnjë fjalë, vazhonte të kërkonte me ngulm sytë e tjetrit, që i dredhonte sa anej-ketej, me një gjest padurimi.

«Duket që është fajtor. Përsëri ky në livadhin e tij!? Mos i ngre krye në kokë ndonjë mendim i huaj, që i tulat forcat, që i mpin këmbët dhe nuk e lë të ecë njëlloj me të tjerët?»

— Përsë u shképute nga toga? — e pyeti pas një pauze Kujtim Hysi. — Ku ishte?

Gëzimi uli sytë dhe nuk foli. Në sytë e tij të kaltrëra një hije shqetësimi.

— Përsë u shképute nga toga, thashë? — përsëriti komandanti i kompanisë.

— Nuk u shképuta. Unë, o isha i sëmurë.

— I sëmurë?! —

Gëzim Grezda ngriti përnjëherë kokën lart, se ndjeu në zërin e komandantit një notë mosbesimi.

— Po. A nuk e patë dhe ju vetë gjatë marshimit... Sikur të mos ishte Kola, që më ndihmoi....

— Lëre Kolën mënjanë! Ti pse nuk njoftove?

— Këtë e ka për detyrë skuadërkomandanti! — tha Gëzimi, duke kafshuar buzën, si i penduar për fjalët që shqiptoi.

Komandanti i kompanisë u zu për një çast ngushtë. «Ndoshta ky është vërtet sëmurë, — tha me vete ai, — dhe unë i bie më qafë kot! Po edhe sikur të mos jetë kështu, nuk kam të drejtë ta fyej.»

— Ti duhet ta kuptosh, — i tha me zë të përmbajtur. — Rreshti është disiplinë, grushti, forca jonë. Kur-se ti...

— Më lejoni të largohem? — tha papritur Gëzim Grezda. — Nuk e ndiej veten mirë. Më vonë, po të doni...

— Si?!

Ushtari ngriti supet. Kujtim Hysi e humbi disi fillin nga kjo sjellje e papritur.

— Përsëri ky po njësoj?!

Kur po matej t'i fliste, iu bë në çast sikur i tërhoqi vëmendjen një zë i brendshëm:

«Durim! Partia na mëson kurdoherë t'i trajtojme me dashuri njerëzit tanë! Edhe kur bëjnë gabime, të tregohemi të matur me ta: Të marrim kosën dhe me kujdes t'u presim barërat e këqija! Kështu! Nëse transhetë, ku ne stërvitemi çdo ditë, janë vërtet të vështira, të mos harrojmë për asnjë çast se në transhenë e shpirtrave njerëzore kjo punë është edhe më e vështirë. Hyni me durim dhe guxim në to!» Ky zë i ngjante çuditërisht zërit të sekretarit të partisë. Komandanti i kompanisë i uli një çast sytë përdhe.

«Më mirë të mos i flas tashti, — pëshpëriti ai. — Duket që Gëzimin e shqetëson diçka. Të mos ngutem!

Nxitimi e koklavit rrugën e zgjidhjes. Të merrem më tepër me këtë ushtar, t'i qëndroj më afër!»

— Shkoni në rresht! — i tha Gëzimit Kujtimi, duke e vështruar në sy. — Mirë thatë, bisedojmë më vonë.

Gëzim Grezda u largua me hapa të ngadaltë dhe si me pendim drejt transhesë, ku ndodhej toga e tij. Nga sytë e shokëve ai e kuptoi se puna nuk do të përfundonte me aq.

*
* *
*

Ajo nuk ishte mbledhje. Nuk kishte as protokoll, as presidium, as karrige e tavolinë. Tërë kompania kishte qëndruar në këmbë atje, në njërën nga transhetë. Ndërsa Gëzim Grezda rrinte paksa mënjanë, kokulur dhe i mërzhitur. E kishte kyçur gojën dhe nuk fliste.

— Hë pra! — i tha Bardh Pepa, që ishte sekretar i rinisë së kompanisë. — Fol! Pse iu shmange togës?

— Unë?

Nuk vazhdoi më tej. Ra sërish një heshtje e zymtë, e rëndë. Moti tani qe zbutur; dëbora binte qetë-qetë mbi supet e ushtarëve.

— Jua them unë juve, mor vëllezër! — u hodh e foli që atje ku ishte Qani Shkoza. — Ai, mor të keqen...

— Prit, Qani! — e ndërpreu Bardhi në çast. — Unë mendoj se është më mirë të flasë njëherë vetë Gëzimi e pastaj ne. Ndoshta ai ka diçka për të thënë.

— Mirë e ka sekretari, — ia priti Adrian Beli që

andej nga fundi i transhesë. — Hë pra, Gëzimo, fol! Thuaj që e ke kuptuar gabimin dhe ne....

— Dale, dale! — foli përsëri Qaniu, kësaj radhe disi i nxehur. — Ç'do të thotë kjo? Nuk është puna, mor vëllezër, në e ka kuptuar apo s'e ka kuptuar gabimin! Në radhë të parë, ai duhet të japë këtu llogari deri më një! Pse o, me një «më falni» ta kalojë lumin? Jo, or vëllaçko, jo!

— Hajde pra, fol, Gëzim! — tha me tonin e një gjykatësi të matur sekretari i rinisë.

Gëzim Grezda ngriti një çast sytë dhe i shikoi një për një ata që folën. U mat të hapte gojën, por aty për aty sepse ndërroi mendim.

«Jo, — i tha vetes. — Më mirë të mos flas! Njësoj se njësoj. Nuk do të më besojnë. Edhe komandanti i kompanisë nuk më besoi. Pastaj... ndoshta do të qeshin me mua po t'u them arsyen e vërtetë».

Po i vinte të pëlciste nga inati, që e kishte kandidate veten deri në atë shkallë, sa të tjerët ta vështronin ashtu, sikur ai të kishte zbritur aty nga një planet tjetër.

«Jo, jo, — murmuriti sërish me vete — Le të thonë ç'të duan! Le të flasin si t'u vijë për mbarë! U pa kjo punë tashti! Nuk do të them asnjë fjalë.»

— Hë pra, Gëzim, do të flasësh? — përsëriti sekretari i rinisë.

— Jo! — tundi kokën Gëzimi. — Dhe po të doni, më lini rehat tashti! Unë... — Ai heshti papritur, duke e përmbajtur me zor valën e zemërimit që e përfshiu në çast.

— E shihni pra, mor vëllezër! — gati sa s'thirri Qani Shkoza, — Gëzim Grezda po mban dhe këtu qëndrim mospërfillës ndaj nesh!

— Thuaje mendimin tënd, Qani! — tha i përmbajtur si gjithnjë Bardh Pepa.

— Po e them që ç'ke me të! Ky nuk është i pari gabim i tij. Dikur u tall me Kolën, se demek, sipas tij, Kola është malësor, kurse Gëzimi qytetar. E merrni vetë me mend se ç'del nga ky qëndrim. Më vonë u tall edhe me Samiun. Po, le t'i lëmë këto! Gabimi i sotëm është më i madh nga të parat. E dini ç'do të thotë kjo, mor vëllezër? Me pak fjalë, të braktisësh pozicionin tënd, është barabar si t'i lësh shteg të lirë armikut.

Të gjithë ngritën kryet menjëherë, sikur atë çast t'i kishte pickuar diçka në mish. Mos po rrëmbehej pak si tepër ky Qaniu, ashtu si e kishte zakon? Jo! Pavarësisht nga toni me të cilin foli, ai tha të vërtetën.

— Kështu! — vazhdoi Qaniu. — Unë mendoj se boll jemi marrë deri tani me Gëzimin. U mbush kupa. T'u dërgojmë një letër prindërve të tij, t'ua themi një për një të gjitha. Kaq kisha unë, mor vëllezër.

— Mos u ngut! — e mori fjalën Kujtim Hysi. Të gjithë kujtuan se ai do të fliste, sigurisht, edhe më ashpër nga ç'foli Qani Shkoza. Ata e dinin që komandanti i tyre i kompanisë s'të falte as fijen e flokut në raste të tilla, ndaj pritën me kureshtje. Ai vazhdoi:

— Qaniu ka të drejtë kur thotë se ky nuk është i pari gabim i Gëzimit. Dhe, kur gabimi përsëritet, kthehet në faj. Megjithatë, mendoj se propozimi i Qaniut është ca i nxituar. Unë kam bindjen që njëherë për njëherë në asnjë mënyrë nuk duhet të veprojmë siç mendon Qaniu, sepse kështu, dashur padashur, mohojmë forcën e kolektivit të kompanisë. Pra, ne vetë duhet të bëjmë shumë më tepër nga ç'kemi bërë

deri tashti me Gëzimin. Të gjithëve mbase ju kujtohet kur erdhi te ne Gëzim Grezda. Si i thonë fjalës, ai qe gati-gati si një pupël që nuk prekej dot, po dalngadalë e pa se ashtu nuk ecte dot dhe ndryshoi disi. Po ne jse!

Kujtim Hysit iu kujtua dita kur qe ankuar në komandën e reparatit për Gëzim Grezdën dhe buzëqeshi hidhur.

— Ne, — vazhdoi ai me atë zërin e tij si buçimë, — nuk kemi punuar sa duhet me Gëzimin. E kemi kritikuar shpesh vërtet, por ashtu kalimthi dhe, në disa raste, ç'është më e keqja, edhe kemi qeshur me veprimet e tij të gabuara. Prandaj dhe mendoj të mos nxitohemi t'u dërgojmë letër prindërve të tij! Kjo do të na skuqte faqen neve, në radhë të parë. Ky ndoshta mund të jetë fisheku ynë i fundit, natyrisht, në qoftë se Gëzimi nuk do ta hedhë hapin njëlloj me kompaninë.

— Tamam pikës, — u hodh e tha fill pas komandantit, Adrian Beli, i shkurtër e kokërrumbullakët. — Shoku Kujtim foli shumë bukur. Në fund të fundit, Gëzimi nuk bëri ndonjë hata. Erdhi, do të thoni ju, me një çerek ore vonesë. E çfarë pastaj? T'i shkulum mustaqet për kaq gjë!? Jo, more!

Dikush qeshi nën zë. Sami Kaja lëvizi një hap përpara në drejtim të Adrian Belit, pastaj zuri të fliste si gjithnjë, me atë qetësinë e tij të zakonshme.

— Ti, Adrian, s'ke pse e mbron në atë mënyrë Gëzimin. Unë mendoj që ta shikojmë punën ca më thellë, të rrëmojmë me dritën e arsyes! Gëzim Grezda, pa dyshim është shoku ynë, po ama, duam s'duam ne, në disa rrethana ai ka rrëshojtur e ka humbur disi drejtpeshimin dhe gabimi i tij i fundit nuk duhet parë ashtu si e shikon ti.

«Prite tashti kur t'ia skuqë mirë ky Samiu Gëzimit! — mendoj aty për aty Adrian Beli. — Poeti ka hak për të marrë.»

— Po, — vazhdoi fjalën e tij Sami Kaja, — Gëzimi ka rrëshqitur dhe këtë do t'jua shpjegoj vetëm me një zakon të tij, që neve shpesh na është dukur ndoshta zbavitës. Ju e dini të gjithë, që ai, kohët e fundit, çdo pasdreke vete heq nga një vizë në trungun e njomë të kumbullës. Dhe kuptimi i këtij veprimi është më se i qartë: «Iku dhe një ditë e lodhshme, e vështirë, e mërzitshme». Me fjalë të tjera, qëndrimin e tij nën armë ai e shikon deri në një farë shkalle si një punë angari. Pra, ka lakra në kokë, të cilat duhet t'ia shkulim se s'bën. Mbase ai thotë se është trim e i ndershëm se, po ta lypë nevoja, jep edhe jetën. Por ama, kjo gjë kërkon përgatitje, gatishmëri.

Sami Kaja heshti pak, pastaj ia qepi sytë Gëzimit. Ky uli kokën dhe aty për aty ndjeu sikur iu rrokullis diçka përbrenda.

«Për nder, ky e shkrehu të gjithë karikatorin e tij. I lumtë, përderisa unë...»

— Ore, — tha Qaniu, pa pritur që Samiu të mbaronte fjalën. — Pse o, kaq lehtë do t'i marrim ne punët, a? Ne këtu po flasim për një faj dhe jo për një gabim. Faji dënohet, gabimi ndreqet. Samiu, më duket, i ra ca si lehtë e përsipër problemit.

— Ki durim, Qani!

— Çfarë durimi, a derëbardhë! «Më mirë djepin thatë, — thotë Kola, — sesa dreqin brenda!»

— Çfarë?!... — ngriti kokën me vërtik Gëzim Grezda.

Asnjëri nuk foli. Fjalët e Qaniut i turbulluan në çast të gjithë sa ishin në transhe. Ato rrëshqitën me

shpejtësi në mendjet e tyre, të ftohta akull dhe krejtësisht të pazakonshme.

«Si shumë ashpër po flet sot Qaniu! E guditshme!»

Kolë Rajca u përtyp dhe e kundërshtoi Qaniun me rrëmbim:

— Mos fol ashtu, or ti! — tha me ton qortues. — S'është fjalë që thuhet këtu ajo. Ky Gëzim Grezda është me të vërtetë pak sherrxhi e i pëlqen vetëm mendja e vet, por ani. Ne do ta latojmë se s'bën!

Malësori i gjatë e i urtë, duke folur ashtu, siç nuk kishte folur kurrë deri atëherë, qe skuqur i tëri. Gëzimi mezi e vuri re atë ndryshim në fytyrën lëkurëhollë të Kolës dhe papritmas ndjeu sikur diçka e sëmboi përbrenda. Për herë të dytë e pa veten poshtë, fare poshtë, para mendjes dhe shpirtit të atij njeriu, zakonisht të heshtur, me të cilin ai tallej aq shpesh. Ç'po ndodhte kështu? Fjalët e Kolë Rajcës, të shqiptuara ngadalë dhe si të veçuara nga njëra-tjetra, iu dukën mu si të shtëna pushke. që goditnin në shenjë. Dhe përsëri ndjeu sikur diçka iu thye përbrenda e sikur iu rrokullis tutje, prapa një kthese. Mori frymë thellë dhe e shikoi Kolën drejt e në bebëza. Një cast më parë i qe trembur fjalës së tij, por... doli i zhgënjyer.

U krodh në mendime dhe nuk arriti ta dëgjonte plotësisht Bardh Pepën. I shungulluan në veshë vetëm disa fjalë të shkëputura. apo gjysma fjalësh, të cilat nuk qe në gjendje t'i lidhte.

Ai u përqëndrua dhe e kuptoi që mbledhja kish-te mbaruar. Njëpër transhenë e zbardhur vende-vende, tani endej heshtja, ndërsa qielli i rimtë, si një xham i turbullt, kishte zbritur aq poshtë, sa dukej

sikur mund ta prekje me dorë. Dëbora vazhdonte të binte qetë-qetë. Fletëzat e saj kristalike kishin qëndisur kapotat e murme të ushtarëve.

Ata dolën njëri pas tjetrit nga transheja dhe për një copë herë Gëzim Grezda e ndjeu veten të vetmuar, gati-gati si një bujashkë e hedhur pa mëshirë. E gjithë pamja e tij e kontraktuar, fytyrëskuqur e i vrenjtur, të linte të kuptoje që ai e kishte humbur njëherë e përgjithmonë atë sigurinë e shkujdesur dhe atë krenarinë e vet të njohur. Kokukur, i pushtuar nga një mori mendimesh, që i vinin e i iknin me trokun e bezdisur të një kali çalaman, ai lëvizi disa hapa në të kundërt të shokëve. Ndiente nevojën të rrinte sadopak vetëm. Nuk mund t'u bënte dot ballë shikimeve të shokëve, sidomos shikimit të Kolë Rajcës. Sytë e vegjël shpuzë e gjallë të malësorit e vështroinin me ngulm dhe sikur e qortonin pa ndërprerje me një butësi të çuditshme, që atij i dukej torturuese. Pa le ai Qaniu! Kurse Sami Kaja i ngjante si një kala e lartë, prej së cilës hidheshin mbi të pareshtur shkëmbinj të mëdhenj e të mprehtë thikë.

«Ja, si erdhi puna! Ata kujtojnë me gjithë mend se kam dashur t'i bëj bisht detyrës. C'është e vërteta, unë desha njëherë por... Nejtë! Në fund të fundit, shkaktari jam vetë. S'ma ka kush fajin...»

Pati përshtypjen sikur në gojë kishte dicka të hidhur dhe nështyu. Një topitje lodhëse ia kishte mbërthyer tërë qenien, saqë nuk mundte të mendonte rrjedhshëm. Dhimbjen e kishte harruar pothuaise fare, megjithëse akoma calonte pak. Kishte gozhdë më të madhe nga ajo që i dhanë shokët?... Ajo e kë-

puçës nuk qe gjë para saj. U kujtua se duhej të bënte çmos të mos binte në sy të të tjerëve që ecte çalë-çalë.

«Në asnjë mënyrë, — tha me vete dhe u drejtua me mundim. — Ndoshta ata do ta marrin sikur unë shtirem. Në asnjë mënyrë!»

Kërkoi nëpër xhepa ndonjë cigare dhe, si nuk gjeti, shau rëndë motin.

«Mirë ma bënë. Ashtu i deshi mushka drutë!» Po ky nuk ishte një miratim. Qe më tepër një kryengritje e sedrës së tij të fyer rëndë. Nga ky shkak, zuri t'i rrihte një nerv në tëmtha. Përpëlitja nervoze e tij sa vinte rritej. Pas pak iu bë sikur dikush e godiste me çekan në kokë. Ajo që ndodhi kishte qenë për të si një dush përvëlues e marramendës.

«Me gjithë mend e kam tepruar aq, sa të meritoja një dush të tillë, apo?... Po, po, duket që e kam tepruar, po ama jo sa të ngrihet gjithë kompania në këmbë. Në fund të fundit, njeri jam dhe unë. Ah, Sami Kaja, ti, Kolë dhe ti, Qani». I erdhën përsëri në vesh fjalët e Qaniut! «Pse o, kaq lehtë do ta marrim punën ne, a? Faji është faj dhe gabimi gabim. Faji dënohet, gabimi ndreqet. Unë them se...»

Nuk guxoi t'i kujtonte gjer në fund ato fjalë. Iu dukën tepër të hidhura. I erdhi më për mbarë të merrrej me Kolë Rajcën. «Mos fol ashtu, or ti, Qani! S'është fjalë që thuhet këtu ajo. Ky Gëzimi është vërtet pak sherrxhi e i pëlqen vetëm mendja e vet, por ani. Ne kemi për ta latue mirë e bukur».

E pushtoi një zemërim i madh ndaj vetes. Si ngiaiu kjo punë kështu? Dalngadalë, duke kujtuar Kolën, zuri të çetësohej disi. Po pikërisht atëherë, ashtu si pa u ndier, ai e pa veten papritmas në një ambient krejt tjetër, diku në një rrugë të ndriçuar nga

neonë, që në errësirën e natës ngjanin çuditërisht me ca si presje të kaltra, të stërmëdha...

«Hello, Gëz!»

Ai po rrinte ulur në bordurën prej betoni të një dyqani rrobash të gatshme dhe po ndiqte me mospërfillje kalimtarët e shumtë që venin e vinin nëpër rrugën e ndriçuar.

«Hej, «tavë kosi!» — u gjallërua Gëzimi.

«Tungjatë!...»

«Tava e kosit» bëri një gjest me dorë, pastaj u ul pranë Gëzimit, në bordurën prej betoni të dyqanit.

«Hë, ç'kemi ndonjë të vjetër? Ke kohë që e ke sjellë kokën këtu?»

«Si zakonisht, në gjashtë fiks.»

«Hë, kullote gjë?» — zbardhi dhëmbët e hapi gojën si një kamare e prishur «tava e kosit».

«Hiç fare.»

«E tmerrshme!» — pëshpëriti pas pak «tava».

«Pse?»

«Sot, në orën dymbëdhjetë, isha përsëri në komitet.»

«Ç'të thanë?»

«La ferma!»

«Në fermë?!»

«Jes!» — «Tava e kosit» shqeu gojën sa një kamare. Ai ishte një djalosh rreth të njëzetave, çehrebardhë e me një hundë të madhe të shtypur.

Nëpër rrugë rrëshqiti një veturë. Dritat e saj të verdha ndriçuan fytyrat e dy të rinjve.

«Dhe do të shkosh?» — pyeti Gëzimi si i hutuar.

«Hahaha, — qeshi papritmas «tava e kosit». — Po, por një herë tjetër.

«Jo, thashë se...»

Gëzimi heshti i mërzitur. Tjetri tha:

«Nuk ka kaluar akoma këtej «Ylli i natës së kaltër?»»

Gëzimit i shpëtoi një psherëtimë e zgjatur. Ai u kujtua që shoku i vet e kishte fjalën për vajzën që kishte adhuruar.

«A-ha, — iu përgjigj. — Fluturoi «zogu».

«Si?!»

«Më erdhi fletëthirrja. Do të shkoj ushtar.»

«Je në vete?»

«Oj, jo!»

«Kur do të shkosh?»

«Pas një jave. Flokët... çau, me makinë zero.»

«E tmerrshme! — shfryu mushkëritë «tava e kosit». — Po Meri?»

«E, u!»

«Gëz, a nuk shkojmë e hedhim nga një gotë birrë?»

Ai ngurroi një copë herë, pastaj u nis pas «tavës». Në birrari hodhën nga tri gota. Në të katërtën, «tava» apo Rrik Boçka llomotiti diçka për Merin, demek se para tre muajsh kishte qenë e fejuara e të vëllait të tij dhe se tani ai qenkësh dënuar të mos rrinte i qetë, sepse ajo e kishte divorcuar padrejtësisht. «O neonë, që nxini!»... Gëzimi pati shqyer sytë. «Ja si na qenka puna!» Kush fshihej vallë, nën lëkurën e këtij Rrik Boçkës, që kishte aq para, sido që nuk punonte, e që e shtynte atë vazhdimisht drejt një vajze, të cilën, në fakt, ai e simpatizonte, po që fillimisht qe sjellë me të në një mënyrë pak a shumë të pahijshme?... Ata u zunë. Asnjëri prej tyre që ishin atje, nuk e mori vesh shkakun.

Gëzim Grezda i ndërpreu kujtimet. Në kokë iu ngjiti një zemërim i ri. E largoi me mundim «tavën e kosit» nga mendja. Pati përshtypjen se e largoi për-

gjithnjë. Pastaj përfytyroi ditën kur ishte mobilizuar. Në sheshin pranë ndërtesës së degës ushtarake ishin mbledhur shumë njerëz. Ata që përcillnin ushtarët, përshëndetnin me dorë, ndërsa bana e qytetit ekzekutonte muzikë marshimi. Babai nuk kishte dalë ta përcillte. Atë ditë, si gjithnjë, kishte shumë punë. Ndërsa e ëma nuk i qe ndarë. Ajo e porositi:

«Kujdes, hë! Mbështillu mirë dhe mos u lag! Dëgjove? Më njofto për çdo gjë që të kesh nevojë! Ta dërgoj nëna ty, menjëherë.»

Makina largohej, kurse njerëzit në shesh duke shinin gjithnjë e më të vegjël. Dikush thirri: «Ushtria — garancia! Ushtria — garancia!», dhe në çast e pasuan tridhjetë zëra... Pas disa minutash, gjithçka humbi prapa një kthese.

Gëzim Grezda u kthye dhe u hodhi një vështrim shokëve të tij. Në një rrip toke të futur në ca driza, që e mbronin disi nga era, ata kishin hapur çantat e shpinës dhe po hanin mëngjesin. Një copë bukë të ftohtë, të lagur, dhe një fetë marmalatë. Një copë bukë me marmalatë... Papritur e pakujtuar, ai u rrëqeth, pastaj çuditërisht ndjeu se e kishte marrë uria. Një uri që po i gërryente stomakun. Si t'ia bënte? Racionin e tij e kishte hedhur gjatë rrugës, sepse i qe lagur keq, kurse tashti... Me cep të syrit vështroi Kolën. Hamësi i «kategorisë së shtatë», siç e quante ai shpeshherë me shaka Kolë Rajcën, po e përtypte atë çast kafshatën e madhe të bukës me oreks e energji të pakrahasueshme dhe Gëzimi mendoi se, sikur të kishte edhe ai një copë bukë të tillë me marmalatë, do ta përlante me gjithë qejf.

U inatos me veten që ishte treguar aq hajvan, kur e pati hedhur racionin e tij. U kthye mbrapsht dhe po atë çast solli ndër mend dhe një herë zërin e

nënës. «Deshe gjë, bir?... Mbështillu, të keqen nëna, se ftohesh pastaj! Hë, ylli i zemrës sime!»

Ai u shkund dhe pas disa sekondash gati sa s'thirrri: «Jo, nënë! Jo! Edhe këta shokët e mi këtu kanë nëna, edhe këta kanë baballarë, edhe këta kanë shtëpi, të gjithë, të gjithë, kurse ti... Unë...»

Nuk arriti ta përfundonte mendimin e nisur. Përpitmas, dikush e preku lehtas në sup.

— Gëzim!

— Çfarë? — tha Gëzimi gati në një kohë me zërin e tjetrit.

— Pse rri këtu i vetëm?..

— I vetëm... (Ti na bërë shpinën më të butë se barkun dhe tani kërkon të më qash hallin!)... Kot.

— Si kot?..

Gëzimi uli sytë dhe tundi kokën. Sami Kaja foli:

— Shkojmë te shokët! Atje nuk bën kaq ftohtë sa këtu.

— Të falem nderit! Nuk dua.

— Pse? Pse nuk do?

— Nuk dua.

— Mos ngul këmbë! Shkojmë!

Sami Kaja bëri buzën në gaz, mandej këputi një copë bukë nga e tija, ndau fetën e marmalatës më dysh dhe njëren pjesë ia zgjati Gëzimit.

— Merre! — i tha.

— Si?!

— Merre, merre! — tha përsëri Samiu.

— Jo, jo. Të falem nderit! Nuk kam uri.

— Po ti merre një herë, pastaj bëj ç'të duash me të!

Gëzim Grezda ngriti sytë dhe e pa Samiun drejt e në bebëza. Vështrimi i tij qe i sinqertë. Gëzimit sikur iu shua aty për aty zemërimi që e kishte push-

tuar pak më parë. Tundi kokën, si të donte të shkëputej nga një ëndërr e keqe dhe përsëri ia nguli sytë Samiut. Ky kishte zgjatur dorën e djathtë drejt tij dhe i buzëqeshte lehtë e miqësisht.

— Merre, Gëzim! Pas pak do të nisemi përsëri për rrugë dhe ti sigurisht ke uri. Unë për vete sharrova.

Gëzimi nuk kundërshtoi më. Gati sa s'iu mbushën sytë me lot. Zgjati me ngadalë dorën përpara dhe ndjeu se diçka iu rrokullis brenda për brenda vetes, diçka që u grimcua si qelq i hollë dhe humbi diku në hon, sikur të mos kishte qenë kurrë. Buzëqeshi paksa dhe kafshoi bukën.

11

Në një shesh të pjerrët, rrethuar nga ca dushqe të rralla, një këtu, një atje, dëbora kishte shtruar me kohë gëzofin e saj të trashë farfuritës. Ishte ende mëngjes, ora rreth dhjetë. Nëpër shesh kishte pak lëvizje. Dukej atje çadra e madhe e shtabit, brenda së cilës dikush kërkonte me ngulm të hynte në lidhje me dikë. Disa dhjetëra metra larg së parës, binte në sy një çadër tjetër, ajo me kryq të kuq në hyrje dhe më tutje, në mes dyshqeve, ku gurgullonin pareshtur ujërat e një burimi malor, që ngritur prapavija. Diku prej atje dilte pa ndërprerje tym. Kuzhina fushore e reparitit po gatuante ushqim të ngrohtë. Nënoficer Maloja që vënë me zell në krye të punëve dhe kohë pas kohe thërriste me atë zërin e tij të trashë si bori:

— Pastrojini mirë kazanët! Muço, kujdes kripën! Hë, se na zuri dreka!

Gjithçka fliste për një pritje të afërt. Dhe vërtet, ky ishte rajoni, ku nga çasti në çast pritej të rigrupohej batalioni. Ai e kishte kryer me sukses pjesën e parë të detyrës dhe tani do të mblidhej aty, që të merrte forca për t'u rihedhur në veprim...

Komandanti i batalionit, Çlirim Shpati, kishte marrë një palë dylbi dhe po vështronte andej nga do të vinin kompanitë. Pranë tij ishte mjeku. Asnjëri prej tyre nuk fliste. Veçanërisht mjeku. Që nga çasti kur kishte folur me sentimentalizëm për rrezikun që e kërcënonte kompaninë e dytë tek qëndronte në transhenë e mbushur me ujë, ai heshte. Biseda me Çlirim Shpatin në vendkomandën e batalionit dhe pastaj kalimi i lumit, ishin dy momente të cilat ai s'do t'i harronte kurrë. Ishin dy mësimë të vlefshme, që i kujtonin në të njejtën kohë shijen e hidhur të pelinit në gojë. Pra, megjithëse prania e Çlirim Shpatit i sillte pareshtur kujtimin e asaj bisede, prapëseprapë, ai nuk i ndahej atij. Pa e ditur as vetë pse, shtyhej t'i qëndronte pranë. Kështu ndodhi dhe atë çast, kur Çlirimi ngriti dylbinë dhe zuri të vështronte andej nga pritej të vinin kompanitë njëra pas tjetrës.

— Po duken! — tha komandanti i gjallëruar.

Mjeku i hodhi sytë nga tregoi me dorë komandanti. Në qafën e një kodre dha ballë një ushtar, pastaj një tjetër, një tjetër... Skuadrat, togat dhe kompanitë po mbërrinin me radhë, të qullura, të zbardhura e të lodhura. Me të arritur në shesh, ata fillonin menjëherë nga puna...

Afër drekës, sheshi e kishte humbur përfundimisht atë pamjen e vet të qetë e gati të zbrazët. Shihej aty një qytezë çadrash të vendosura pranë e pranë, me simetri. Midis kësaj pamjeje, që shquhej për rregull, binin në sy veçanërisht ca ndërtesa krejtësisht

të bardha, të vogla, me një arkitekturë të çuditshme. Ishin guvat prej dëbore; brenda tyre bënte fare ngrohtë.

Kishin ardhur të gjitha kompanitë, me përjashtim të së dytës. I shqetësuar nga kjo vonesë, Çlirim Shpati mendonte se ajo kompani, së paku duhej të kishte mbërritur në shesh para gjysmë ore. Ai shikoi për të tretën herë orën. Ajo ishte fiks dymbëdhjetë. Përse nuk po dukej, pra, kompania e dytë?! Komandanti që përpjekur të lidhej me të disa herë, por s'kishte mundur. Kompania e dytë nuk përgjigjej. «T'i ketë ndodhur gjë?»

Po, duke menduar që bashkë me kompaninë e dytë ishte edhe komisari, ai e qetësonte veten disi.

— Mjegull! — tha me vete dhe ngriti përsëri dylbinë. E vërtiti sa andej-këtej, por nuk pa asgjë. Mjegulla sa vinte trashej dhe nuk e linte të shikonte as pesëmbëdhjetë-njëzet metra tutje.

«Po kjo tashti?!»... — pëshpëriti, duke shkuar pas radistit, i cili po i ngjitej majës së kodrës përkundrejt, kur arriti atje, e bëri gati radion për punë dhe zuri të fliste:

— «Helmëta»!... «Helmëta»!... «Zjarri»! Si më dëgjon! «Helmëta»!... «Helmëta»!...

Më në fund, u dëgjua një zë i ulët e i largët, aq sa mezi kapej. Çlirim Shpati vendosi përnjëherë kufjet në veshë dhe dalloj i gëzuar zërin e Kujtim Hysit.

— «Zjarri»!... «Zjarri»!... Jam «Helmëta», ju dëgjoj mirë!

— Flisni! — tha shpejt e shpejt Çlirimi. — «Zjarri» ju dëgjon mirë. Flisni!

— Kompania e dytë ndodhet në marshim. Ajo la prapa Qafën e Ujkut dhe tani po zbret nëpër skërkën e dëllenjave. Kushtet atmosferike — tepër të vështi-

ra. Mjegull e dendur dhe vende-vende — dëborë gjer në gju. Me ne — (komisari.

— Njoftoni vendimin! — tha aty për aty komandanti i batalionit.

— Po ruaj forcën njerëzore, — tha aty për aty komandanti i batalionit.

— Po ruaj forcën njerëzore, shoku komandant!

— Dakord, «Helmeta». Veproni me kujdes! Lidhuni herë pas here me «Zjarrin»!

— Si urdhëron!

Çlirim Shpati hoqi kufjet dhe mori frymë lirisht. Po, pas pak, gjithnjë i merakosur, ai ngriti përsëri dylbinë para syve. U mundua të vështronte andej nga pritej të dukej kreu i kolonës së kompanisë dhe pikërisht atëherë, mbi shtrojën e bardhë të dëborës pa një njollë të madhe. Jo, një njeri. Kush ishte vallë? Vështrroi përsëri me vëmendje dhe u habit:

«Është në vete ky!? — murmuriti. — Ku shkon kështu, pa urdhër?»

Ishte mjeku i repartit. Po shkonte drejt kompanisë së dytë, me një çantë sanitare në krah.

Çlirimi buzëqeshi i lehtësuar.

12

— Lidhuni me «Zjarrin»! Lidhuni me «Zjarrin»!
Hapat i hidhte ngadalë. Dëborë qe grackë në atë pjerrësirë të rreptë. Mjegulla, po ashtu.

— «Zjarrin»! ... — murmuriti rishtas Kujtim Hysi me vete. Që nga çasti kur kishte biseduar me Çlirim Shpatin, fjala «zjarr» nuk po i shqitej nga mendja dhe ndoshta vetëm atë çast, për të parën herë në

jetën e vet, ai i dha rëndësinë e duhur kësaj fjale. Që në moshën pesëmbëdhjetëvjeçare, kur ishte skënderbegas, e gjer tani që qe oficer, ai rrallëherë ishte mësuar ta shikonte zjarrin e të ngrohej pranë tij. Atë e tërhiqte më shumë zjarri i lëvizjes. Po kësaj radhe Kujtim Hysi e përsëriti disa herë fjalën «zjarr» vetëm e vetëm për shokët e tij të kompanisë. Ata ishin qullur keq, qenë të lodhur, ndonëse për këtë asnjëri prej tyre nuk ankohesh. Përkundrazi, marshonin gjithnjë përpara, të heshtur, në njëshkolonë. Dëbora trashëj thuhajse në çdo hap dhe rruga bëhej e vështirë, gati e pakalueshme.

«Si zuri kaq shpejt dëbora?!... Tashti duhet kujdes, — shtoi ai me vete, duke i hedhur sytë anash, andej nga shiheshin ca thelloma marramendëse, si hinka të stërmëdha. — Duhet të dal menjëherë në krye! Apo.... Jo! Në krye është komisari. Po ruaj më mirë krahun e djathtë të kolonës».

Ecte pothuaj në cep të rrugës së ngushtë këmbësore, e cila merrej më shumë me mend sesa shihesh. Dëbora e kishte mbuluar atë krejt, aq sa e dystonte fare me shpatin e malit nëpër të cilin zgjatej. Atje... sikur të të shkisnin këmbët...

Komandanti i kompanisë u tendos. Po e shqetësonte mjaft mjegulla e lagësht dhe e dendur. Ai e hodhi për një sekondë vështrimin përpara dhe me vështirësi mundi të vinte re fundin e kolonës. Gjithçka përpilhej nga lëmshi i trashë i mjegullës, që të digjte sytë. E megjithatë, ai e shihte kompaninë me sytë e mendjes tek lëvizte, lëvizte, lëvizte... Sa kohë kishin që eonin ashtu, përmes dëborës e mjegullës? Komandanti i kompanisë ndali papritur në vend i habitur. Mibi savanin e bardhë të dëborës, atij iu duk sikur pa disa pika gjaku. Dhe vështroi edhe një herë i përqën-

druar. Sytë nuk kishin gabuar. Ato ishin vërtet pika gjaku të piksura mbi dëborë. Ç'kishte ngjarë?... Befas, ai u trondit dhe i nxitoi hapat. Mbi dëborë u dukën përsëri pika gjaku. Një këtu, një atje, ato shfaqeshin larg njëra-tjetrës, në distanca të çrregullta, diku thellë.

Ai u përpoq të merrte me mend se ç'ishin ato pika gjaku. Kompania marshonte gjithnjë pa u ndalur dhe ndërkohë asnjëri nga ushtarët s'bënte zë. E pra, midis tyre njëri, sigurisht që duhej të ishte i sëmurë, i gjakosur, ose kushedi... Nuk po i jepte dot anë se ç'kishte ngjarë në të vërtetë. Vetëm se për një gjë ishte i sigurt: Ato pika gjaku që shfaqeshin aty-këtu mbi dëborë, ishin gjak nga trupi i njërit prej ushtarëve të togës së parë të kompanisë; gjak i kuq i piksur. Kush që, vallë, ky njeri, ky ushtar, ky burrë, që ecte mbi dëborë, me këmbët që i kullonin gjak dhe nuk ndalej?!

Komandanti, i kompanisë eci disa çaste përkrah kolonës, i përqendruar e i vëmendshëm; por nuk mundi të diktonte cili ishte ai që nuk jepej. Shikoi një hop Kolë Rajcën, Sami Kajën, Qemal Rizën, Qani Shkozën, po sërish nuk diktoi gjë. Fytyrat e tyre rrëfenin, si përherë, gjallëri e forcë. Vetëm në fytyrën e Gëzim Grezdës ai mundi të dallonte një shprehje dhimbjeje të përmbajtur, po e hoqi mendjen shpejt prej tij.

«Nuk është e mundur, — pëshpëriti me vete. — Nuk është e mundur të jetë ky!»

Doli në krye të kolonës së kompanisë dhe përnjëherë vuri re komisarën e repartit, që çante përpara duke i tërhequr këmbët pothuajse zvarrë. Dëbora po e kalonte lartësinë e gjurit. Ishte e pamundur t'i hidhje hapat normalisht.

— Kjo skërkë është beterr e keqe, — tha e vuri buzën në gaz komisar.

— Po edhe mjegulla, shoku komisar! — ia ktheu Kujtimi.

Dhe vazhdoi:

— Mbi dëborë, shoh aty-këtu pika gjaku!

— Pika gjaku?! — Fytyra e qetë e komisarit u vrenjt në çast. — Si është e mundur? Ku? — pyeti ai me të shpejtë.

Po tjetri iu përgjigj ndryshe:

— Dikush marshon i plagosur.

— Cili?

— Nuk e di, shoku komisar! Asnjëri nuk ankohet, asnjëri nuk kërkon ndihmë.

— Megjithatë, ju... — Komisar i heshti papritmas, pastaj shtoi:

— Lidhuni me «Zjarrin»! Kërkoni mjekun!

— Si urdhëron!

Kujtim Hysi mori menjëherë kufjet, i vendosi në veshë dhe foli:

— «Zjarri», jam «Helmeta»! «Zjarri», jam «Helmeta»! Si më dëgjoni? Marrje!

Nga ana tjetër erdhi zëri i radistit të batalionit.

— «Helmeta»! «Zjarri» ju dëgjon mirë! Marrje!

Pas këtyre fjalëve, foli përnjëherë Çlirim Shpati.

— Kompania e dytë vazhdon marshimin, shoku komandant! — tha Kujtim Hysi. — Tani po lë prapa skërkën e dëllenjave. Një ushtar është i plagosur.

— Veproni me kujdes! Mjeku është nisur, — ia ktheu Çlirimi.

Komandanti i kompanisë hoi kufjet dhe i transmetoi komisarit fjalët e komandantit të batalionit. Komisar i vështrroi një sekondë diku përpara i menduar, pastaj tundi kokën, duke vënë lehtëzi buzën në

gaz. Kjo donte të thoshte se ai e miratonte qëndrimin e komandantit të kompanisë. Megjithatë, i panjohuri i plagosur duhej ndihmuar, paçka se nuk ankohet. Po cili ishte ai?

Komisari mendoi se mund të qe Gëzim Grezda. Ai kishte parë në transhenë e kuotës shtatëqind e dy Sami Kajën kur kishte ndarë racionin e tij me Gëzimin. Pas kësaj që kishte ngjarë, Gëzimi nuk kishte se si ta jepte më veten para shokëve të kompanisë. Kjo ishte e gjitha. Por.. Nga i binin pikat e gjakut mbi dëborë...

13

Ndërkaq, kompania çante gjithnjë përpara. Tek e shihje ashtu të zbardhur, në njëshkolonë, duke ecur përmes mjegullës dhe dëborës që i vinte gjer sipër gjunjëve, të ngjante sikur lëvizte diku jashtë realitetit, si në një ekran filmi me xhiro të ngadalësuar. Shllap-shllap-shllap-shllap! Këmbët mezi shtyheshin përpara. Vetëm në vendet ku dëborë qe më e cekët, ato çliroheshin disi nga puna e tyre e rëndë dhe ecnin më shpejt. Shllap-shllap-shllap-shllap!...

Kolë Rajca dukej sikur e kishte ecjen më të lehtë nga të gjithë. Ai çapitej me zhdërvjelltësi prej malësori të mësuar me dëborën dhe malin. Dukej sikur kërcente mbi majat e këmbëve të gjata, duke lëshuar kohë pas kohe një «ah», si ajo e druvarit kur copëton drurin. Një «ah» që i përkiste më shumë zakonisht sesa mundit të rrugës.

— Kolë... — tha Bardh Pepa.

— Hë?

— Kujdes! Ti po fluturon.

— Ah...

Kola kërceu përpara dhe nuk foli. U vu në krye të skuadrës gjithnjë i heshtur. Bardhi mendoi se Kola nuk kishte qenë kurrë kaq gojëkyçur sa gjatë asaj rruge. Mos ndikonte gjë këtu ajo letra që i dha komandanti i kompanisë atje lart, në kuotën shtatëqind e dy? Po kush ia çonte, vallë, atë letër Kolës?...

«Diella»! — pëshpëriti për kushedi të satën herë Kolë Rajca.

«Vërtet të ketë shkue në hekurudhë ajo? Po ai xhaxhai i saj?... — Një copë myshk i vjetër malesh ushqejej ende diku, në një skaj të mendjes së xhaxhait. «Burri nuk merr grua në fshatin e vet. Nuk e lë zakoni», — thoshte. Kola qe pushtuar i tëri nga kureshtja për ta lexuar atë letër që ia dërgonte Diella, por as atje lart, mbi kreshtën e kuotës shtatëqind e dy e as tani nuk kishte mundësi ta hapte. Shllap-shllup, shllap-shllup! As që i hynte në sy bora e trashë dhe mjegulla përpara. Qe gati ta përshkonte me një hap thujtë gjithë atë bardhësi lëbyrëse, që të arrinte një çast e më parë tek ajo, Diella, por... Ktheu një hop sytë nga Qemal Riza, që ecte pas tij. Atë çast Qemali i foli Qani Shkozës:

— Ta marrë djalli; kohë si kjo, them unë, as pleqtë nuk mbajnë mend të ketë bërë ndonjëherë-tjetër në këto anë.

— Pleqtë? — qeshi Qaniu.

— Ç'ka këtu për të qeshur? — tha disi i hutuar Qemal Riza.

— Pandeha se po ëndërroje, prandaj. Ke dy ditë që nuk flet pothuajse fare dhe unë mendova se do të më thoshe diçka për nusen tënde, — e thumboi duke qeshur sërish Qaniu.

— Për nusen?!...

Dhëndri vuri papritmas buzën në gaz. E kishte harruar pothuajse fare që vetëm dy ditë më parë kishte pasur dasmën e tij.

«E çuditshme, — murmuriti me vete, — si më doli nga mendja kështu?» Iu kujtua çdo gjë deri në hollësi. Në dhomën e madhe të shtëpisë ishin mbledhur shumë njerëz, farefis dhe miq. Në krye — ai dhe nusja. Një gaz që ai nuk do ta hiqte kurrë nga kujtesa. Këngë, dolli, urime, pastaj fare papritmas, midis gjithë kësaj hareje, tingujt e alarmit...

— «Po ikën?»

Ai nuk u dha udhë, pa e ditur as vetë pse, atyre fjalëve që i kishte thënë ajo kur po vishej me rrobat e ushtarit. Solli ndër mend vetëm çastin kur nusja i pati vënë trëndafilin e bardhë në xhepin e xhaketës, të puthurën e parë të asaj dite të shënuar, pastaj... zërin e trashë si bori të kujdestar Malos.

«Ore, t'u inbylltë, me trëndafil në xhep ke ardhur të luftosh?!»

Shllap-shllup, shllap-shllup! Këmbët mezi çanin nëpër dëborën e trashë. Ngjante sikur ushtarët eonin vetëm me gjunjë.

«Gjysma e së keqes, po ta dijë vetëm nënoficer Maloja atë punën e trëndafilin. Të tjerët, mbase nuk e panë trëndafilin në xhepin e xhaketës sime. Ishte natë dhe unë po nixitoja», mendoj përsëri Qemal Riza.

— E ke atë trëndafilin e bardhë me vete, apo të humbi? — qeshi papandehur Qaniu.

— Si?! — tha dhe ktheu kokën nga tjetri, Qemal Riza.

«E dikërka edhe ky punën e trëndafilin! Mos e di gjithë kompania? Hajde mendjefyçkë, hajde! Si nuk u kujtove ta hiqje më parë!?»

— E ke me vete atë trëndafilin e bardhë, thashë?
— përsëriti Qaniu.

— Po, — nënqeshi Qemali. — E kam ruajtur me kujdes, si një relike të shtrenjtë.

— Ruaje! — tha Qaniu. — Pranë pushkës — një trëndafil. Gjë e bukur, apo jo? Samiu mund të bëjë ndonjë vjershë të bukur me motivin «Pushka dhe trëndafili».

— Vërtet ashtu, — tha Qemali. — Po, kam frikë se mos ia lë Kolës si stafetë.

— Kolës?

— Po. Atij i erdhi një letër nga Guri i Kuq. Tani për tani atje, në hekurudhë punojnë disa të reja nga malësia e Mbishkodrës. E ke lexuar shtypin?

Qani Shkoza nuk foli. Vazhdoi të çante përpara, duke menduar për Kolë Rajcën.

14

Kujtim Hysi i hodhi një sy kolonës së kompanisë. Dukej vetëm kreu i saj, fundi jo. Rruga sajonte një bërrylak në shpatin e kodrës. Te kthesa qe një pjerrësirë e fortë. Një rrëshqitje këmbë një marramendje dhe... Poshtë, në thellomë, nën savanin shndritës të dëborës kishte shkëmbinj të vëgjël dhe zall. Ishte shtrati i një përroi.

Kujtimi mendoi se ajo copë rrugë qe më mirë të kalohej me çap më të shpejtë, prandaj urdhëroi:

— Të rritet tempi i marshimit! Distanca të shkurtrohet!

Ky urdhër shkoi gojë më gojë, gjer tek ushtari i fundit i kompanisë. Jo. Ai mbeti diku, në rreshtin

e skuadrës së dytë të togës së parë. Gëzim Grezda mezi e dëgjo i urdhrin, ndaj Sami Kajës, që ecte para tij, iu desh ta përsëniste:

— Të rritet tempi i marshimit! Distanca të shkurtohet!

«... Të shkurtohet, — pëshpëriti Gëzimi me vetë, pas një pauze. — Çfarë të shkurtohet?...»

Ai po ecte kuturu, si një njeri i mbërthyer në ethe, para syve të të cilit çdo send rrudhet, rrudhet, rrudhet.

«Do dhe shumë të arrijmë?» pyeti veten i shqetësuar. Këmbën e djathtë nuk e ndiente thujse më fare. Para gjysmë ore, ai kishte ndier sikur prej saj rridhte diçka e qullët, por më pas ajo i qe ngurosur. Së paku kështu i dukej atij. Ndërsa tani i ngjante sikur në vend të këmbës kishte një kërcu. Një kërcu, që ai e tërhiqte zvarrë, zvarrë...

«Pthu! — bëri. — Edhe sikur të mos i ndiej të dyja këmbët, prapëseprapë do të eci. Asnjë hap nuk do të ndahem nga shokët. Nuk ka më hije për mua... Ah!»

Gëzim Grezda u kujtua paksa me vonesë që duhej të transmetonte prapa urdhrin e dhënë dhe u kthye:

— Të rritet tempi i marshimit! Distanca të shkurtohet!

Mezi foli. Zëri iu duk si i huaj. Sami Kaja e dëgjo atë dhe mendoi se Gëzimi nuk duhej të ishte mirë. Ktheu një çast kokën prapa dhe pyeti:

— Gëzim, ç'ke?

— Unë?... Asgjë.

— Vërtet?

Tjetri nuk iu përgjigj. Samiu heshti i pezmatuar. Sjellja e Gëzimit po e mundonte. Natyra e tij e

butë, zakonisht e menduar, vritej përnjëherë edhe nga ashpërsia më e vogël, edhe nga heshtja më e vogël mospërfillëse e tjetrit.

«Sigurisht, Gëzimi më mban mëri se e kritikova, — mendoj. — Po nejtse! Do ta kuptojë që kam luftuar tek ai të keqen dhe jo vetë atë. Si thotë komisarari?... Kritika duhet t'i ngjajë skalpelit të kirurgut, i cili heq nga trupi i njeriut të keqen, të sëmurën, për të ruajtur të shëndoshën.»

Edhe ai ashtu kishte vepruar me Gëzimin. Qe munduar të mënjanonte të keqen nga shoku i tij.

Sami Kaja ngjeshi kokën midis supeve dhe eci përpara. Ndërkaq, Gëzim Grezda provoi papritur një pickim të egër, që iu ngjit me shpejtësi nga këmbët gjer lart në qafë. Pickimi qe aq i padurueshëm, sa ai e humbi për një çast drejtpeshimin. Iu morën mendtë dhe u anua nga e djathta. Brenda një sekonde, e kuptoi që po gremisej dhe i shpëtoi padashur një si rënkim. Diçka midis rënkimit dhe thirrjes. Dhe pastaj nuk ndjeu më asgjë tjetër. U gremis.

Sami Kaja ngriu në vend. Qe i pari që e vuri re atë gremisje në të djathtë. Ai nuk pati kohë as të mendonte, as të thoshte gjë. Bërtiti:

— Heeej!

Ata që e dëgjuan, i ngulën sytë menjëherë dhe panë që ai u shkëput si me katapultë prej aty ku ishte e u hodh poshtë, në thellomën e bardhë, që humbi diku, nën napën e trashë të mjegullës...

Gjithçka ndodhi brenda një minute. Komandanti i kompanisë së bashku me komisararin, lanë prapa kreun e kolonës dhe pa humbur kohë iu drejtuan dy ushtarëve aty pranë, Qani Shkozës dhe infermierit të kompanisë.

— Merrni litarin! Shpejt!

Nuk qe nevoja të flisnin më. Dy ushtarët e kuptuan mendimin e komandantit të tyre. Ata u lëshuan me nxitim tatëpjetë shpatit të thellomës, duke marrë me vete njërin cep të litarit. Cepi tjetër mbeti i shtrënguar lart, në bërrylakun e rrugës.

Pas disa minutash, dy ushtarët arritën në fundin e thellomës, e njëherë për njëherë nuk panë asgjë. U kthyen të shqetësuar nga e majta. Njëzet-tridhjetë hapa larg, si prapa një perdeje tyli të zbërdhytë, mezi dalluan siluetën e njërit, që ishte përkulur mbi tjetrin.

— Ja, ku janë! — thirrën gati njëzëri ata të dy dhe shpejtuan andej. Qe një skenë e dhimbshme. Sami Kaja ishte shtrirë mbi dëborë pa ndjenja, me gjoksin të zbërthyer e këmishën të grisur. Ishte një grisje, që nuk kishte mundur të shkonte gjer në fund. Një mundim i stërmadh kishte ngrirë në fytyrën e tij të qetë e të menduar. Ashtu i shtrirë, siç ishte, me sytë gjysmë të hapur, ai ngjante sikur kundronte savanin e bardhë të dëborës. Mbi të i përkulur, i trullosur, me një rrëkezë gjaku të piksur në ballë, qëndronte Gëzim Grezda. Dukej sikur përpiquej të ndihmonte shokun e tij.

— Gëzim! — thirri Qaniu. — Samiu! — pëshpëriti i shqetësuar.

Sa vinte ai po qartësohej, po një gjyç i qe ngjitur në grykë dhe nuk e linte të fliste lirshëm. Ajo që dëgjoi Qaniu ishte më tepër një murmurimë, sesa një zë i vërtetë. Po ajo që e habiti më shumë qe diçka tjetër. Qani Shkoza vuri re ashtu kalimthi, që Gëzimi nuk e kishte njërin këpucë, atë të djathtën.

«Po ky kur u zbath?»

Ndërkaq, infermieri qe përkulur mbi trupin e

Samiut dhe e kishte mbështetur veshin mbi kraharorin e tij gjysmë të zhveshur.

— Gjallë! — tha i gëzuar. — O burra, të nxitojmë!

Pa humbur kohë, lidhën litarin për mesi dhe e tërhoqën. Ky ishte sinjali që po fillonin ngjijtjen. Litari u tendos në çast. Mandej, që të katër, Qaniu me Gëzim Grezdën mbi supe dhe infermieri me Samiun, zunë t'i ngjiteshin së përpjetës thikë të thellomës, ndërsa ata sipër i tërhoqnin prej skajit tjetër të litarit.

15

Pas tre çerekë ore, i lëshuan të plagosurit në sheshin e pjerrët, ku ishte pjesa tjetër e batalionit. Gjithnjë me kujdes, nën drejtimin e mjekut që i kishte takuar udhës, i vendosën në çadrën e infermierisë. Atje brenda një sobe të vogël brambullinte një zjarr i lehtë. Katër ushtarët, ndërmjet të cilëve qe edhe Kolë Rajca me Qani Shkozën, e ndien përnjëherë afshin e nxehtë, që u shkristoi trupin. Ata nuk lëviznin nga vendi. I mbanin sytë qepur te shokët e tyre të plagosur.

— Tani dilni përjashta! — u tha atyre infermieri me ton të ftohtë. — Ju e kryet punën tuaj.

Ata nuk lëvizën nga vendi. Po pas pak takuan në vështrimin e zyrtë të komandantit të batalionit dhe dolën të mërzitur.

Mjeku e kreu shpejt vizitën. Ndërkohë, Samiu që përmendur disi, për ende nuk komunikonte me ata që ishin përreth. Herë pas here, ai lëshonte një si rënkim të mbytur, që mezi dëgjohej, ndërsa Gëzim

Grezda vështronte rreth e rrotull i hutuar. Fytyra e tij e zbehtë, e hequr ca, sikur shprehte faj për atë që ngjau. Tani, ai e dinte mirë se çfarë kishte ndodhur dhe ndoshta nga kjo arsye përpiqej ta mbante veten, ndonëse dhembjet sa vinin e po i shtoheshin më shumë. Plagën në kokë ia kishin fashuar. Infermieri po i vendoste Samiut ca rripa leokoplasti në brinjë.

Në çadër kishte rënë heshtja. Sekretari i partisë, që kishte ardhur aty pas dy ushtarëve të plagosur, dukej i menduar dhe nuk fliste. Në sytë e tij gështenjë pasqyrohej dhimbje, të cilën ai dinte ta përmbante. Ndërsa Çlirim Shpatin nuk e zinte vendi. I shqetësuar dhe me ballë të rrudhur, ai i hidhte sytë sa te Samiu, te Gëzimi. Pamja e tij e zymtë sikur thoshte: «Nuk duhej të ndodhte kjo. Në asnjë mënyrë nuk duhej.» Ia nguli sytë për një çast Kujtim Hysit. Pastaj mjekut, të vetmit njeri në atë çadër që e ruante plotësisht qetësinë, një qetësi të ftohtë, gati indiferente. Çlirimi lëvizti, Mjeku u përkuh mbi trupin e Samiut dhe zuri t'i injektonte në venë glukozë të trazuar me vitaminë C. Ngadalë, ngadalë... Pastaj drejtoi shtatin dhe foli:

— Të dy ushtarët kanë nevojë të evakuhohen shpejt, shoku komandant! — tha ai, duke u munduar të fshihte prapa këtyre fjalëve gjëndjen e rëndë të tyre.

— Doemos, — ia ktheu Çlirim Shpati.

Ndërkaq, sekretari i partisë, Luan Sava, ngriti kokën dhe e shikoi mjekun në sy. Me vështrimin e tij pyetës, i dha të kuptonte se nuk ishte i kënaqur me atë shpjegim të thatë. Ai kërkonte hollësisë rreth shëndetit të të dy ushtarëve. Ndaj mjeku foli sërish:

— Ky këtu, — ai tregoi me dorë Samiun, — paraqit një kontuzion cerebral dhe një frakturë të bri-

njës së tretë e të katërt, ndërsa tjetri, komocion cerebral të gradës së dytë; ka dhe një plagë të infektuar në këmbën e djathtë.

Ata heshtën. Gëzim Grezda i dëgjoi disi turbull fjalët e mjekut dhe u drodh. U ngrit paksa ndenjuri mbi barelë, me një lëvizje të ngathët dhe tha:

— Doktor!...

— Nuk bën të lëvizësh! — ia priti mjeku.

— Unë tani e ndiej veten mirë, doktor!

Tjetri nuk ia vuri veshin Gëzimit. Gjithnjë me atë pamjen e qetë në fytyrë, siç e kanë rëndom njerëzit e këtij profesioni, edhe në situatat më të rënda, ai iu afrua sekretarit dhe komandantit të repartit e u tha diçka mënjanë. Çlirim Shpati tundi kokën në çast dhe doli përjashta.

Pas ndonjë gjysmë ore, në hapësirën e ftohtë, mbi sheshin e pjerrët, ku ishte përqendruar batalioni, u dëgjua papritur rrapëllima e fuqishme e një helikopteri. Ai u shfaq befas në ajër si një shpendë i stërmadh, pastaj zuri të ulej disa dhjetëra metra larg qytezës së vogël prej çadrash, në një copë vend të zbrazët. Brenda disa minutash përfundoi çdo gjë. Dy çifte mbartësish, me nga një barelë në duar i morën dy të plagosurit, nga çadra e infermierisë dhe i shpunë me kujdes brenda, në barkun e makinës së airit. Mjeku i shoqëroi ata gjer te dera e helikopterit. Kur helika zuri të vërtitej me fuqi, duke ngritur një re të dendur dëboçe rreth e rrotull, ai u mënjanua disa hapa prapa. Helikopteri u ngrit dhe shpejt humbi diku, në hapësirën ngjyrë plumbi të shkrirë të asaj pasditeje nëntori.

Kompania e dytë ndjeu një si tronditje, sikur atë çast iu shkëput diçka. Po pastaj, me një ndjenjë leh-

tësimi në shpirt, ajo u largua. Secili nga ushtarët shkoi në vendin e vet. Qyteza e bardhë ra në një he-shtje të thellë.

16

Ditët e fundit të nëntorit, për çudi, u zbutën, qie-lli u bë i kaltër e i pastër, gati si një fajancë e shkël-qyer porcelani. Gjatë gjithë atyre ditëve, kuotën tre-qind e një e ngrohu dielli i vakët e i kuqërremtë, që të linte përshtypjen e një pranvere të vonë. Dëbora po tretej dalngadalë, duke lënë aty-këtu ca vurrata të bardha.

Kurorat e lisave përçark kishin shkundur po-thuajse krejt ngarkesën e tyre të bardhë. ndërsa toka e ngopur me ujë avullonte si me përtesë. Batalioni, që e kishte marrë veten plotësisht pas asaj manovre të befasishme, ngjante sikur u gëzohej atyre ditëve, kurse kompania e tij e dytë, në gjirin e së cilës mun-gonin dy ushtarë, Sami Kaja me Gëzim Grezdën, nuk e ndiente thujajse fare atë sy dielli të vakët, që për-piqej të ngrohte që atje lart, nga fajanca e kaltër e qiellit. Ajo e kishte mendjen gjithnjë te dy shokët e plagosur, prej të cilëve nuk kishte marrë akoma ndo-një lajm, veç atij të komisarit: i cili të pasnesërmen e ngjarjes kishte mundur të lidhej me spitalin ku ata ishin shtruar. Gjendja shëndetësore e tyre qe e mirë. Pas kësaj, kompanisë dhe vecanërisht togës së parë iu çlirua frymëmarrja. Të gjithë ishin të mendimit se Sami Kaja e kishte treguar veten trim mbi trimat, shpirtgjerë dhe shok i madh, ndërsa Gëzim Grezda... Mendimet e tyre për Gëzimin qenë të ndryshme. Di-

kush rezervohej të fliste për të. Sido që të kishte ndodhur, nuk ishte aspak e hijshme që në ato kushte të flitej për ndonjë gabim të Gëzimit. Dikush tjetër, si bie fjala Qani Shkoza, e kritikonte hapur Gëzimin. Thoshte se nuk ishte aspak e arsyeshme që ai ta bënte atë «sakrificë». Tani të gjithë e dinin, që, gjatë kthimit, Gëzim Grezda e kishte hequr fshehurazi këpucën e djathtë nga këmba dhe ashtu, pa u ndarë asnjë hap nga kompania, kishte marshuar bashkë me të. Pra, një sakrificë që bëhen pa vend, nuk duhet quajtur trimëri. Kurse ndonjë përpiquej të shikonte në sjelljen e Gëzim Grezdës shpirtin e paepur të ushtarit. Kështu mendonte edhe Adrian Beli. Ai fliste shpesh për një fakt, të cilin ia kishte treguar vetë Gëzimi, kur kishin qenë në pozicionet e «Krehrit të djersës». Gjatë marshimit për atje dhe më vonë drejt kuotës shtatëqind e dy, Gëzimin e kishte munduar së tepërmi një dhimbje në këmbën e djathtë. Ky pati qenë edhe shkaku që ai kishte mbetur prapa të tjerëve.

— Le që, ç'të flasim kot! — thoshte Adriani. — Dëshmitar për këtë është Kola dhe Kolën e kemi këtu. Ai e mbarti Gëzimin në shpinë deri në pozicion. Ja, le të flasë vetë Kola!

— Hajde, hajde, — ia kthente Qaniu. — Sipas teje, vëllaçko, Gëzimi na dalkërka hero!

— Hero ndoshta jo, por ama në veprimin e tij ka diçka që të shtyn të mendosh se nuk është i atillë siç thua ti.

— Oj!...

— Kur qenka kështu, Adrian, — foli një ushtar tjetër i togës, — atëherë përse nuk tha asnjë fjalë, kur e kritikuan në kuotën shtatëqind e dy?

— Dale, dale! — këmbënguli Adriani. — Kjo pu-

në do parë një çikë më thellë! Mbase atij i vinte inat që u vonua!

—Aa, tashti na e mbushe mendjen! — tha Qaniu.

— Unë thashë mendimin tim.

17

Kolë Rajca e ndoqi për një copë herë me sy komandantin e kompanisë, tek po zbriste nga kuota treqind e një, nëpër rrugën që të çonte në fshat. Komandantit i kishte lindur djalë. Në kompani e dinin thuajse të gjithë që ai do t'ia vinte emrin të birit Luftar! Këtë ua kishte thënë vetë. Pra, tani ai po shkonte te Luftari. Telegrami që e njoftonte atë për lindjen e djalit kishte ardhur në kuota që para tri ditësh; megjithëkëtë, Kujtim Hysi nuk u largua pa u siguruar për gjendjen shëndetësore të Samiut dhe të Gëzimit.

Ndërsa po e shikonte, Kolës iu kujtua papritmas Diella. Vuri buzën në gaz. Porsa të mbaronte ushtrinë, ai do ta merrte Diellën për grua. Nuk do ta shtyn-te punën asnjë ditë. Xhaxhai i saj, nënkryetari i kooperativës, nuk përbënte më ndonjë pengesë. Për këtë fliste qartë edhe letra e Diellës.

«Pasha besën, — tha i gëzuar, duke e ulur kapelën mbi sy, — mbaroi kjo punë!»

Solli ndër mend dhe një herë përmbajtjen e letres, që komandanti i kompanisë ia kishte dhënë atje, në njërën nga transhetë e kuotës shtatëqind e dy.

Kolë! — i shkruante ajo. — Jam shëndoshë e mirë. Kështu ma do zemrë të jesh edhe ti. Po ta shkruiej këtë letër nga hekurudha e Gurit të Kuq në Pogradec. Kam ardhë këtu me punue për një muej rresht, tok

me disa vajza të malësisë. Këtë javë e morëm ne flammurin e aksionit. Po ti si ia çon atje, në ushtri? Para se të vijsha në hekurudhë, në kryesinë tonë të kooperativës erdhi një letër nga komanda e repartit tand. Ata shokët flitshin shumë mirë për ty, Kolë, dhe unë u gëzova e m'u ba zemra mal. Ma tregoi Lula, sekretarja e rinisë, a të kujtohet? Tjetër s'kam çfarë me të shkruaj, veç.... A do të më shkruesh edhe ti ndonjë letër, Kolë?

Diella Mema, sektori i dytë, hekurudha Guri i Kuq. Pogradec.

Kola u kthye mbrapsht dhe u nis përnjëherë drejt pyllit të lisave. Iu kujtua puna që kishte lënë përgjysmë. Gjatë atyre ditëve të fundit të nëntorit, çdo pasdreke, në kohën e lirë ai shkëputej nga shokët, merrte nëpër një udhë të ngushtë mes lisave, pastaj ndalej në një lëndinëz me bar të shkurtër. Aty qe vendi i tij i punës. Ulej mbi një trunç të prerë lisi dhe zinte e gdhendte në dru. Këtë e pati nisur qysh të nesërmen e asaj dite kur kishte marrë letrën nga Diella dhe, me atë durimin që e karakterizonte, ai kishte mundur që brenda një jave të gjente drurin e përshtatshëm. Pastaj kishte nisur gdhendjen me biçak. Tashti po e përfundonte gati plotësisht trupin e çiftelisë.

Edhe atë çast, pasi u ul e punoi për gati një orë, Kola e ngriti lart trupin e çiftelisë, e kundroi nga të gjitha anët, mandej murmuriti me vete i kënaqur:

«Prit dhe pak! Hala s'ke shpirt. Duhet tela!»

Po nuk qe punë e vështirë t'i siguroje ata. Adrian Bëli, që e kishte marrë vesh rastësisht se ç'po bënte Kola, e kishte ngacmuar para tri ditësh:

— Telat t'i jap unë, Kolë! Kam tre tela rezervë nga të kitarës, mirë, hë?

— Mbaji për vete, or ti, Adrian, se kanë për t'u dashtë ndonjëherë. — Pati qeshur malësori me Adrianin. — Çiftelia është vegël e thjeshtë dhe telat po ashtu të thjeshtë i do.

Ndërkaq, ai vazhdonte punën në dru. Diella nuk i hiqej për asnjë çast nga mendja. Kur ta mbaronte çiftelinë, do t'i binte sa të ngopej për Diellën. Mbase do të thurte edhe një këngë për të, por... Sa më shumë e mendonte këtë, aq më tepër i dilte para sysh Samiu. I matur, burrë, shok! Duke punuar, e ndjeu se nuk mund të shkëputej kurrsesi nga shoku i tij, për t'iu dhënë krejtësisht Diellës, këngës dhe Diellës. Dhe ai e vendosi përfundimisht në mendjen e vet.

«Pasha besën, do ta thur një këngë për ty, o Sami! Nuk di të këndoij dhe aq bukur, por ani! Kënga është këngë dhe ti e meriton».

Kolë Rajca ngriti një çast sytë dhe vëshitroi përpara. Gjatë asaj kohe të lirë i duhej të gdhendte pareshtur në dru dhe njëkohësisht të mendonte për fjalët e këngës. Po, ndërsa për të parën puna po shkonte si jo më mirë, për të dytën e ndiente se ëkishte tepër qzor. Nuk po i gjente dot fjalët e përshtatshme, ato fjalë, që të linin mbresë të të gjithë, ashtu siç kishte lënë akti i Samiut.

*Mal më mal e kep më keq
ç'po i rreh shqipja krahët e vet...*

Kaq. Si pën inat, kënga nuk shkonte më tej! Fjalët... Nuk shuhej, më sa dukej, për atë punë! Dhe Kola u merrziti me veten. Si nuk po i gjente fjalët e goditura!... Iu kujtua që edhe atje, në fshatin e tij të

largët, disa muaj përpara se të mobilizohej nën armë, që përpjekur të thurte një këngë për mësuesin e tij, i cili mbeti diku maleve midis furtunës, sepse donte ta kalonte festën bashkë me nxënësit e vet. Po i ati, plakun Dodë, nuk e kishte parë atëherë fort të qëlluar këngën dhe i pati thënë të birit ta linte mënjatë atë. Pra, Kolë Rajca, lindur dhe rritur në pragun e një rapsodi të dëgjuar të krahinës, nuk po i ngjiste pikë për pikë të atit. Dhe Kola i ri që inatosur keq me veten. Nga inati e pati lënë përnjimend këngën. O me nder, o hiç. Përderisa nuk ishte i zoti...

*Mal në mal e kep në kep
ç'po i rreh shqipja krahët e vet,
krahët e vet si shpata e Skënderit,
zemra e vet si fjala e Enverit.*

*Hej, ta lumsha, moj Parti,
ç'i dhe tokës këtë rini,
këtë rini shqipe, si zana,
Sami Kajë nuk ban ma nana!....*

Kolë Rajca mbeti një çast gati pa frymë. A thua i kishte rënë pikës me këto fjalë? I përsëriti shpejt e shpejt dhe një herë fjalët e rapsodisë dhe pas pak mbeti i kënaqur.

*Mal në mal e kep në kep
ç'po i rreh shqipja krahët e vet...*

U gëzua me krijimin e vet, tamam si një fëmijë që e ka humbur për ca kohë nënën, të cilën pastaj e gjen dhe nga kënaqësia nuk di si ta zhysë kokën në gjirin e saj.

Qe përfshirë i tëri nga kjo punë dhe njëherë për njëherë nuk e vuri re Qani Shikozën, që po kthehej nga posta e lokalitetit dhe që tani nxitonte drejt sheshit të repartit. Vetëm kur pas pak dëgjoji zërin e tij të gëzuar që thërriste: «Ej, gazeta! Gazeta!...», ai ngriti kokën dhe buzëqeshi. E la çiftelinë mënjanë dhe u nis drejt Qaniut.

«Diçka ka ky Qaniu që thërret kështu. Ta marrim vesh njëherë.»

Kur doli në sheshin e pjerrët të kuotës treqind e një, rreth e qark Qaniut ishin grumbulluar disa ushtarë të kompanisë së dytë. Diç po lexonin. Kola dëgjoji papritur emrin e Samiut.

«Mos është bërë gazetë ajo vjersha që ai lexoi atë natën e alarmit?»

U afrua dhe e mori vesh shpejt se hamendja e tij nuk kishte qenë e kotë. Në faqen e tretë të gazetës «Zëri i Rinisë» ata i kishin mbërthyer sytë mbi vargjet e një poezie. Poshtë saj dukej emri Sami Kaja. Ai ndjeu në çast një si rrëqethje të shtatit. Vjersha i kushtohej një ish-partizani, i cili kishte shërbyer për afro tridhjetë vjet me radhë në ushtri si komandant reparti. Kolës i shkoi mendja te ish-komandanti i tyre i batalionit, që tani ishte komandant i çetës vullnetare të fshatit, atje poshtë. Kishte dalë në pension para një viti dhe...

— E lexove, Kolë? — i tha Adriani.

— E lexova, — u përgjigj Kola i menduar, — Bukur, bukur! — murmuriti Kola.

— Hë, pa shih, këtu, se mos frymëzohesh edhe ti për atë këngën tënde, Kolë! Erdhi festivali. Le që ju

rapsodët keni një damar tjetër, xhanëm! — qeshi Qaniu.

Disa qeshën. Kolë Rajca sollti ndër mend dhe një herë vargjet e rapsodisë së tij të porsangritur në këngë. Poezia e Samiut dhe vargjet e rapsodisë i dukën sikur i përshkonte një fill i përbashkët. Që të dyja për njerëzit.

*...Dhe kështu, ai mbeti midis malesh,
i ndezur yll ndanë pozicioneve,
si një shkëmb i paepur, si një zjarr rrebesh
në zemrën dhe tytën e pashuar të batalioneve.*

— Thua ta këtë marrë vesh Samiu për poezinë që iu botua, — tha Bardh Pepa, — Oh, sa do të gëzohet!

— Patjetër që e ka lexuar, — foli një tjetër. — Në spital venë rregullisht gazetat.

— Unë ka-kam dë-dëgjuar se të sëmuret si Samiu nuk i lënë të le-lexojnë gjë, se u bën dëm, — ndërhyri Bilbil Krasta.

— Po Gëzimi? Harrove Gëzimin?!

— Edhe ai si Samiu është.

— Po të jetë kështu, atëherë hajdeni t'i shkruajmë një letër! — tha Bardh Pepa. — Mbase ia lexon ndonjë infermiere.

— Dakord!

Pa e zgjatur, ashtu siç ishin, ata shkuan drejt në klasën e tyre. Bardhi mori një fletë dyshe nga mesi i fletores dhe u ul të shkruante. E filloi me këto fjalë:

Të dashur Sami e Gëzim!
Dëshirojmë, ta ndieni veten gjithnjë e më mirë nga shëndeti. Ne, këtej nga kuota treqind e një jemi

të gjithë për bukuri. Në çastin kur po ju shkruajmë këtë letër, komandanti ynë i kompanisë mungon. Para dy orësh ai u nis për në shtëpi. I ka lindur djalë. Tashti diçka tjetër:

Na fal, Gëzim, që hëpërhë po i drejtohem vetëm Samiut, sepse kjo lidhet me diçka që ti besoj duhet ta kesh marrë vesh.

Sami! E lexuam sot pothuajse të gjithë poezinë tënde kushtuar shokut Bato, komandantit tonë të vjetër të repartit. Të themi me sinqeritet, se na pëlqeu shumë. Ti po çuditesh si ndodhi që ajo poezi u botua, përderisa nuk e kishte dërguar në redaksi. Këtë punë e bëri Bilbil Krasta. Një ditë, tek po rregullonte fjetinën, ai e gjeti poezinë tënde nën shtrat. Siç duket, ti e kishte lënë atje atë natën e alarmit. Pra, të urojmë udhë të mbarë në rrugën e gjatë e të bukur të poezisë!

Mbasi i shkroi dhe i lexoi këto radhë, Bardh Pepa ngriti kokën dhe pyeti:

— Dakord jeni?

— Po, — tha Qani Shkoza i entuziazmuar. — Ia ke qëndisur për bukuri.

— T'i shkruajmë gjë tjetër?

— Si jo! Harruat që nga kompania jonë, Samiu dhe Kola u shpallën ushtarë shembullorë?

— Ah, vërtet, — qeshi sekretari i rinisë.

— Prit! — shtoi Adrian Belir — Shkruajji Samiut që vjershënë e tij e lexoi deri edhe nënoficer Maloja, i cili s'para ia var dhe aq poezisë.

— Jo, jo. Këtë nuk e shkruajmë, — ia ktheu me seriozitet Bardhi. — Nuk bën.

— E pse nuk bëka?

— Sepse ti e kupton që nuk është sjellje e mirë të tallëmi me asnjeri. Pastaj, në qoftë se Maloja nuk

e lexon vërtet poezinë, kjo nuk do të thotë aspak që atij nuk i pëlqen ajo.

— Epo mirë atëherë. Çfarë t'u shkruajmë tjetër?

— Shkruaju se i presim të kthehen sa më parë!

— tha një ushtar tjetër i kompanisë.

— Bukur! Këtë po! — foli sekretari me miratim dhe nisi të shkruante.

— Thuaju edhe që Kola po përgatit një surprizë, — ia priti duke qeshur Qaniu.

— Çfarë surprize?!

— Hajde, hajde. Surpriza është surprizë dhe nuk tregohet asnjëherë. Ç'u mor vesh, po u tregua më parë?

— Eh, dreq, lajthita! — qeshi Qani Shkoza.

— Ta mbyllim atëherë me kaq? — pyeti Bardhi.

— Mirë, — u përgjigjën njëzëri.

Adrian Beli, që do të shkonte të nesërmen në postë, mori kitarën dhe zuri t'i binte. Një mori tingujsh melodiozë pushtuan në çast klasën, pastaj dolën përjashta, duke u shpërndarë nëpër të gjithë lartësinë e kuotës treqind e një.

18

Disa ditë më vonë, nëpër rrugën që lidhte fshatin me kuotën treqind e një po ecnin dy vetë. Një oficer fare i ri në moshë, rreth të njëzetepesave, fytyrëqeshur, me një kostum të ri që i rrinte bukur në trupin e tij të drejtë dhe një ushtar i heshtur, me pamje të zbehtë në fytyrë, sikur të kishte lënguar nga ndonjë sëmundje e rëndë. Oficeri mbante në duar një çantë prej meshini të zezë, nga ato që mbajnë rëndom nëpunësit e dikastereve apo studentët. Ushtari ecte pothuaj gjatë gjithë kohës kokulur. Të linte

përshtypjen e njeriut që kërkonte të arrinte një çast e më parë sipër.

Që koha afër drekës. Oficeri e shikonte ushtarin me cep të syrit. «Dale, po do mësohem t'i marr edhe unë shpejt e shpejt të përpjetat e thepisura», thoshte me vete.

— Siç duket, të paska marrë malli shumë për shokët, ndaj nxiton kështu me revan, — i tha oficeri ushtarit.

— Si t'ju them, — buzëqeshi për të parën herë ushtari. — Edhe më ka marrë.

— Ke qenë me leje në shtëpi?

— Jo.

— Po atëherë?

— Kam qenë i shtruar disa kohë në spital.

— Ashtu?!

Sytë e oficerit u ngulën mbi ushtarin, fytyra e zbehtë e të cilit dëshmonte shëshit se ai kishte hequr vërtetë ndonjë sëmundje.

— Po ju, ç'po ju sjell këtej? — e pyeti ushtari oficerin.

— Unë jam gazetar! Do të shkruaj një reportazh për repartin e lartësisë.

— Gazetar?!

— Po. Ke dërguar ndonjëherë shkrime në gazetën tonë?

— Jo. Unë s'ia shkrep fare asaj pune, po kam një shok timin që shkruan. Mbase mund ta njihni. Ai ka botuar nja dy-tri korrespondenca, megjithëse i pëlqen më shumë poezia.

— Cili është ai? — pyeti aty për aty gazetari.

— Sami Kaja!

— Ah, po, e njoh. Pikërisht për atë po shkoj në kuotën treqind e një, — buzëqeshi gazetari, i kënaqur.

që biseda mori rrugën që dëshironte. — Ai është vërtet i talentuar.

— Edhe unë ashtu mendoj, — tha ushtari. — Por...

Ai e la papritmas fjalën në mes. Gazetari vazhdoi:

— E di, e di, Sami Kaja hëpërhë ndodhet i shtruar në spital. Këtë e mora vesh rastësisht sot në mëngjes, në komandën eprorë. Po unë po shkoj në kuotën treqind e një për një çështje që doemos, e plotëson kuadrin që më nevojitet. Është një ngjarje me gjithë mend interesante.

— Çfarë? — pyeti në çast ushtari. Ai u kthye përnjëherë nga tjetri, si ta kishte picëkuar diçka.

— Një ngjarje, për të cilën ia vlen të shkruash, — tha gazetari me buzëqeshje të çiltër... — Ti, besoj, nuk ke qenë në atë stërvitje dhe natyrisht nuk ke se si ta dish. — Oficeri kaloi çantën nga dorë e djathtë në të majtën, i hodhi sytë për një sekondë lart, atje ku mezi shquhej kurrizi si prej deveje i kuotës shtatëqind e dy, pastaj shtoi:

— Ca ditë më parë, reparti i lartësisë, domethënë reparti ku shërben ti, ka zhvilluar një stërvitje të vështirë taktike. Pikërisht gjatë asaj stërvitjeje, ashtu sikundër ngjet shpeshherë te ne, është manifestuar edhe një herë shprehja më e lartë e guximit, e trimërisë dhe e miqësisë ushtarake. Më aktin e tij, Sami Kaja e ka treguar më së miri këtë. E kupton?

— Jo, nuk e kuptoj, — iu përgjigj ushtari i menduar.

— Çfarë ka këtu të pakuptueshme?! — pyeti gazetari i habitur.

— Po ja, siç e thatë dhe vetë ju, kjo është një gjë krejt e zakonshme. Në këtë mes nuk ka asgjë të veçantë, që ta marrë gazeta.

— Ah, jo, — tha tjetri, të cilit, me sa dukej, i pëlqente njaft biseda mbi atë ngjarje. — Ndoshta nuk u shpjegova si duhet. Njeriu, kushdo qoftë ai, duhet të dijë gjithmonë të hyjë në thellësinë e gjërave. Ja, p.sh. në këtë rast. Ne jemi mësuar shpeshherë ta kërkojmë heroiken vetëm në majat, vetëm në aktet e jashtëzakonshme dhe fatkeqësisht, po aq shpesh harrojmë që atë e kemi midis nesh, të veshur me petkun e thjeshtësisë sublime. A nuk është kështu e vërteta?

«Mbase ke të drejtë, mor vëlla, po ku merr vesh kjo, rradakja ime nga këto!» tha me vete ushtari, pas taj foli:

— Ne jse! Samiun nuk do ta gjeni në repart.

— Kjo nuk prish asnjë punë. Kryesorja është të bisedoj me shokët e tij dhe veçanërisht me një ushtar, me një... Dale! Ah, po. Me Gëzim Grerëzën.

— Gëzim Grerëzën?!

— Po. E njihni? Sigurisht që duhet ta njihni.

— Jo, jo. Nuk e njoh. Në repartin tonë nuk ka ndonjë ushtar me emrin Gëzim Grerëza.

— Si është e mundur kjo?! — foli gazetari. — Mos ndoshta nuk ju kujtohet ky emër?

— Nuk e di, — tha kokulur ushtari. — Jam i sigurt që në repart nuk kemi Gëzim Grerëz. Gëzim Grëzda po.

— Eh, tamam ky, — qeshi për një çast tjetri, si i zënë në faj. — Tamam, Gëzim Grëzda. Mbase unë e shtrembërova disi mbiemrin e tij, po nuk prish punë. Kështu pra, e njihni këtë Gëzim Grëzden? Dua të them, e njihni mirë?

«E njoh që ç'ke me të! — nënqeshi Gëzimi, si me vete. — E njoh si parën e kuqe, por... Ku dreqin e ta-

kova tashti këtë gazetarin? Kërkon të shkruajë, pa le! Prite tashti, kur të fillojë të gërmojë, jo kështu, po ashtu... U pa puna, e mori vesh gjithë Shqipëria kush ka qenë Gëzim Grezda».

— E njoh, e njoh, — nxitoi e tha pastaj me gjysmë zëri. — Po përse ju duhet Gëzimi?

— Çështje zanati, korrektesë, — shpjegoi gazetari. — Ky Gëzimi është njëri nga heronjtë kryesorë të ngjarjes. Me dy fjalë, ka qenë ca i padisiplinuar dhe në kokë ka ushqyer herë pas here ndonjë koncept të huaj, i cili nuk e ka lënë ta hedhë hapin njësh me kompaninë e tij.

— Po, — tundi kokën ushtari, i skuqur papritmas në fytyrë. — Po pastaj?

— Pastaj... Sami Kaja nuk është pajtuar asnjëherë me qëndrimin e këtij Gëzim Grezdës. E ka kritikuar ashpër; megjithatë, kjo nuk e pengoi aspak që të hidhej me guxim në një hon të thellë për të shpëtuar jetën e atij Gëzimit. E kuptoni se sa e madhe është kjo? Ky veprim sot, në kohë paqeje, të bind plotësisht që nesër, në luftë, ushtarët si Sami Kaja do të vulosin, po të jetë e nevojshme, me gjokset e tyre grykat e armëve të armikut, që të shpëtojnë jetën e shokëve. Ja, përse ia vlen të përgjithësohet kjo në shtyp. Në gjestin heroik të Sami Kajës për të shpëtuar shokun duket, në fund të fundit, motivi i madh i mbrojtjes së atdheut, i fuqisë së tij të pathyeshme. Apo jo?

— Po, — tundi kokën ushtari, të cilit logjika e gazetarit iu duk bindëse.

— Ja pra, kështu! Ky do të jetë filli që do ta përkohë tërë reportazhin: Lufta nëpër transhetë e mbrojtjes së atdheut. Nejse! Puna është të bisedoj njëherë me shokët e Samiut, pastaj të gjej patjetër atje atë Gëzim Grezdën.

Ushtari diç deshi të thoshte, po sepse hoqi dorë. Uli kokën dhe, ashtu i heshtur, i nxitoi edhe më shumë hapat.

«Po ky ç'ka?!... — pyeti veten gazetari dhe u bë kurioz. — Dale, dale! Mos është vetë ky Gëzim Grezda?»

Ajo që i shkoi nëpër mend atë çast, e bëri ta shikonte me hetim ushtarin.

«Jo, jo. Nuk ka si të jetë Gëzimi. Ai doli dje nga spitali. Kështu më thanë. Tani, sigurisht duhet të ketë arritur me kohë në repart. Pastaj, përse do të fshihet?»

Qëndrimin e shqetësuar të ushtarit, ai e shpjegoi me gjendjen shëndetësore të tij dhe aty për aty ndërroi përfundimisht mendim.

«Sigurisht që është pa qejf dhe nuk ua ka ngenë fani bisedave», mendoi gazetari. Pas pak vazhdoi:

— Si thua ti, qëndrojnë plotësisht ato që të thashë për atë Gëzim Grezdën?

Ushtari nuk foli. Përkundrazi, u inatos papritur. Nuk donte t'ia kujtonin më atë Gëzimin e parë. Ai kishte humbur dikë e nuk do të kthehej më. Ndaj nuk e priti mirë që gazetari i solli në mend ngjarjen që i kujtonte si kishte qenë më parë.

Nga spitali, ai kishte dalë vërtet të djeshmen. Magazinieri ia kishte ngatërruar dikë rrobat dhe mezi ia gjeti pasdite vonë. Kështu, ai nuk u nis dot menjëherë për në repart e as në shtëpi nuk shkoi. Qëndroi pranë Samiut. Pas gjysmë ore, tek po bisedonte me Samiun pranë shtratit të tij, seç iu kujtua dhe u ngrit. Kërkoi leje vetëm për dy orë tek oficeri i rojës i spitalit, i cili u tregua i gatshëm t'ia jepte dhe doli në qytet. U nis për te Meri. Emri i saj i vërtetë ishte Meriban, por dikur ai e thërriste shkurt Meri. Meri i

rrugës me neën të kaltër... I kishte hipur në kokë ta takonte dhe t'i kërkonte të falur për atë që kishte ndodhur dikur dhe pastaj t'ia dëftentë fill e për pe ato që kurdiste ndaj saj «tava e kosit». Madje, t'i thoshte se ai vetë që treguar budalla, syllesh e i pacipë që e pati dëgjuar «tavën e kosit». Por, tek ecte, u kujtúa se për këto i kishte shkruar asaj dy herë radhazi dhe ajo nuk i qe përgjigjur. Po sikur të mos pranonte edhe tashti të bisedonte me të? Ndali hapin dhe qëndroi një grimë i menduar.

— Shoku ushtar! — i tha një vajzë dhjetëvjeçare prapa krahëve. — Jeni në kundravajtje. Ecni, ju lutem, nëpër trotuar!

Zëri i vajzës i ngjau çuditërisht si i Merit dhe ai gati u drodh. U kthye nga vajza, vuri buzën në gaz, pastaj bëri ç'i tha ajo. Nuk mori nëpër rrugën që të çonte te shtëpia e Merit. Shkoi drejt e te vendi ku rrinte dikur buzëmbremjeje me «tavën e kosit». Nuk gjeti njeri atje. Kalimtarët e zakonshëm të asaj rruge iu dukën sikur tani ecnin më të qetë. Ai ndjeu një farë lehtësimi në shpirt dhe pas një minute mori kthesën për te shtëpia e «tavës së kosit». I kishte mbetur 120 lekë borxh dhe donte t'ia kthente patjetër. Donte të mos kishte më punë me të. Trokiti në portën me numër 52. Pas pak i doli një grua rreth të pesëdhjetave me një robëdëshambër të vjetër, nga ata që dikur i mbanin vetëm gratë e pasura të qytetit. Qe e ëma e «tavës». Porsa e pa ushtarin, ajo u shqetësua në cast, u bë dyllë e verdhë në fytyrë. Gëzimin nuk e njohu.

— Dëshët gjë? — mezi hapi gojën.

— Desha Rrikun! — tha shkurt ushtari.

— Rrikun?!... — Nga sytë e mëdhenj të gruas, të

cilet ruanin diçka nga tualeti i rëndë i dikurshëm, rrodhën papritmas lot. U shkreh në vaj.

— Po ç'është deshe, mor bir? ... Ai... Uf, e mjera unë!

Gëzimi nuk i duroi dot lotët e asaj gruaje. E mori me mend si qëndronte puna. I dha lekët, pa thënë asnjë fjalë.

— Hë, si thua? — përsëriti pyetjen e tij gazetari.

— Çfarë? — Ah, po! Mbërritëm! — gati sa s'thirri. Sytë e gazetarit u kthyen nga ndërtesa e komandës së repartit.

— Ajo ndërtesë atje, besoj është komanda, apo jo? — bëri ai me dorë.

— Si urdheron!

— Epo, të mirë u pafshim, atëherë! — çoi buzën në gaz gazetari.

Pas pak, duke ecur, ai i tha vetes:

«Si nuk e pyeta, të paktën, në ç'kompani shërbente?»

U kthye andej nga po largohej ushvari dhe e ndoqi me sy.

* * *

Gëzim Grezda iu afrua shokëve të tij, i druajtur dhe me një buzagaz të lehtë në fytyrë. Qe pushtuar papritur nga një ndjenjë plogështie, që nuk e shpjegonte dot. Gjatë atyre tri javëve në spital, kishte menduar që takimi me ata do të ishte i ngröhtë, vëllazëror, por kur iu afrua atyre, nuk iu duk se do të ndodhte pikërisht ashtu. Ndoshta sepse e quanin veten fajtor për atë që kishte ngjarë, apo sepse në rrugën për në repart takoi atë gazetarin, i cili ia turbulloi disi qe-

tësinë? U skuq, bëri paksa buzën në gaz, pastaj zgjati dorën përpara.

Aty për aty, nuk mori vesh se ç'tha dhe se çfarë i thanë. Vetja iu duk i huaj, pa peshë dhe pa asnjë mendim në kokë. Po kjo nuk vazhdoi gjatë. Kur pa që shokët iu hodhën në qafë dhe e përshëndetën me ngrohtësi, e mori disi veten.

— Hë, Gëzimo! — foli i pari Qani Shkoza. — Si e ndien veten tashti?

— Shumë mirë, Qani! — tha Gëzimi i gjallëruar.

— A u shëndoshe krejt, a? — pyeti Kola, sikur të mos e kishte dëgjuar fare përgjigjen që Gëzimi i dha atë çast Qaniut. Ai e kishte mendjen gjithnjë te Samiu.

— Po, Kolë!

— Hajde, të shkuara, të harruara! — qeshi vesh më vesh Qani Shkoza. — Po Samiu si është?

— Samiu? Do të qëndrojë dhe ca kohë në spital. Ka thyer dy brinjë.

— Me tërë mend?

— Po, — tha Gëzimi me keqardhje. — Samiu ju bën të fala të gjithëve.

— Ne ju kemi shkruar një letër, — tha Adriani. — E morët?

— E kur do ta merrnin, o derëbardhë! — hyri në mes Qaniu. — Ti e postove vetëm tri ditë më parë. Mbase nesër e merr Samiu.

— Kur dole nga Spitali, Gëzim? — pyeti Bardh Pepa.

— Dje, pasdite vonë, — tha Gëzimi.

— Ishe tashti në komandë?

— Jo. Thashë njëherë t'ju takoja ju, pastaj...

— Sa ditë pushim të dhanë?

— Pushim?... Asnjë ditë. Çfarë pushimi?

— Ou, lëri ato! Të sëmureve si ti dhe Samiu, u japin zakonisht nga një muaj leje shëndetësore, ose së paku pesëmbëdhjetë ditë.

— Kë ta di unë, — ngriti supet dhe buzëqeshi Gëzimi.

— Pa-pa nxirre njëherë fle-fletëdaljen nga spitali! — belbëzoi Bilbil Krasta, që nuk i besoi aspak Gëzimit.

— Çfarë fletëdaljeje? Nuk kam asnjë fletëdalje.

«Pse nuk e grisa, po ë mbajta në xhep, dreqi e mori!...»

— Hajde, hajde, nxirre! — zgjati dorën përpara Adriani.

— Po unë thashë një herë. Nuk më besoni?

— Höpa! — ia bëri Qaniu. — Mos lëviz! Duart lart!

Gëzimi buzëqeshi, ndërsa Qani Shkoza i kontrolloi aty për aty xhepat e kapotës. Nga i djalhti i nxori një copë letër të palosur më katërsh. E shpalosi atë dhe e lexoi.

— Hej, jë në vete ti? — thirri në çast. — Akoma ti më ato të tuat? Ke pesëmbëdhjetë ditë pushim këtu dhe thua që s'më dhanë asnjë?!

— Ma jep, ma jep ca! — i tha Gëzimi, me mendimin që ta griste në vend.

— E di ç'ke ti, — ndërhyri Bardh Pepa, — shko e tako njëherë komandantin e kompanisë, pastaj nesër në mëngjes nis. për në shtëpi! Ke nevojë për pushim.

— Nuk shkoj, Bardh, jo!

— Ou! E pse nuk shkon?!

— Sepse...

Gëzim Grezda e la pa përfunduar fjalën. Shikoi

një çast Qani Shkozën në sy, pastaj të tjerët me radhë dhe nuk foli.

— Mirë, mirë, — tha Bardhi, duke ia marrë nga duart fletëdaljen Qaniut. — Shko tako njëherë komandantin e kompanisë, pastaj shohim e bëjmë!

Zogor bashkë me të tjerët...

19

Porsa bëri disa hapa në drejtim të komandës, Gëzim Grezda ndjeu papritmas të shqetësohej. Iu kujtua gazetari.

«Ku e gjeti dhe ky të vijë tashti? — pëshpëriti me vete disi i tronditur. — Jo. Më mirë të mos shkoj tashti në komandë. Atje, sigurisht që është ai dhe unë e gënjeva atë».

Ndali hapin dhe pas një minute u kthye mbrapsht.

«Ti je Gëzim Grezda?! — iu bë sikur e ndoqi pas zëri i habitur i gazetarit. — Vërtet ti je ai për të cilin më kanë folur? — Pasi një heshtje, gjatë së cilës, në fytyrën e gazetarit u ndeh një notë dyshimi. — Tani e kuptoj. Ajo që kam dëgjuar për ty, qëndron si një e vërtetë e pakundërshtueshme. Përse e fshihni veten? Nga se keni frikë?»

Gëzim Grezda ngriti kokën lart. Të gjitha këto i mori vetëm me mend. U inatos me veten dhe pa e kuptuar se nga po e çonin këmbët, ai bëri tutje nga pylli i lisave. Mendoi të shkonte e të rrinte diku, ku të mos e gjenin, së paku, gjersa të ngrysej, por tamam atëherë kur po hynte në pyll, dëgjoi zhurmë hapash prapa kraheve. U kthye. Drejt tij po vinte me vrap Qani.

— Hej, Gëzim, ku humbe kështu? — tha gati me një frymë.

— Pse? — mezi foli Gëzimi.

— Të kërkojnë.

— Kush më kërkon?

— Komandanti i kompanisë!

— Komandanti i kompanisë!? — Gëzim Grezda u mbushi me frymë. — Po nga e mori vesh që kam ardhur?

— Ku ta di unë! Mbase të ka parë.

Nëngeshi. Njëherë për njëherë pandehte se e thërriste ai gazetari. Mëgjithatë...

«Prite fashti kur ta marrë vesh e gjithë Shqipëria kush kam qenë unë. Një...».

Nuk gjeti brenda për brenda vetes aq forca sa ta shprehte me fjalë atë mendim që nisi!

— Epo, hajde pra, lëvzë këmbët! — tha persëri Qaninu.

Gëzimi u nis. Pas disa minutash trokiti në derën e zyrës, pastaj hyri brenda me një farë druajtjeje. «Gazetari!» tha me vete i hutuar aq shumë, sa desh harroi edhe të përshëndeste. Kujtim Hysi zgjati për njëherë dorën drejt tij.

— Si je, Gëzim? — foli komandanti, paksa i çuditur nga qëndrimi i hutuar i ushtarit. Mbase mori për gjigjen, buzëqeshi lehtësisht, pastaj lu këthe gazetari. — Ky është Gëzim Grezda. Shoku është gazetar, — lu drejtua në çast ushtarit.

— Ti qenke Gëzimi?! — zgjati kokën përpara gazetari.

— Po... Unë, — tha tjetri i skuqur në fytyrë.

— Ju njiheni!? — u habit Kujtimi.

— Po, — u dëgjua zëri i gazetarit. — Në udhëtuam bashkë gjer këtu, në kuotë.

— Atëherë akoma më mirë, — tha komandanti i kompanisë. — Në këto kushte, besoj e keni më lehtë të merreni vesh.

— Ndoshta, ndoshta. Por... Si të thuash, unë i kam konsumuar pothuajse të gjitha pyetjet e mia *gjatë rrugës*.

Ra heshtja. Gazetari dukej i kënaqur, ndërsa ushtari sa vinte po e merrte veten. Komandanti i kompanisë vuri papandehur buzën në gaz.

— Tani po e marr vesh si qëndron puna, — tha. — Me sa duket, Gëzimi nuk t'u shfaq.

— Po, — tha gazetari. — Ai nuk më tregoi se kush ishte, kurse unë... Sidoqoftë, mendoj se deri diku, kishte arsye ta bënte këtë. Nganjëherë heshtja flet më shumë. Apo jo, Gëzim?

Gëzim Grezda heshti përsëri. Heshtja e tij që mjaft kuptimplote për gazetarin.

«Ky ushtar kërkon tashti ta shkelmojë të kaluarën e vet. Përse duhet ta shqetësoj në këtë rrugë të mbarë?»

— Nejse, nejse! — shtoi duke qeshur. — Megjithatë, kjo është interesante, shumë interesante!

Pas kësaj, gazetari nuk foli më. Pa ditur ç'të thoshte e ç'të bënte tjetër, ai shkroi në bllokun e shënimeve, poshtë datës 22 nëntor, «Kuota treqind e një». Pastaj buzëqeshi. Buzëqeshën tok me të edhe komandanti i kompanisë me Gëzim Grezden.

20

Gazetari u largua që atë pasdreke. Drita e ditës u shua ngadalë dhe mbi lartësinë e kuotës, nata ra e freskët dhe me një erë, që përkundte lehtazi degëzat e lisave rreth e rrotull. Në kupën e pafund të qiellit

digjeshin qindra mijëra yje të vogla, që regëtinin pa-reshtur nga një dritëz e largët valavitëse. Nëpër she-shin e reparitit nuk ndihej pothuajse asnjë lëvizje. Kompania e dytë që rreshtuar si zakonisht për apelin e mbrëmjes. Drita e zbehtë e llambës elektrike mbi de-rën kryesore të fjetinës mezi e ndriçonte kompaninë nga prapa dhe ndofta nga ky shkak fytyrat e ushta-rëve dukeshin edhe më të hequra, edhe më serioze, nga ç'ishin në të vërtetë.

Veç Sami Kajës, i cili pritej të vinte në repart nga dita në ditë, të gjithë të tjerët ishin në rresht. Kolë Rajca, në kohën e lirë nuk e lëshonte pothuajse për asnjë çast nga dora çiftelinë. Pas tri ditësh, në festi-vëlin e folklorit të njësisë, ai do të këndonte atë rap-sodinë e tij, që e kishte nisur që herët për Diellën e pastaj për Samiun. Ishte një këngë e thjeshtë për Partinë dhe për shokët, ku edhe Diella e tij kishte ven-din e saj.

*Hej, ta lumsha, moj Parti,
që i dhe tokës këtë rini!
Këtë rini shqipe si zana,
Sami Kajë ka plot në kto ana...*

Ndërkohë, zuri të dëgjohej çast më çast e si bu-gimë zëri i komandantit të kompanisë, që thërriste emrat e ushtarëve, e menjëherë pas tij kumbonte përg-jigjja e njohur «Këtu!»

- Adrian Beli!
- Këtu!
- Kolë Rajca!
- Këtu!
- Gëzim Grezda!
- Këtu!
- Qani Shkoza!

— Këtu!

— Sami Kaja!

— Këtu!

— Si?!

Komandanti i kompanisë ngriti menjëherë sytë lart. Kush foli në vend të Samiut? Njëherë për njëherë iu duk sikur që zëri i Gëzim Grezdës, pastaj i Qani Shkozës, pastaj... Mos kishte folur vetë ai...?

Qëndroi për disa sekonda me sytë të ngulur mbi rreshtat e kompanisë. Nuk u mor më me kërkimin e atij që kishte folur. Zëri që u përgjigj në vend të Samiut që i fortë, tingëlloi disi solemn dhe për disa çaste zotëroi rreth e përqark me pushtet të plotë.

«Sidoqoftë, — tha me vete komandanti i kompanisë, — në rresht nuk mungon asnjë. Samiu është këtu. Të gjithë janë këtu.»

Vuri buzën në gaz i kënaqur, pastaj gjithnjë me atë zërin e tij si buçimë, vazhdoi më tej apelin.

F u n d

Halluni, F,
Apeli, Novelë, T. «Naim Frashëri», 1979.
120 f.
B-ka të mëdha
dhe të vogla: 891,983-32
H 22

Tirazhi 6000 kopje

Format 70x100/32

Stash: 2204-72

KOMBINATI POLIGRAFIK — Shtypshkronja e Re
Tiranë, 1979